7503

84
S-28

19 NOV 2010
20 APR 2006

Մ. ՏԷԼԼԻ

131

ԳԵՐԻ՞ ԹԷ ... ԹԱԳՈՒՀԻ

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ - ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ՎԷՊ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ
ԶԱՐՄԱՅՐ Ա. ՔՀՆՅ. ԿԷՋԻՒՐԵԱՆ

ԹԻՒ 11
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ
Ե. Մ. ՍԻԹԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ
1928

84
S-28

7303

ՏՊԱՐԱՆ, ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ ԵՒ ԹՂԹԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑ
. Մ. ՍԵԹԵԱՆ
Թիւ 30, Չաքմաքճըլար Եօգուշու, Կ. Պոլիս
№ 112

ԸՆԹԵՐՑՈՂԻՆ

Ամուսնական կեանքէ առնուած հոգեբանական ներկայ վէպը ՀԱՅ ԽՕՍՆԱԿ կրօնաբարոյական եւ գրական հանդէսին իբրեւ յաւելուած հրատարակուելէ ետքը, առանձին հատորով եւս հրապարակ կը հանենք, համոզուած որ իր գերազանցօրէն հետաքրքրաշարժ իրադարձութիւններով մէկտեղ, փորձառական շինիչ առաջնորդ մը պիտի կրնայ ըլլալ ամէն անոնց որ ընտանեկան կեանքի մէջ երջանկութիւնը կը փնտռեն։

Ընթերցողը չզարմանայ վէպի մը թարգմանիչ տեսնելով հայ քահանայ մը։

Եթէ կան վէպեր որ հետաքրքրութիւն միայն կը շարժեն, եթէ կան վէպեր որ բարքերու վատթարացման պատճառ կը դառնան եւ տուներ կը քանդեն, կա՛ն այնպիսիներ ալ որ տո՛ւն կը շինեն, ընտանեկան եւ ընկերային բարքերու ազնուացման կը սատարեն։

Համարձակօրէն կը յայտարարենք թէ ներկայ թարգմանութիւնը այդպիսիներու դասակարգին կը պատկանի։

Ինչպէս ընկերային կեանքի շատ մարզերու մէջ, ընտանեկան կեանքի, այր եւ կնոջ հոգեկան մտերիմ յարաբերութեան մէջ ալ մարդիկ շատ անգամ երջանկութիւնը կը փնտռեն հոն ուր չի գտնուիր, Այրը թէ կինը, հաւասարապէս, իրենց եսին պահանջումներուն անձնատուր, դժբախտ կ'ընեն իրենց կեանքի ընկերը, եւ դժբախտ կ'ըլլան իրենք ալ։

Խաղաղ եւ երջանիկ բոյն մը կազմել երազող երիտասարդն եւ օրիորդը այս վէպին մէջ պիտի տեսնեն թէ ո՛ւր կը սկսի եւ ո՛ւր կը վերջանայ առն իրաւունքը իր կնոջ

13 SEP 2013

վրայ՝ իբրեւ տէր, եւ կնոջ պարտականութիւնը հնազանդութեան։

Կնոջային գորովի եւ կամքի ուժի գեղեցիկ տիպար մը կը ներկայանայ հերոսուհին, եւ հետաքրքիր ընթերցուհիներ գոհունակութեամբ պիտի հաստատեն թէ ի՛նչպիսի հրաշք մը կրնայ գործել սրտի՛ — եւ կամքի՛ — տէր մաքուր կին մը, իր ամուսնին ընտանեկան կեանքի սխալ ըմբռնումը ջնջելու, եւ զայն դնելու համար երջանկութիւնը եւ սրտի խաղաղութիւնը գտնելու շիտակ ճամբուն վրայ։

Շատ մը իր նմաններուն ընթերցումէն ետքը ընտրուած է այս պատմուածքը։

Հեղինակը անծանօթ էր մեզի։ Բայց մենք անոնցմէ չենք որ կուրօրէն կը հետեւին հաստատուած համբաւներու։

Եւ իրապէս, Մ. Տէյլի ազնուական գրիչով մը կը վերլուծէ այր եւ կնոջ հոգեկան ներքին կեանքն եւ զգացումները, վեր կ'առնէ անոնց հոգիին իւրաքանչիւր ծալքը, եւ յուզումնալից դրուագներու մէջ կը պատկերացնէ կեանք մը տառապալից որ, հուսկ ուրեմն, իր տկարութեանը մէջ, իր կամքի ուժովը, կը յաղթէ ամուսնոյն բռնակալութեան, եւ ձեռք կը բերէ քաղցր իշխանութիւն մը անոր սրտին վրայ։

Բայց թողունք որ հետաքրքիր ընթերցողը ինքը անձնապէս համոզում գոյացնէ, ընթերցումովը այս պատմուածքին, ուր որքան բարոյալից, նոյնքան ալ գրական հոյակապ էջեր կան, որոնք մտաւորական քաղցր վայելք մը պիտի հայթայթեն մաքուր գրականութեան սիրահարներուն։

Ու եթէ պատուական ընթերցողներուն մէջ գտնուի նոյն իսկ մէ՛կ հոգի, որ կարենայ երջանիկ կեանքի դաս մը քաղել անկէ, եւ կազմել տիպար բոյն մը ընտանեկան, այդ պարագային ինքզինքը վարձատրուած պիտի զգայ։

ԹԱՐԳՄԱՆԻՉԸ

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос Библиотека
ՀՍՍՌ-Арм ССР
им. А. Мяс
64069-67

ԳԵՐԻ՞ ԹԷ … ԹԱԳՈՒՀԻ

Ա.

Հարաւ-արեւմտեան խոնաւ հովէ մը քշուած՝ ամպերը կը վազէին աժգոյն կապոյտին վրայ, ամէն վայրկեան քօղարկելով Նոյեմբերի արեւը որ մարը մտնելու վրայ էր։ Այս վայրկեաններուն, մութը գրեթէ կատարեալ կը դառնար փոքրիկ գերեզմանատան մէջ, որ սեղմուած էր եկեղեցիին և երիցատան միջև, երկու շէնքեր՝ հաւասարապէս ակնածելի և փըլփըլկած։ Չորցած տերեւները խօլ պար մը կը դառնային ծառուղիներուն և գերեզմաններուն մէջ. ուռենիները կը շարժէին իրենց տերեւաթափ ազազուն ճիւղերը, մարգարիտէ պսակներ կը շաչէին գունաթափ վանդակապատերուն զարնուելով, հովը կը սուլէր և կը հեծեծէր մեռեալի մը ողբին նման...

Եւ Նոյեմբերի մեծ տրտմութիւնը, մահաշուք յիշատակներ՝ այն օրերուն մէջ ուր անհետացողներու հոգին մեր շուրջը թեւածել կը թուի, գերեզմաններու մեծ տխրութիւնը որուն վրայ քրիստոնէական յոյսը միայն սրտապնդող լոյս մը ձգէ, կը տարածուէր նոյն օր այնտեղ, իր ամբողջ անհունութեան մէջ։

Մանկամարդ աղջիկը որ կ'երեւար գերեզմանատան եկեղեցւոյն առջեւ գտնուող գաւթակին տակ, անշուշտ հզօրապէս կ'ենթարկուէր այս տպաւորութեան, որովհետեւ աննկարագրելի թախիծ մը կը նշմարուէր դէմքին վրայ, և արցունքներ՝ աչքերուն մէջ, — արեւելքցիի աչքեր, անհուն, շքեղ, որոնց նայուածքը գգուանքի մը քաղցրութիւնը ունէր և գողտր հրապոյրը անբծութեան մը, հոգիի փափկութեան մը, որուն՝ ախտաբոյր ոևէ շունչ չէր կրցած մօտենալ։

Անուշ արարած մըն էր ան։ Դէմքը կ'ընծայէր հարազատ չէրքէզի տիպար մը, — թէև անոր դիմագծերը տակաւին կատարելապէս կազմուած չէին, — որովհետև պատանեկութեան տարիքը հազիւ թէ անցած էր, և ուսերուն վրայ իր սև, կակուղ և թեթև մազերը կը տատանէին տակաւին, աղջնակի մը մազերուն նման։

Վար իջաւ կանաչորակ ժամուռով մը ծածկուած քարէ սանդղաստիճաններէն, և դէպ ի գերեզմանները յառաջացաւ՝ ճկուն, շնորհալի քալուածքով մը։ Հագած բաց մոխրագոյն, գրեթէ ճերմակ, շրջազգեստը պայծառ շեշտ մը կը բերէր տիրող տրտմութեան մէջ։ Հովը վեր կ'առնէր անոր սպիտակ ճակտին վրայի մազի խոպոպները որ կապոյտ թաւիշէ գլխարկին տակէն դուրս կը պոռթկային։

Մանկամարդ աղջիկը կանգ առաւ մարմարէ դամբարանի մը առջև, որուն վրայ արձանագրուած էին սա բառերը. «Տը Սիւպոաւն ընտանիք»։ Ծունկի եկաւ և աղօթեց երկար։ Յետոյ ոտքի ելլելով քանի մը քայլ առաւ, և նորէն ծունկի եկաւ սպիտակ քրիզանթէմներով ծածկուած գերեզմանի մը առջև։

Գերեզմանին վերև բարձրացող խաչին տակ սա տապանագիրը արձանագրուած էր.

ՀՈՍ ԿԸ ՀԱՆԳՉԻ,
ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՅՈՅՍՈՎ ԼԵՑՈՒՆ,
ԿԱՊՐԻԷԼ - ՄԱՐԻ ՏԷ ՖՈՍԻԼ
ՈՐ ՏԻՐՈՋ ՔՈՎ ՎԵՐԱԴԱՐՁԱՒ 18 ՏԱՐԵԿԱՆԻՆ։

Մանկամարդ աղջիկը գլուխը խոնարհեցուց քիչ մը, և կրթնցուց իրարու միացած պզտիկ ձեռքերուն։ Արցունքի

կաթիլներ կը հոսէին այտերէն վար, և կ'իյնային ճերմակ ծաղիկներուն վրայ։

—Կապրիէ՜լ, ո՜րքան կը փնտռեմ քեզի, մրմնջեց։

Իրեն ետին, նոյն արահետին մէջ սգաւոր կին մը կը յառաջանար. ան ալ ծունկի եկաւ մանկամարդ աղջկան քով, և թևովը շրջապատելով անոր նուրբ ուսերը, երկար համբոյր մը դրաւ անոր գեղեցիկ ճակտին որ դէպ իրեն կը հակէր։

—Զայն չէք մոռնար, սիրելի՛ աղջիկս, փոքրիկ Լիզս, զոր կը սիրէր ա՜յնքան, ըսաւ հեծկլտուքէն խղդուած ձայնով մը։

—Մոռնա՜լ, ո՜հ, տիկին։

Կուլա՜ր։ Ճերմակ ծաղիկներուն վրայ մօրը արցունքները կը խառնուէին մանկութեան բարեկամուհիին արցունքներուն։ Լիզ սկսաւ մեռելական աղօթքը։ Տիկին տէ Ֆոսիլ դողդղացող շրթունքներով անլսելի ձայնով մը կը կրկնէր աղօթքի իր մասը։ Մայր էր և վերջին զաւակն ալ կորսնցուցած. իր կապոյտ աչքերը որ տժգունած էին թափած այնքան արցունքներէն՝ կը յառէին խաչին, համակերպող վիշտի արտայայտութեամբ մը։

—Հանգի՛ր ի խաղաղութեան, ըսաւ Լիզի սարսռուն ձայնը։

Տիկին տէ Ֆոսիլի թևը քիչ մը աւելի սեղմ փարեցաւ անոր ուսերուն։

—Լի՛զ, անիկա երկինքն ըլլալու է. իմ Կապրիէլս սուրբ մըն էր։

Կեցած կը մնային այնտեղ իրարու կրթնած, անուշադիր փչող սաստիկ հովին։ Իրենց աչքին առջև կը պարզուէր Կապրիէլի նուրբ դիմագծերը, ժպտուն բերնով, լուրջ բայց ա՜յնքան քաղցր աչքերով, որ յաճախ դիտել կը թուէին խորհրդաւոր և հմայիչ անդենական մը։

Կապրիէլ տէ Ֆոսիլ մէկը եղած էր այն զմայլելի էակներէն, զոր Աստուած երբեմն աշխարհ կը ղրկէ, իբրև ճառագայթ մը հրեշտակային կատարելութեան։ «Մէկ թերութիւն միայն ունի, այն է բնաւ թերութիւն չունենալը» ըսած էր օր մը Բէաուլաքի ծերունի ժողովրդապետը՝ իբր կատակ։ Ծնողասէր և փափկասիրտ զաւակ մըն էր ան, զմայլելի քրիստոնեայ մը. կը սիրէր առանձնութիւնը և հաճոյք կը զգար հայեցողական կեանքով մը ապրելով. և սակայն հիանալի հաճոյակատարութեամբ մը կը զոհէր իր այդ նախասիրութիւնը՝ ամէնուն օգտակար ըլլալու համար գործնական կեանքի մէջ։ Եւ ամէնքը կը սիրէին զինքը, ծառաներ, գիւղացիներ, աղքատներ որոնց կ'օգնէր փափկանկատ գթութեամբ, մօրը բարեկամները և դպրոցի ուսուցիչներ և ընկերներ։

Լիզ տը Սիւզան վեց տարեկան էր երբ առաջին անգամ Կապրիէլը տեսնելու առիթ ունեցաւ։ Այդ վայրկեանէն իր պզտիկ հոգին ենթարկուեցաւ ջերմեռանդ հոգիի ազդեցութեանը այս պատանիին, որուն աչքերը երկնային լոյսէն փոքրիկ ճառագայթ մը ունենալ կը թուէին։ Լիզ, իր տանը մէջ, կը գտնուէր անտարբեր հօր մը և խորթ մօր մը միջև, որ անուանապէս ռուս Օրթոտոքս կրօնին կը պատկանէր, բայց իրապէս անոր չէր հետևիր։ Մանկամարդ աղջիկը փոքրիկ հեթանոսի մը պէս կ'ապրէր, բացի աճապարանքով ըսուած աղօթքէ մը զոր, երբեմն երբեմն իրեն ըսել կուտար իրենց Բէռիկուացի սպասուհին՝ Միշըլին՝ իրիկունը, երբ միտքը իյնար։ Բայց իր մանկական խուզարկու հոգին անգիտակից ծարաւը ունէր ճշմարտութեան և իտէալի. ուստի անմիջապէս յարած էր այս երկու ընտրեալ անձերուն՝ Տիկին տէ Թօռսիի և Կապրիէլի, և անոնցմով կ'ապրէր։

Լիզի համար Կապրիէլ խորհրդատու մը, առաջնորդ մը եղած էր, որուն միշտ կ'ունկնդրէր։ Տարիքէն առաջ բարոյապէս հասունցած և սակայն դաշտերու շուշանին պէս մաքուր այդ պատանին էր որ կազմեր էր պզտիկ Լիզի հոգին,

հոգի մը թրթռուն և փափուկ, հոգի մը խանդակաթ և խորհրդազգած, և որ սակայն վեհերոտ էր քիչ մը և ինքն իր մէջ կ'ամփոփուէր անակնկալուած հարուածին առջև և որուն ըսած էր ան.— Աստուած ձեզի հետ է, ձեր պարտականութիւնը կատարեցէք և մի վախնաք։

Այն վայրկեանին որ Կապրիէլ պիտի կրնար դիտել իր կատարած գործին լրումը, Աստուած զինքն իր մօտ կանչած էր։ Լիզ վերջին անգամ տեսած էր զայն մահուան անկողնին վրայ. և այնքան խաղաղ էր ան, այնքան հրեշտակային կերպով գեղեցիկ, որ աղջնակը ծունկի գալով կրցած էր մրմնջել միայն.

—Կապրիէլ, աղօթեցէք ինծի համար։

Լիզ այս միևնոյն խօսքերը կը կրկնէր միշտ բնազդաբար, անհետացող բարեկամին գերեզմանին մօտ, ինչպէս պիտի ընէր սուրբի մը դամբարանին առջև։ Յաճախ կուգար հոն և առաջուան նման պարզօրէն անոր կը հաղորդէր իր պզտիկ հոգերը, այսինչ գործին կամ այնինչ ընթերցումին մասին ունեցած մտածումները, իր հոգեկան վիշտերը կամ ուրախութիւնները։ Քաղցր և կորովի ձայնը չէր պատասխաներ իրեն, բայց Լիզ սփոփարար տպաւորութիւն մը կը կրէր, կարծես Կապրիէլի հրեշտակային հոգին հպանցած ըլլար իրեն և հրաշալի սրտապնդում մը տուած։

Լիզ այստեղ կը հանդիպէր Տիկին տէ Թօռսիի, և վշտահար մօր համար աննկարագրելի մխիթարութիւն մըն էր քանի մը վայրկեան կուրծքին վրայ սեղմել այն աղջիկը զոր Կապրիէլ սիրած էր ինչպէս կը սիրեն հրեշտակները, վեհերոտ, լուրջ և զմայլելիօրէն գորովալից աղջնակը որ ուրիշ ոեւէ մէկէ աւելի լաւ կը հասկնար իր ցաւը և իրեն հետ կուլար անհետացողին վրայ։

—Ալ երկար ատեն մի մնաք այստեղ, սիրելի աղջիկս, ըսաւ յանկարծ. ցուրտ հով մը կայ և դուք թեթև հագուած էք, գացէք, փոքրիկ Լիզս, շնորհակալ եմ։

Լիզ համբոյր մը դրաւ Տիկին տէ Ֆօռսիլի թառամած այտերուն, վերջին ակնարկ մը ձգեց գերեզմանին վրայ, և ոտքի կանգնեցաւ։ Գերեզմանատունէն դուրս ելաւ, ու մտաւ նեղ փողոց մը որ ուղղակի դէպի գիւղ կը տանէր։ Քիչ մը անդին կը սկսէր կաղնիներու երկար ծառուղի մը, ծայրը կ'երեւար ամարանոց մը՝ բաւական գեղեցիկ երեւոյթով, թէև քիչ մը հին, որուն դրան վերև կ'երեւային գրեթէ աւրուած զինանշաններ։ Այս բնակարանը ժամանակաւ Սիւպլան ընտանիքին սեփականութիւնն էր։ Յեղափոխութեան ժամանակ Պօղոքի իրենց դղեակը որ քանի մը քիլօմեթր անդին կը գտնուէր, կողոպտուած և քանդուած էր, բայց Լա Պառտօնէյ իրենց սեփականութիւնը կը մնար, և Լիզի հայրը, Ժագ տը Սիւպլան, երջանիկ էր իրեն մնացած ըլլալուն համար այս հին բնակարանը, ուր մեռաւ վերջապէս՝ իր առողջութիւնը և անձնական հարստութիւնը քաղաքական կեանքի մէջ մսխելէ ետքը։ Իր այրին հոն մնացած էր, և զաւակները կը մեծցնէր դաստիարակի մը օժանդակութեամբ։ Լիզ խորթ աղջիկն էր Գաթէրին տը Սիւպլանի։ Դերկոմս Ժագ առաջին անգամ ամուսնացած էր այս վերջինոյն զարմիկին՝ գեղեցիկ Քսենիա Զուպինի հետ, որ անոր նման Ռուս մըն էր և մեռած էր ամուսնանալէն տասն և վեց ամիս ետքը, իր նշանախօսութեան միջոցին պատահած արկածի մը հետեւանօք, որմէ չէր կրցեր ազատիլ։

Լիզ այդ յետմիջօրէին տուն դառնալուն, իր մօրուն գտաւ գունաթափ կարասիներով զարդարուած սրահին մէջ, ուր կը գտնուէր ան սովորաբար, աշխատելու համար։ Տիկին տը Սուպլանի գեղեցիկ մատանիներով զարդարուն երկար մատներուն մէջէն կ'անցնէր ընտանիքին հագուստներուն և ճերմակեղէններուն մեծ մասը՝ կարուելու ու կոկուելու համար։ Լա Պառտօնէյի մէջ ծառաներուն թիւը սահմանափակ էր, և չափազանց խնայողութեամբ կ'ապրէին հոն։ Գաթէրին Զուպին իր ամուսնութեան միջոցին հարուստ ժառանգորդուհի

մըն էր, իր զարմիկին՝ Քսենիայի նման։ Բայց վերջին տարիներուն, այս հարստութիւնը, ինչպէս նաև իր մօրը կողմէ Լիզի իյնալիք հարստութիւնը, մասամբ ոչնչացած էր Ռուսիոյ շփոթութեանց և կողոպուտներու միջոցին։ Անկէ մնացածը հազիւ կը բաւէր պարզօրէն ապրեցնելու ընտանիքը գիւղին մէջ, շնորհիւ այն տնտեսութեան տաղանդին որ երեւցած էր դերկոմուհիին վրայ՝ իր ամուսնոյն կործանումէն ետքը, հակառակ անոր որ Տիկին տը Սիւպլան զարգացած բարձր տիկնոջ մը նման մեծցած էր, և աւելի դիւրաւ պիտի կրնար փիլիսոփայական թեզ մը պատրաստել, քան արդուկ ընել և անուշեղէններ շինել։

Աղջիկը ներս մտնելուն Տիկին տը Սիւպլան քիչ մը վեր առաւ իր նիհար և տժգոյն դէմքը, որուն միակ գեղեցկութիւնն եղած էին միշտ իր շատ խոշոր կապոյտ աչքերը, որոնք ընդհանրապէս ցուրտ էին, բայց գիտէին շատ արտայայտիչ ըլլալ, երբ բուռն յուզում մը կը ցնցէր Գաթէրինը։

—Ուշացար, Լիզ։

—Քիչ մը կանգ առի գերեզմանատունը, մայր։

—Այդ այցելութիւններդ մի չափազանցեր, զաւա՛կս, քու միսթիք և զգայնոտ բնաւորութեամբդ, լաւ չես ըներ։ Կը փորձիմ թէ գալ տարի աղէկ պիտի ըլլայ որ քիչ մը դուրս ելլենք մեր այս քաշուած կեանքէն, և քեզ ծանօթացնենք ընկերութեան մէջ։

Լիզ բողոքի շարժում մը ունեցաւ։

—Ո՛հ, մայր, դեռ հազիւ տասն և վեց տարեկան պիտի ըլլամ։

—Արդէն քեզ հոս հոն ներկայացնելու խնդիր չկայ. պարզապէս պիտի ընդունինք դրացի դղեկատէրներէ եկած քանի մը հրաւէրներ։ Ահաւասիկ այդպիսի հրաւէր մը ստացայ Տիկին Սէրինեիէն. ազնուօրէն կը հրաւիրէ մեզ ներկայ գտնուիլ որսորդութեան մը, որ յառաջիկայ շաբթու տեղի պիտի ունենայ իրենց կալուածին մէջ։ Կը հետաքրքրուի՞ս, Լիզ։

—Չգիտեմ, մայր, գաղափար չունիմ... եթէ պէտք պիտի ըլլայ տեսնել խեղճ անասունի մը սպաննուիլը, կը խոստովանիմ որ ցաւագին տպաւորութիւն մը պիտի կրեմ:

—Կրնանք ետ կենալ այդ վերջին արարուածին ներկայ գտնուելէ: Տիկին Սէւրնեի պիտի պատասխանեմ թէ կ'ընդունինք եղած հրաւէրը:

Լիզ մօրուն մօտենալով ծռեցաւ՝ անոր ձեռքը բռնելու համար:

—Բայց դուք ընկերութեանց մէջ չէք յաճախեր, մայր, պէտք չէ որ ինծի համար, որ կը հաւատեմ թէ չեմ հետաքրքրուիր ընաւ, ինքզինքնիդ պարտաւոր զգաք այնտեղ երեւալու, ուր գուցէ ցաւագին յիշատակներ պիտի գտնէք:

—Իմ պարտականութիւնս է, Լիզ: Չեմ կրնար քեզ այստեղ փակել. որովհետեւ օր մը պէտք պիտի ըլլայ մտածել քու ընտանիք կազմելուդ. և այս առանձնութեան մէջ չէ որ ամուսնացողները պիտի գան քեզ փնտռելու: Սենեակդ ելիր, նայէ թէ արդուզարդիդ համար ի՞նչ պակաս ունիս, և եթէ պէտք ըլլայ, վաղը Բէռիկէօ կ'երթանք:

Այս ըսելով, Տիկին տը Սիւպրան նորէն գլուխը կախեց իր աշխատութեան վրայ: Երբեք իր խորթ աղջկան նկատմամբ սրտազեղում ունեցած չէր, բայց Լիզ միշտ կը զգար որ մօրուն կը հսկէր իր վրայ այնպիսի անձնուիրութեամբ մը զոր հազիւ կ'ունենար իր հարազատ զաւակներուն համար, թէեւ զանոնք ալ շատ կը սիրէր և չէր կրցած զատուիլ անոնցմէ, և Լիզի նման տանը մէջ դաստիարակել կուտար:

Բ.

Որսորդութիւնը կը վերջանար: Երեք-Հաճարիներու քառուղիին մօտ նեղը դրուած եղջերուն անկենդան տարածուած էր, և առաջին ձիաւորը, բռնելով զոհին ոտքէն, կը ներկայացնէր անգլիացի մեծ տիկինի մը որ Սէւրնեններու հրաւիրեալներէն մէկն էր.

—Ասիկա Ուքրանիոյ ձեր որսորդութիւններուն կը հաւասարի՞, իշխան, հարցուց գղեկատէրներու երէց որդին՝ Ռօպէռ տը Սէւրնեի, խօսքն ուղղելով որսորդներէն անոր զոր բախտը իր մօտ բերեր էր:

—Կը հաւատեմ որ շատ չահագրգռեցայ. որսորդութիւնը՝ ինչ ձեւով ալ ըլլայ՝ ամենէն աւելի սիրած զբաղումս է:

Այս խօսքը ըսողը քսանեւութ երեսուն տարեկան մարդ մըն էր, որուն բարձր հասակը չափազանցուած չէր թուեր, իր ձեւերուն ներդաշնակութեան և ամբողջ անձին դիւրաթեքութեան պատճառաւ: Խարտեաշ նուրբ մօրուք մը կը շրջապատէր տարօրինակ կերպով և հաստատամտութիւն արտայայտող իր դէմքը: Վէս ճակատ մը ունէր և սլաւական շնորհալի շարժուձեւեր. բայց ամէնէն աւելի անոր դիմագծերուն վրայ ուշադրութիւն կը գրաւէին աչքերը: Ի՞նչ գոյն ունէին անոնք: Կապո՞յտ: Այո՛, վայրկեան մը կը փորձուէր մարդ այդպէս ըսել: Ետոյ յանկարծ պիտի ըսէիր թէ կանանչ են, տարօրինակ կանանչ մը փոփոխական, խորհրդաւոր և վրդովիչ: Ուրիշ անգամներ նշմարուած էր թէ սեւ էին անոնք, և ասիկա՝ այն հազուադէպ վայրկեաններուն երբ իշխան Օւմանօֆ հրապարակաւ յայտնի կ'ընէր իր զայրոյթը: Ամէն պարագայի մէջ առեղծուածային նայուածք մըն էր ան, խիստ ցուրտ, արհամարհոտ և քաղցրութենէ զուրկ. բայց ձգողական ուժ մը ունէր նոյն իսկ իր տարօրինակութեան և հազուագիւտ իմացականութեան պատճառաւ որ կ'արտայայտուէր անոնց մէջ:

—Շատ չիք է այս իշխան Օսմանոֆը, բայց կը կասկածիմ որ իր կինը երջանիկ եղած ըլլայ, մրմնջեց մանկամարդ կին մը իր դրացուհիին ականջին, որ ազնուական Ռուս մըն էր. դղեկատէրներուն ձմեռուան դրացի, մինչ ձիաւորները ու կառքերը կ'ուղղուէին դէպի որսական մեծ տաղաւար մը ուր պիտի արուէր հացկերոյթը:

—Կը սխալիք, շատ լաւ կը վարուէր հետը, զոհարեղէններով ու արդուզարդերով կը ծածկէր զայն, չարունակ ընկերութիւններու մէջ կը տանէր և բնաւ քովէն չէր զատուեր. միայն կը պահանջէր որ կինը չունենայ իր կամքէն ուրիշ կամք, ուրիշ գաղափարներ և ուրիշ ճաշակներ:

—Ասիկա հաճելի՞ կը գտնէք:

—Նկարագիրէ կախում ունի: Օլկա Սէյաքին, որուն հետ ամուսնացած էր տասնեւվեց տարեկանին, կրաւորական փոքրիկ էակ մըն էր, որ կարծեմ շատ կը սիրէր ամուսինը և կատարելապէս անոր տիրապետութեան տակ էր: Տառապած ըլլալու չէ այս բռնակալութենէն:

—Գեղեցի՞կ էր:

—Զմայլելի: Չերքէզ նախամայրէ մը ժառանգած էր այնպիսի գեղեցկութիւն մը, որուն հազուադէպ կերպով կը հանդիպինք:

—Եւ ի՞նչպէս մեռաւ,

—Լաւ չեմ գիտեր.. իշխանին Ուքրանիոյ մէկ կալուածին մէջ պատահած արկածի մը հետեւանօք մեռաւ, և իրեն հետ իր միակ զաւակը:

—Ամուսինը չյուսահատեցա՞ւ:

—Յուսահատի՜լ, ա՞ն: Թերեւս քիչ մը յուզուեցաւ, — կը սիրեմ յուսալ—բայց լսած եմ որ ան երբեք, նոյն վայրկենին չունեցաւ այսօրուան մեր տեսածէն տարբեր դէմք մը: Ապահովաբար այս մարդուն կազմուածքին մէջ անգամ մը կը պակսի. սիրտը: Բոլոր զինքը ճանչցողները համաձայն են ատոր:

—Յուսալի՜ բան, որովհետեւ այլապէս շատ նշանաւոր մէկն է: Լսած եմ իր խօսակցութիւնը. հիանալի կերպով մըտացի և հմուտ է: Կը կարծէ՞ք որ վերամուսնութեան վրայ խորհի:

—Զգիտեմ: Այն ատեն պէտք պիտի ըլլար որ երկրորդ Օլկա մը գտնէ. որովհետեւ հակառակ պարագային... հըմ... կարծեմ թէ ընտանեկան կեանքը չպիտի տեւէր, այս տեսակ բնաւորութեան մը հետ: Բայց, հակառակ ատոր, ապահովաբար պիտի գտնուէին կիներ որ ընդունէին առաջարկը, շլանալով իր տիտղոսէն, ընկերային բարձր դիրքէն, իր անհուն հարստութենէն, և իրեն առանձնայատուկ նուրբ պերճանքէն: Իմ մասիս, կը խոստովանիմ որ այս բոլորը չպիտի կրնային փոխարինել գերութեան այն վիճակը, որուն ենթարկուած էր իշխանուհի Օլկա: Հին Մոսքոֆներու խստամբեր ոգին այս մարդուն անձին վրայ կը միանայ արեւելեան բռնակալութեան: Իրեն համար,—օր մը ականջովս լսեցի յայտարարելը—կինը շատ ստորին էակ մըն է, գեղեցիկ առարկայ մը զոր կը զարդարեն աչքերու հաճոյքին համար, զոր տանը մէջ կը դնեն ինչպէս պիտի ընէին գեղեցիկ արձան մը կամ գեղարուեստական սքանչելի գործ մը, և որ պէտք է ունենայ անհրաժեշտ ճկունութիւնն և խոնարհութիւնը, առանց մրմունջի ծռելու համար իր տիրոջ և պետին կամքին և քմահաճոյքներուն տակ: Բայց բնաւ խօսք մի ընէք իրեն՝ չեմ ըսեր գիտնական կիներու վրայ, այլ նոյն իսկ պարզապէս լաւ կրթուած, քիչ մը մտաւորական կնոջ մը վրայ, որ ունենայ անձնական գաղափարներ, որ ինքզինքը նկատէ ոչ թէ այր մարդուն յար եւ նման, այլ անկէ տարբեր, և սակայն անոր հաւասար էակ մը:

—Գիտէ՞ք թէ սոսկալի բան է ձեր հայրենակիցը, կոմսուհի՛։ Պա՛ռ։ Նա չպիտի ըլլայի իրեն երկրորդ կին մը գտնել փորձողը…։ Սէօինենները Բանի մէջ ճանչցան զայն, չէ՞։

—Այո՛, իշխանը այնտեղ ունի զմայլելի վիլլա մը, ուր Օլկա իշխանուհիին ժամանակ սքանչելի խրախճանքներ կուտար։ Այնտեղ կ'ապրի իր քրոջ՝ պառօնուհի Թիւլպէրկի հետ, որ այրին է գերման դիւանագէտի մը, նաև այս վերջնոյն երկու զաւակներուն, և իր զարմիկներէն աղքատ օրիորդի մը հետ, անգոյն աղջիկ մը որ մաս կը կազմէ իշխան Օսմանօֆի զանազան բնակարաններու կարասիներուն։

Այսպէս խօսակցելով, երկու ամազոնները հասան որսի տաղաւարին առջև, Լուի ԺԵ.ի ոճով գեղեցիկ շէնք մը, որուն շուրջը կը հաւաքուէին հրաւիրեալները՝ ձիէն կամ կառքէն իջնելով։ Իշխան Օսմանօֆ ոտքը գետինը դնելուն պէս, ձիուն սանձը յանձնեց փութկոտ սպասաւորին, —գիտէին թէ ազնուական օտարականը առատաձեռն է,— և վայրկեան մը կանգ առաւ, խուզարկու և միևնոյն ատեն անտարբեր ակնարկ մը պտտցնելով շուրջը։

Ակնարկը անշարժ մնաց յանկարծ։ Խմբակի մը մէջտեղ հանդիպեր էր Տիկ. տը Սիւպռանի նիհար կիսաստուերին, և անոր մօտ՝ անոր խորթ աղջկան հիանալի դէմքին։

Դերկոմսուհին և Լիզ քիչ մը ուշ եկեր էին, և անտառին մէջ միացեր էին միւս հրաւիրեալներուն։ Ամէն մարդ զանոնք կը դիտէր, որովհետև Տիկ. տը Սիւպռան տարիներէ ի վեր ա՛լ դուրս չէր ելլեր, և դրացի դղեակատիրուհիներուն հետ ցանցառ յարաբերութիւններ ունէր։ Բայց մանաւանդ Լիզի գեղեցկութիւնը շահագրգռութիւն և հիացում առաջ կը բերէր։

—Կ'երազե՞մ արդեօք, մրմնջեց կոմսուհի Սապլօվսքա իր դրացուհիին ականջին։ Այս մանկամարդ աղջիկը տարօրինակ կերպով կը նմանի հանգուցեալ իշխանուհի Օսմանօֆին։

—Օրիորդ տը Սիւպռանն է. մայրը Ռուս էր իր մօրուն նման, կարծեմ իրենց մականունը Ջուպին էր։

—Ջուպի՞ն։ Ստուգիւ երկու Ջուպին կոմսուհիներ, երկու զարմիկներ յաջորդաբար ամուսնացան Ֆրանսացիի մը հետ… բայց այն ատեն այս տիկինները զարմիկը պիտի ըլլան իշխան Օսմանօֆին… և կը խորհիմ թէ այս նմանութիւնը կը բացատրուի ինքնին։ Օլկա Սէօքին Ջուպինի մը աղջիկն էր։

—Տեսէք, անոր կողմը կ'ուղղուի իշխանը, այդպիսի նմանութիւն մը պէտք է սակայն յուզէ զինքը։

Բայց ամենէն սրատես դիտողներն անգամ չպիտի կրնային նշմարել այդ կարգի ոևէ տպաւորութիւն իշխան Օսմանօֆի անզգած դէմքին վրայ, մինչ ան կը յառաջանար դէպի Տիկին տը Սիւպռան։

Դերկոմսուհին ետին դառնալով յանկարծ իշխանը տեսաւ իրմէ քանի մը քայլ անդին։ Կանաչորակ գոյն մը ծածկեց իր դէմքը, որուն վրայ նշմարուեցաւ սարսուռ մը, և քանի մը երկվայրկեան անոր նայուածքին մէջ երևցաւ սարսափի ցոլք մը։

—Չէի՞ք սպասեր ինծի այստեղ հանդիպիլ, Գաթէրին Բավլօվնա, ըսաւ իշխանը զայն ողջունելով։

—Ստուգիւ չէի գիտեր որ այստեղ օդափոխութեան եկած էք։

—Հինգ օրէ ի վեր հիւրն եմ տը Սէօինեի Մարքիզին… կը հաճի՞ք զիս ներկայացնել ձեր խորթ աղջկան… որովհետև կ'ենթադրեմ որ Բանեա Ջուպինի աղջիկն է իմ առջև գտնուողը։

Իր աչքերը կը յառէին Լիզի վրայ, որ այնքան փափուկ և զմայլելի էր կապոյտ կերպասէ իր հագուստին մէջ։ Մանկամարդ աղջիկը սարսռաց այս տարօրինակ, աննկարագրելի նայուածքին տակ, ուր չկար ոչ հիացում և ոչ քաղցրութիւն, այլ պարզապէս գոհունակութիւնը այն մարդուն որ վերջապէս գտած է երկար ատենէ ի վեր փնտռած հազուագիւտ առարկան։

Կանաչորակ գոյնը չնչտուեցաւ Գաթէրինի դէմքին վրայ, մինչ կը պատասխանէր գրեթէ մարած ձայնով.

—Այո, Թեննիայի աղջիկն է... Լի՛զ, քու զարմիկդ, իշխան Սէռժ Օսմանօֆ։

Իշխանը բռնեց փոքրիկ ձեռքը Լիզի, որ զինք տեսնելուն ցուրտ տպաւորութիւն մը ունեցած էր և չէր մտածեր անոր երկարել իր ձեռքը զոր Օսմանօֆ շրթունքներուն տարաւ։ Բայց իշխանը հազիւ կը խոնարհէր, և անոր այս շարժումը կատարուած էր այնքան գոռոզութեամբ և յայտնի ինքնահաւանութեամբ մը որ կը կորսնցնէր յարգալից կամ սիրալիր քաղաքավարութեան իր սովորական նշանակութիւնը։

—Լաւ ճանչցած եմ ձեր մայրը, օրիորդ, յաճախ Ուքրանիոյ իմ կալուածներէս Գալթովի մէջ կ'անցընէր իր արձակուրդները, մինչ ես շատ երիտասարդ պատանի մըն էի։ Նոյն իսկ այնտեղ էր որ անիկա ունեցաւ իր նշանախօսութիւնը տը Սիւպռան գերկոմսին հետ։

Եւ առանց սպասելու պատասխանին, զոր Լիզ տարօրինակ վեհերոտութեամբ մը չփոթած, դժուարութիւն պիտի կրէր գտնելու, հեռացաւ հոնկէ, միանալու համար Մ. տը Սէռլինեի որ հիւրերէն մէկ քանի հոգիի հետ կը վիճաբանէր որսորդութեան մանրամասնութեանց վրայ։

—Մայր, երբեք ինծի խօսած չէիք այս զարմիկիս մասին, մրմնջեց Լիզ։

Այս ըսելով աչքերը վեր կ'առնէր դէպի իր մօրուն, և սարսափած մնաց անոր այլայլած դէմքը տեսնելով։

—Ի՞նչ ունիք, կը տառապի՞ք, մայր։

—Այո, քիչ մը. բաբախումներս սկսան... լաւ պիտի ընենք կարծեմ, եթէ տուն դառնանք։

Աճապարանօք հրաժեշտ առին Տիկ. տը Սէռլինեէն, որ զանոնք դէպի իրենց կառքը առաջնորդեց, իր ցաւը յայտնելով անոնց։ Իշխան Օսմանօֆ դիտեց անոնց մեկնումը և քանի մը վայրկեան նայուածքովը հետեւեցաւ իրենց։

—Այս մանկամարդ աղջիկը, լաւ եւս այս աղջնակը, արդէն իսկ իտէալ գեղեցկութիւն մը ունի, դիտել տուաւ մէկը իր քովէն։

—Ճիշդ է, ըսաւ իշխանը ցուրտ շեշտով մը։

Եւ ուղղուեցաւ դէպի որսի տաղաւարը, մինչ բազմաթիւ նայուածքներ իրեն կը հետեւէին. որովհետև այնքան վէս երեւոյթով և առեղծուածային դիմագիծով այս մեծ Սլաւ իշխանը բուռն հետաքրքրութիւն կ'արթնէր տը Սէռլինեի մարքիզին հրաւիրեալներուն։

Այն կառքին մէջ որ Լա Պառատօնէյի բնակիչները իրենց տունը կ'առաջնորդէր, Լիզ քիչ մը մտահոգ կերպով կը քննէր իր մօրուն դէմքը։ Տիկ. տը Սիւպռան արդէն սրտի մէկ քանի տագնապներ ունեցած էր, և բժիշկը պատուիրած էր հեռու կենալ բուռն յուզումներէ։

Բայց ի՞նչ յուզում կրնար ունեցած ըլլալ իր մօրուն այս օր։ Իշխան Օսմանօֆ, որուն մասին երբէք խօսած չէր իր զաւակներուն, գրեթէ օտարական մը պէտք է ըլլար անոր համար... ուրիշ խնդիր եթէ ցաւագին յիշատակներ կ'արթնցնէր իր մէջ։ Լիզ գիտէր թէ իր մօրուն կորսնցուցած էր ծնողքը և միակ եղբայրը, մինչ տակաւին մանկամարդ աղջիկ էր։ Գուցէ Սէռժ Օսմանօֆ ներկայ գտնուած էր այս դժբախտութեանց ժամանակ, որոնց մանրամասնութեանց վրայ չէր ծանրանար բնաւ Գաթէրին։

Տիկին տը Սիւպռան յանկարծ աչքերը վեր առնելով հանդիպեցաւ Լիզի մտահոգ նայուածքին։

—Մի՛ վրդովուիր, զաւակս, ըսաւ գրեթէ ճիշդ այն մարած ձայնով զոր ունեցած էր քիչ առաջ իշխանին պատասխանած ատեն։ Բան մը չէ։ Արդէն այս առտու շատ աղէկ չէի և պէտք է զգուշանայի...

—Բայց այ՛ո, մայր, ինչո՞ւ բան մը չըսիք ինծի. աւելի բանաւոր պիտի ըլլար հանդարտօրէն տունը նստիլ։

—Ստուգիւ, եթէ կարենայի գուշակել...

Իր նիհար ձեռները սարսռացին և դող մը պատեց անոր շրթունքները։

Լիզ նշմարեց ատիկա, և ապահովուեցաւ տեսնելով որ տուն դառնալուն Տիկ. տը Սիւպռան գրեթէ վերստացած էր սովորական դէմքը, բացի բաւական չնշտուած կապոյտ շրջագիծէ մը աչքերուն բոլորտիքը։

Գ.

Այնքան պայծառ արեւ մը կ'ողողէր գրեթէ մերկ մեծ սըրահը զոր, Լա Պառտոնէի մէջ ուսումնասրահ կ'անուանէին։ Ուսուցիչ Պ. Պապիլի յղկուած գանկը լուսաւորուած էր ու կը փայլէր արեւուն ճառագայթներուն տակ։ Բայց բարի մարդուկին հոգը անգամ չէր ատիկա։ Մերթ ընդ մերթ ըմբոշխնելով հանդերձ քթախոտի հեշտանքը, իր ամբողջ ուշադրութիւնը կը նուիրէր սրբագրելու համար լատիներէն թարգմանութիւն մը զոր նոր վերջացուցեր էր Լիզ, «Ամէնէն-մտացի իգական փոքրիկ ուղեղը զոր ես ճանչցած ըլլամ» կը յայտարարէր հպարտօրէն։

Որովհետեւ բարի Պ. Պապիլ շատ հպարտ էր իր երիցագոյն աշակերտուհիովը։ Իրաւ է որ Ալպէռիք՝ տասներկուտարեկան անհանդարտ և կամակոր մանչ մը, և անոր Անուշքա քոյրը զուրկ չէին մտացիութենէ, բայց չունէին Լիզի նուրբ հասկացողութիւնը, եռանդուն աշխատասիրութիւնը և մանաւանդ այն փափկասիրտ բարութիւնը որով այս զմայլելի աղջիկը բնաւ չէր միանար այն տղայական խաղերուն զոր միւսները կը հնարէին իրենց ուսուցչին դէմ, որուն փոքրիկ մենամոլութիւններն և ծաղրելիութիւնները կը գրգռէին միւսներուն չարաճճիութիւնը։

Այս վայրկեանին Ալպէռիք դէպի Անուշքայի կողմը ծռելով անոր կը ցուցնէր ուսուցչին շողացող գանկը։ Աղջնակը խնդալէն կը մարէր։ Պ. Պապիլ աչքերը վեր առաւ քիչ մը, ներողամտութեամբ լեցուն «լռութիւն» մը մրմնջեց, և վերըսաւ իր սրբագրութեան։

Բայց Լիզ խոժոռ նայուածք մը ձգեց իր կրտսեր եղբօր ու քրոջ վրայ, որոնք անմիջապէս սկսան աշխատութեան։ Այնքան գեղեցիկ և քաղցր այս երեց քոյրը մեծ ազդեցութիւն ունէր իրենց վրայ, և ինչ որ ալ ըլլար, բնաւ չպիտի ուզէին լացնել իրենց Լիզը, ինչպէս կը կոչէին զայն յաճախ։

—Օրիորդ Լի՛զ, բացարձակապէս կատարեալ է այս, գոչեց Պ. Պապիլ յաղթական շեշտով մը՝ քթախոտէն դեղնած մատներովը վեր բարձրացնելով Լիզի աղուոր գիրերով ծածկուած թերթը, ահաւասիկ աշակերտուհի մը որ պատիւ կը բերէ ինծի։ Եթէ երկու տարի ալ աշխատիք, ի՛նչ ընտիր դաստիարակութիւն մը պիտի ստանաք։

Զանգակի ձայն մը իր խօսքը ընդհատեց։ Լիզ ոտքի ելաւ փութով, շտկելով քիչ մը գունատած իր վարդագոյն գոգնոցը։

—Պէտք է երթամ բանամ, Միշըլին և Ժօզէֆ դուրս ելած են։

Դէպի գաւիթը յառաջացաւ և ուղղուեցաւ դրան կողմը, զոր բացաւ այն վայրկեանին որ զանգակի չոր և անհամբեր երկրորդ հարուած մը կը հնչէր։

Իշխան Օրմանոֆը յանկարծ իր առջև տեսնելով, Լիզ ակամայ շարժում մը ըրաւ դէպի ետ։ Իշխանը գլխարկը հանելով հարցուց.

—Կրնա՞մ տիկին տը Սիւպռանը տեսնել, զարմուհի՛ս։

—Այո՛, կարծեմ... կը հաճի՞ք ներս մտնել, իշխան։

64069.67

Այս վերջինը չբողոքեց իրեն ուղղուած արարողական մակդիրին համար, բայց տիրապետող նայուածքով մը շըրջապատեց մանկամարդ աղջիկը, որ շիկներ էր և կը նեղուէր իր ներկայութենէն:

Առաջնորդեց զայն մինչև սրահին դուռը, զոր բացաւ ըսելով.

—Երթամ լուր տամ մօրս:

Իշխանը պահ մը ետին դարձաւ և նորէն Լիզը դիտեց տարօրինակ նայուածքով մը:

—Ձեր մա՞յրը կը կոչէք զայն. ինք այդպէս ուզեց:

—Ո՛չ. ես միշտ այդպէս կոչած եմ զինքը, քանի որ ան զիս մեծցուց, պատասխանեց Լիզ զարմացկոտ:

—Այո՛, այդպէս է, ըսաւ իշխանը ակռաներուն մէջէն:

Ու մինչ ան կը մնար սրահ որ միւսէն աւելի լաւ կահաւորուած և օտարականներու յատկացուած էր, Լիզ քովի սենեակը մտաւ, և մօտեցաւ մօրուն որ կարով կ'զբաղէր:

—Մա՛յր, իշխան Օրմանօֆ ձեզ կ'ուզէ:

Տիկին տը Սիւպուանի կարը ձեռքէն վար ինկաւ և դէմքը առաւ ճիշտ նախորդ իրիկուան տարօրինակ գոյնը, այն վայրկեանին որ իր ազգականին ներկայութիւնը իմացաւ: Բայց առանց բառ մը արտասանելու ոտքի ելաւ, և բանալով հաղորդակցութեան դուռը, սրահ մտաւ:

Իշխանը որ սենեակին մէջտեղ ոտքի կեցած էր, թողուց որ իրեն մօտենայ, իր սուր նայուածքը կարծես թափանցել կ'ուզէր մինչև հոգիի խորը այս կնոջ, որ յայտնի ճիգ մը կ'ընէր աչքերը վար չառնելու համար:

—Երկա՛ր ատեն է որ իրար տեսած չէինք, Գաթէրին Փաւլօվնա, ըսաւ հաստատ բայց ցուրտ շեշտով մը:

Առջի իրիկուան նման նորէն իրարու ձեռք կարկառած չէին, և ով որ դէմ դիմաց կեցած տեսնէր այս երկու զարմիկները, այն տպաւորութիւնը պիտի ունենար թէ խորհրդաւոր պատուար մը զանոնք կը բաժնէր իրարմէ:

—Արդարև, Սէ՛րժ, միտքէս չէր անցնիր որ... որ դուք հոս կու գաք... իմ տունս...

Ձայնը խուպոտ էր և աչքերը անդին կը դարձնէր քիչ մը, կարծես խուսափելու համար խօսակցին կանաչ բիբերու նայուածքէն:

—Ստուգիւ ձեզի համար չէ որ կու գամ, Գաթէրին: Կորսնցուցած չեմ իմ երբեմնի սովորութիւնս՝ շիտակ նպատակին դիմելու, մանաւանդ կիներու հետ, որոնք կը սիրեն ընդհանրապէս մոլորիլ առաւել կամ նուազ կեղծաւոր պըզտիկ մանրամասնութեանց մէջ: Ահա՛, ուրեմն, ինչ որ կը փափաքիմ.- Իմ Բաեննեա զարմուհի՛իս աղջիկը տարօրինակ կերպով կը նմանի հանգուցեալ կնոջս, Օլկայի: Այս պատճառով դիտաւորութիւն ունիմ այդ աղջնակը իշխանուհի Օրմանօֆ ընելու:

Տիկ. տը Սիւպուան քանի մը քայլ ետ ընկրկեցաւ, սարսափէն խոշոր խոշոր բացած աչքերը յառելով իշխանին վրայ:

—Կուզէ՞ք... ամուսնանալ Լիզի՞ հետ... աղջնակ մըն է, սակայն, ինչպէս կ'ըսէք, որովհետև դեռ տասն և վեց տարու չկայ:

—Ճիշտ ատո՛ր համար կուզեմ ես ալ: Այս տարիքին մէջ իմ ուզածիս պէս պիտի կրթեմ զայն, ինչպէս ըրած էի ժամանակաւ Օլկան:

Եւ որովհետև Տիկ. տը Սիւպուան զարհուրած դէմքով զինքը կը դիտէր լուռ, չոր ձայնով մը աւելցուց.

—Մարդ ստուգիւ պիտի կարծէր թէ աշխարհի ամենէն տարօրինակ բանը կ'ըսեմ ձեզի:

—Բայց, Սէրժ... մտածեցէք որ դուք չէք ճանչնար զինքը:

—Օլկայի կը նմանի, գոնէ անոր չափ գեղեցիկ պիտի ըլլայ, և ուզած կաղապարովս ձեւի բերելու համար պէտք եղածին չափ մանկամարդ է։ Ասիկա կը բաւէ ինծի։ Իմացականութեանը մասին անտարբեր եմ. գալով նկարագրին, ինչ որ ալ ըլլայ, ես պիտի կրնամ զայն ձեւափոխել իմ ճաշակիս համաձայն։

—Ուրեմն... ուրեմն... դժբախտ պիտի ըլլայ գուցէ, կակազեց տիկին տը Սիւպառն։

Իշխանը շրթունքին վրայ հեգնութեան ծալք մը ունեցաւ։

—Կին մը դժբախտ կ'ըլլա՞յ երբեք, երբ ամուսինը շրջապատէ զայն պերճանքով, զարդարէ արդուզարդերով և գոհարեղէններով, ու զայն առաջնորդէ ամենէն շքեղ հանդէսներուն։

—Ասիկա գուցէ չպիտի բաւէ Լիզին, շատ լուրջ և բարեպաշտ է ան։

Իշխան Օրմանոֆի յօնքերը իրարու մօտեցան.

—Բարեպա՞շտ, ի՞նչ դաւանութեան կը պատկանի։

—Օրթոտոքս չէ անիկա։

—Ատիկա կարեւորութիւն չունի։ Կին մը իր ամուսնոյն կրօնքէն ուրիշ կրօնք պէտք չէ ունենայ, և այն վայրկեանին որ Լիզ իշխանուհի Օրմանոֆ ըլլայ, պիտի հետեւի Օրթոտոքս դաւանութեան։

Տիկ. տը Սիւպառնի սարսափահար նայուածքը յառեցաւ Սէրժի անկարեկիր դէմքին։

—Դո՞ւք, կակազեց, դուք պիտի ստիպէ՞ք զինքը թողուլ իր կրօնքը։

—Բնականաբար։ Իմ մասիս, ոեւէ հաւատք չունիմ. բայց իմ ընտանեկան և ցեղային աւանդութիւններս կը հարկադրեն զիս հետեւիլ երեւութապէս իմ երկրիս կրօնքին։ Նոյնը պէտք է ըլլայ կնոջս համար ալ։

—Սէ՛րժ, Լիզ երբէք չպիտի ուզէ այս բանը. ետ կեցէք այս գաղափարէն, անկարելի է, աղջնակը երջանիկ չպիտի ըլլայ, Եւ արդէն...

Զայրոյթի փայլ մը շողաց Սէրժի աչքերուն մէջ, որոնք այս վայրկեանին գրեթէ սեւ երանգ մը առին։

—Որո՞ւ տեղ կը դնէք զիս, Գաթէրին, ո՞վ կրնայ հնարած ըլլալ այն զրոյցը թէ ես Օլկան դժբախտ ըրած եմ... ա՛ն, որ վերջին շունչը աւանդելէ առաջ ձեռքերս կը համբուրէր մրմնջելով. «Սէրժ, երջանկութիւնը տուիք ինծի». բնաւ պէտք չէր ունենար ոեւէ բաղձանք մը յայտնելու, որովհետեւ ես կը կանխէի զինքը։ Միեւնոյն վարմունքը պիտի ունենամ Լիզի նկատմամբ ալ։ Անշուշտ ես միշտ բացարձակ տէրը պիտի մնամ. բայց՝ ի փոխարէն՝ կնոջս կուտամ այն բոլոր գոհացումները, որոնք կը պատշաճին կնոջային ուղեղի մը։ Ա՛լ ուրիշ ի՞նչ կրնայ ուզել։

—...Որ զինքը ուրի՛շ կերպով սիրէիք, մրմնջեց Տիկ. տը Սիւպառն։

Հեգնական ժպիտ մը երեւցաւ Սէրժի շրթունքներուն վրայ։

—...Եւ ես անոր խոնարհ ծառան ըլլայի, ինչպէս այնքան ապուշներ կ'ըլլան կիներու հանդէպ։ Բոլորովին տարբեր յարգանք մը ունիմ իմ առնական գերազանցութեան վրայ, և ամէն բանէ առաջ պէտք է որ ինծի հնազանդին առանց վիճաբանութեան։

—Եւ կ'ըսէք թէ երջանիկ պիտի ըլլայ Լիզ։

Իշխանը անհամբերութեան շարժում մը ըրաւ.

—Այո՛, երջանիկ պիտի ըլլայ, որովհետեւ ես պիտի գիտնամ իրմէ հեռացնել ամէն ծաղրելի զգայնոտութիւն, եթէ ունի։ Օլկա քաղցր էր, սիրուն, գգուող, բայց երբէք չէի հանդուրժեր աչքերուն մէջ արցունք մը տեսնել, ոչ ալ կնճիռ մը իր ճակտին վրայ։ Շուտով վարժուեցաւ ատոր, և միշտ ինծի կը ցուցնէր պայծառ և ժպտուն դէմք մը։ Եթէ մեր միութեան առաջին օրերէն այդ ձեւով ուղղած չըլլայի զինքը, պէտք հարկադրուէի տեսնել միշտ արցունքներ, քէններ, քմահաճոյքներ, բոլոր ինչ որ կ'ատեմ։

—Ուրեմն ձեր կինը լալո՞ւ ալ իրաւունք չունէր։

—Ես իրեն նկատմամբ այնպիսի վարմունք մը ունեցայ, որ անէ բնաւ պատճառ չունեցաւ արցունք թափելու, ըսաւ Իշխանը ցրտութեամբ։

Բանի մը երկվայրկեան Տիկ. տը Սիւպրանի բերանը գոց մնաց, սարսափահար ըլլալով ամենալուրջ շեշտով մը եղած այս յայտարարութենէն։

—Կարելի բան չէ, Սէրժ, մրմնջեց վերջապէս, Լիզ շատ երիտասարդ է և փափուկ կազմուածք մը ունի...

—Մի՛ վախնաք, իմ տանս մէջ անհրաժեշտ խնամքը պիտի վայելէ։ Երբեք չեմ փափաքիր հիւանդ կին մը ունենալ, բայց, Գաթէրին, ստուգիւ կը հիմնեմ այդ խեղճ Բոննիայի աղջկան նկատմամբ ձեր ունեցած հոգածութեան վրայ։

Տարօրինակ հեգնութիւն մը կը նշմարուէր Իշխանին շեշտին մէջ, և անոր սուր նայուածքը չէր հեռանար Գաթէրինի դէմքէն, զոր սոսկալի դալուկ մը կը պատէր։

—Իրաւ որ կրցածիս չափ լաւ կը խնամեմ զայն, և կը բաղձամ որ երջանիկ ըլլայ, ըսաւ Տիկ. տը Սիւպրան խեղդուկ ձայնով մը։

—Իմ քո՛վ երջանիկ պիտի ըլլայ ան։

—Ո՛չ, Սէրժ, ոչ. նախ ան բնաւ չպիտի ուզէ դաւանութիւնը փոխել։

Իշխանին յօնքերը պռստեցան.

—Ուրեմն բանի տե՞ղ կը դնէք տղու մը կամքը. արդէն այդ տարիքին կրօնքի ոեւէ ձեւ մը նշանակութիւն չունի այնքան։

—Ասիկա մի՛ պահանջէք, Սէ՛րժ, ըսաւ Տիկ. տը Սիւպրան ձեռքերն իրար միացնելով։ Չեմ ուզեր այս խեղճ աղջկան դժբախտութիւնը։

—Իրաւ որ շատ կը փաղաքշէք զիս... ըսաւ Իշխանը սաստիկ զայրոյթով։ Աղէկ միտքս ինկաւ. ճի՞շտ է որ Բոննիա մեռած ըլլայ այն տարօրինակ արկածին հետեւանքով որուն մազ մնաց որ զոհ երթար ժամանակաւ Բիւլդովի մէջ։

Տիկ. տը Սիւպրանի նայուածքին մէջ յիմարական ցոլք մը երեւցաւ։ Ձեռքովը բռնեց աթոռի մը յենակը և կառչեցաւ անոր։

—Ես... ես, չգիտեմ, կակազեց՝ աչքերը անդին դարձնելով։

—Ինծի ըսին թէ... գիտէ՞ք որ Իվան Պօսկէֆ միշտ ուժեղ և կայտառ է և արտասովոր յիշողութիւն մը պահած է, մասնաւորապէս քիչ մը հին դէպքերէ, ինչպէս՝ օրինակի համար՝ ձեր և Բոննիայի բնակութիւնը Բիւլդովի մէջ։

Տիկ. տը Սիւպրան ոտքէն մինչեւ գլուխը կը դողար, և աչքերը միշտ կը խուսափէին Իշխանին սուր նայուածքէն, գազանազուսպի մը բիրերուն տակ ընկճուած կենդանիի մը նման։

—Խիստ շատախօս է ան, շարունակեց Իշխանը, և իմ կամքս-միայն իր լեզուն կը շղթայէ։ Ասիկա քեզի համար բարեբախտութիւն մըն է, Գաթէրին։ Որովհետեւ այն օրը որ ես իրեն ըսեմ. «հոգ չէ, Իվան, ուզածիդ պէս խօսէ», գուցէ տգեղ հաճոյքը ունենար զգայացունց յայտնութիւններ ընելու, որոնք մասնաւորապէս անախորժ պիտի ըլլային ձեր զաւակրուն համար. ճիշտ չէ՞ ասիկա, Գաթէրին Փաւլովնա։

Այս անգամ Տիկ. տը Սիւպրան անոր նայեցաւ պաղատագին շարժումով մը վեր առնելով ձեռքերը։

—Գթութի՜ւն, Սէրժ... բաւական չէ՞ այն խղճի խայթը որ կը կրծէ զիս արդէն։ Կրցածս ըրի Լիզը երջանիկ ընելու համար...

—Բայց զայն վատաբար խաբելով...։ Եւ չէ՞ք կարծեր որ ան իրեն աւելի յարմար տեղը պիտի ըլլայ, գտնուելով իմ մօտ որ պարկեշտ մարդ մըն եմ, քան յարկին տակ այն կնոջ որ իր մայրը սպաննած է։

Հեծկլտուք մը փրթաւ Տիկ. տը Սիւպռանի կուրծքէն:

—Սէ՛րժ..., կը պաղատի՛մ, կակազեց։

Իշխանը շարունակեց անկարեկիր.

—Այս պատճառը միայն պարտականութիւն կը դնէ իմ վրայ, ասկէ առնելու այդ աղջիկը։ Հետեւապէս իմ կողմէ անոր պիտի յայտնէք առաջարկս, և վաղը պիտի նշանուինք։

Այս անգամ տիկինը չբողոքեց. նուաճուած էր այն խորհրդաւոր զէնքէն որ ամենակարող կ'ընէր Սէրժը իրեն հանդէպ։

—Պիտի խօսիմ, ըսաւ խուլ ձայնով մը։

—Եւ ամէնէն բանաւորը պիտի ըլլայ այդ. որովհետեւ եթէ Լիզ իմ կինս չըլլայ, ինքզինքս հարկադրուած պիտի զգամ իրեն յայտնելու կարգ մը բաներ, որ անկարելի պիտի դարձնեն այսուհետեւ անոր այստեղ բնակիլը։ Բայց այն վայրկենին որ ան Օրմանոֆ իշխանուհի դառնայ, դուք պիտի կրնաք պահել ձեր գաղտնիքը, և ձեր զաւակները չպիտի ունենան տհաճութիւնը գիտնալու թէ...

—Պիտի խօսիմ անոր, Սէրժ, պատասխանեց Տիկ. տը Սիւպռան։

Եւ իր մատները գալարուեցան աթոռին յենակին վրայ այն աստիճան ուժգնօրէն որ եղունգները փայտին մէջ մխուեցան։

—Լաւ: Բնաւ չեմ ուզեր ալ որ նշանածութեան շրջանը երկարաձգուի. ուստի այնպէս մը պիտի կարգադրէք որ ամուսնութիւնն ալ ամիսէ մը կատարուի։ Պսակը նախ իր դաւանած եկեղեցիին մէջ պիտի ըլլայ. ասիկա զիջում մըն է զոր կ'ուզեմ ընել, քանի որ մինչեւ հիմա Լիզ հետեւած է այս երկրին կրօնքին, որ իր հօր ալ կրօնքը եղած է։ Յետոյ, մեր քահանաներէն մէկն ալ պիտի գայ այստեղ, մեր միութիւնը օրհնելու մեր ծէսերուն համաձայն։

—Եւ... եթէ ան բացարձակապէս մերժէ՞ այդ բանը, մրմնջեց Տիկ. տը Սիւպռան։

Իշխանը ուսի անհամբեր ցնցում մը ունեցաւ։

—Տղա՛յ մը, ինչպէս կրնայ հաստատուն կարծիք մը ունենալ այս կամ այն կրօնքին վրայ։ Ասիկա ոեւէ նշանակութիւն չունի, Գաթէրին։ Բնաւ դժուարութիւն չպիտի հանէ, մանաւանդ որ շատ վեհերոտ երեւցաւ ինծի։

—Այո՛, շատ վեհերոտ և շատ ալ քաղցր է։

—Աւելի լաւ։ Ինծի կը թուի թէ ամէն կերպով ան խաչալս պիտի իրագործէ։ Ցտեսութիւն, վաղը, Գաթէրին։

Իշխանը առանց անոր երկարելու իր ձեռքը, ինչպէս չէր ըրած եկած ատեն, ուղղուեցաւ դէպի դուռը։ Դուրս ելլելու վրայ էր, երբ յանկարծ Գաթէրին անոր մօտեցաւ.

—Դուք... դուք չը՛ պիտի տառապեցնէք զայն, Սէրժ, ըսաւ պաղատագին ձայնով։

—Կը յաւակնի՞ք ծաղրել զիս, Գաթէրին, պատասխանեց իշխանը զայրոյթի շարժումով մը։ Միտքէս չեմ անցըներ բնաւ Կապոյտ-մօրուքի(*) մը տեղն անցնիլ, լաւ գիտցէք ասիկա։ Օլկա երջանիկ եղած է իմ քով, Լիզ ալ երջանիկ պիտի ըլլայ... և յիշեցէք որ ինչ ալ ըլլայ, այս աղջիկը այլեւս հոս չպիտի մնայ։ Անշուշտ մոռցած չէք, այնպէս չէ՞, թէ Օրմանոֆ իշխաններու նշանաբանն է. «Թող կորսուի ամբողջ երկիրը, և նոյն իսկ իմիններուս պատիւը, բաւական է որ իմ կամքս կատարուի»։

Տիկ. տը Սիւպռան գլուխը ծռեց առանց պատասխանելու, և իշխանը դուրս ելաւ սրահէն։

Այն ատեն Գաթէրին աթոռի մը վրայ ինկաւ, և դէմքը ծածկեց ձեռքերուն մէջ։

—Սոսկալի՛... սոսկալի՜ բան է այս, մրմնջեց, խեղճ փոքրիկ Լիզս, պէտք է քեզ զոհեմ ուրեմն։ Այո՛, որովհետեւ շատ

(*) Կապոյտ-Մօրուքը Բէռոյի մէկ մանկավէպին մէջ ներկայացուած է իբրեւ այնպիսի անձ մը որ իր ամուսնացած կիները կը մեռցնէր եւ կ'ուտէր:

լաւ գիտեմ թէ իշխանը իր սպառնալիքը պիտի գործադրէ. այն ատեն զաւակներս պիտի անպատուուին... և նոյնինքն Լիզ այնքան դժբախտ պիտի ըլլայ իմանալով որ... Ո՜հ, ինչ տաժանելի է այս բեռը զոր կը կրեմ, հեծեց՝ ձեռքերը գալարելով: Ինչո՞ւ այս մարդը եկաւ աւելի ծանրաբեռնելու զիս... Իրաւ է որ թերեւս Լիզ անոր մօտ իմ կարծածէս աւելի երջանիկ ըլլայ: Հիանալի աղջիկ մըն է, և պիտի սիրէ իշխանը որքան ալ ցուրտ ըլլայ անոր սիրտը: Լիզ պիտի յաջողի նուազ ծայրայեղ գաղափարներու բերել զայն:

Խեղճ կինը այս կերպով կը փորձէր ինքզինքը ապահովել և համոզել նոյն իսկ թէ Լիզ երջանկութիւնը պիտի գտնէ այդ միութեան մէջ: Ճիշդ է վերջապէս որ լսած էր թէ Օլկա երջանիկ կը թուէր և շատ կը սիրէր ամուսինը: Ինչո՞ւ նոյնը չըլլար Լիզի համար ալ:

—Պիտի խօսիմ իրեն... կրօնքի խնդիրը կայ թէեւ, բայց Լիզ պիտի կրնայ՝ անիկա կարգադրել իշխանին հետ: Արդէն Սէրժ չի ծածկեր թէ անտարբեր է, և կը պնդէ մնալ իր դաւանութեան վրայ իբրեւ աւանդութիւն մը միայն. հետեւապէս թերեւս իշխանը տեղի տայ, եթէ Լիզ կարենայ պատշաճօրէն վարուիլ:

Ոտքի ելաւ, դուռը բացաւ ու կանչեց.

—Լի՛զ:

Յետոյ մերձակայ սենեակը մտաւ և սովորական տեղը նստաւ, բայց կռնակը լոյսին դարձնելով, որովհետեւ կը զգար իր դէմքին այլայլած ըլլալը:

—Զի՞ս կանչեցիք, մայր, հարցուց Լիզ թեթեւաքայլ յառաջնալով:

—Այո՛, զաւա՛կս, հոս նստէ և ինծի մտիկ ըրէ... շիտակ նպատակին պիտի դիմեմ: Իշխան Օրմանոֆ քու անձիդ վրայ կենդանի պատկերը տեսնելով իր կնոջ, որ քու և իր զարմիկն էր միեւնոյն ատեն, ամուսնութեան կը խնդրէ քեզ:

Լիզ ապշահար վեր ցատկեց կեցած տեղէն, մօրուն վրայ յառելով շլմորած աղուոր աչքերը:

—Ո՜հ, մա՛յր,... կատա՞կ կ'ընէք... իմ տարիքի՞ս:

—Օլկա տասնըվեց տարեկան չէր երբ Սէրժ հետը ամուսնացաւ:

—Ո՜, ո՛չ, ո՛չ: Ո՛չ ըսէք իրեն, մա՛յր, գոչեց Լիզ գողահար: Սարսափ կ'ազդէ ինծի այդ մարդը:

Տիկ. տը Սիւպրանի ձեռքերը դողալ սկսան:

—Տղայութիւն կ'ընես, Լիզ. բարձր արժանիքի տէր մէկն է Սէրժ, և անիկա քեզի համար ամէն կերպով փառաւոր ամուսնութիւն մը պիտի ըլլայ: Օրմանոֆ իշխանները վեհապետական հին ցեղի մը կը պատկանին, և Զարերը անոնցմէ առնելու ատեն այս վեհապետութիւնը, թողուցած են բազմաթիւ առանձնաշնորհումներ և ահագին հարստութիւն: Պերճանքով պիտի շրջապատուիս, բոլոր երեւակայելի գոհացումները պիտի գտնես: Սէրժ քեզ պիտի առաջնորդէ ընկերային բարձր շրջանակներ, և ճամբորդութիւններ ընել պիտի տայ քեզի... երջանիկ պիտի ըլլաս, պիտի տեսնես, զաւա՛կս:

Գաթէրին միօրինակ ձայնով մը կը խօսէր, կարծես թէ երկար ժամանակէ ի վեր գոց սորվուած դաս մը կը կրկնէր, և աչքերը անդին դարձուցած էր Լիզի ապշահար նայուածքէն:

—Բայց, չեմ ուզեր, մայր, անկարելի է կ'ըսեմ: Իմ տարիքիս չեն ամուսնանար:

Նախ զարմանքը պաշարած էր խեղճ աղջիկը. բայց հիմա սարսափը կը պատէր զինքը, հասկնալով թէ իրապէս շատ լուրջ էր այս անըմբռնելի բանը:

—Բայց, այո՛, Լիզ. մի՛ ստիպեր զիս քեզի կրկնելու միեւնոյն բաները. զաւակս, շատ յոգնած եմ:

Լիզ քիչ մը ծռեցաւ, մօրուն դէմքը կարենալ տեսնելու համար:

—Ճիշդ է, շատ յոգնած կ'երեւաք, մա՛յր, ի՞նչ ունիք։

—Ա՛խ, սիրտս է միշտ, ըսաւ Տիկ. տը Սիւպուան քիչ մը հեւքոտ ձայնով, հանդարտութեան պէտք ունիմ և այսօր չէ որ սիրտս պիտի կրնայ հանգիստ ըլլալ... եթէ մանաւանդ դուն յամառիս ըմբոստութեանդ մէջ։

—Կարելի՞ բան է որ այդ բանը ուզէք դուք, մա՛յր, գոչեց Լիզ անձկութեամբ։ Ես չեմ ճանչնար այդ իշխան Օրմանոֆը...

—Բայց ես կը ճանչնամ. գիտեմ թէ իր առաջին կինը երջանիկ ըրած է. իրաւ է որ շատ ցուրտ երեւոյթ մը ունի, բայց ի՞նչ նշանակութիւն ունի այդ։ Գեղեցիկ երդումները, սիրալիր քաղցր խօսքերով յաճախ ծուղակներ միայն կը ծածկեն։ Անկէ զատ, նկատի առնելով քու թարմ տարիքդ, գէշ չպիտի ըլլայ քեզի համար ունենալ լուրջ ամուսին մը որ պիտի գիտնայ քեզ վարել... յուզուած դէմք մը մի առներ, Լիզ, մարդ պիտի կարծէր թէ քեզ տանջանքի կ'առաջնորդեմ։

Լիզ մեքենաբար գալարեց իր փոքրիկ ձեռքերը.

—Ինծի սարսափ կ'ազդէ... անկէ զատ տակաւին բնաւ միտքէս անցուցած չէի որ ես կրնամ ամուսնանալ։ Ատիկա շատ, շա՛տ հեռու կը թուէր ինծի։ Ես ինքզինքս տղայ մը կը նկատէի միշտ... Եւ յանկարծ ինծի կ'ըսէք թէ պէտք է որ կինն ըլլամ այդ օտարականին, որ զիս պիտի տանի ուր որ ուզէ, հեռու այստեղէն, հեռու ձեզ ամենէդ։ Ո՛հ, մա՛յր, «ոչ» ըսէք իրեն, և ա՛լ մի խորհիք ասոր վրայ, կը պաղատիմ։

Տիկ. տը Սիւպուան թեթեւօրէն խոնարհեցուց աչքերը, կարծես անհանդուրժելի ըլլար իրեն՝ Լիզի քաղցր, պաղատագին նայուածքը։

—Ցիմա՛ր ես, Լիզ, իրաւ է որ մինչև հիմա պատճառ չունէիր ամուսնութեան վրայ մտածելու. բայց այն վայրկենին որ անյուսալի առիթ մը կը ներկայանայ, պէտք չէ որ ձեռքէ հանենք։

—Բայց, մա՛յր, վստահ եմ որ իշխան Օրմանոֆ իմ կրօնական դաւանանքս չունի...

—Ո՛չ, բնականաբար։ Բայց նախ պիտի պսակուիս քու դաւանութեանդ ծէսով, ինչպէս սովորական է խառն ամուսնութեանց մէջ։

—Չեմ կրնար ամուսնանալ իմ դաւանանքս չունեցող մէկուն հետ, գոչեց Լիզ բողոքի շարժումով մը։

—Որքա՜ն ծաղրելի կերպով կը չափազանցես, խեղճ աղջնակս, քու մայրդ և ես միթէ Օրթոտոքս չէի՞նք, և սակայն ատիկա արգելք չեղաւ որ թոյլատրեմ ձեզ երեքդ ալ հետեւելու ձեր հօրը կրօնքին։

—Բայց... ան... պիտի ուզէ՞ր, մրմնջեց Լիզ։

Գոնթէսին տխուր նայուածք մը ունեցաւ։

—Ինքն իսկ ըսաւ թէ ձեր պսակը պիտի օրհնուի քու դաւանած եկեղեցւոյդ մէջ, պատասխանեց խուլ ձայնով մը։ Պիտի տեսնես որ երեւցածին չափ սոսկալի չէ։ Ո՞վ գիտէ, դուցէ ճարտարութեամբ պիտի յաջողիս զայն կազմել քու ուզածիդ պէս, պզտիկ Լիզս։

Տիկին տը Սիւպուան կը փորձէր ժպտիլ. բայց եթէ կռնակը պատուհանին կողմը դարձուցած չըլլար, Լիզ զարմանքով պիտի նշմարէր թէ ցաւագին ծալք մը կազմուած էր անոր շրթունքին վրայ,—շրթունքը ստախօս կնոջ մը որ կը խաբէր անմեղ աղջնակ մը։

Լիզ դէմքը ծածկեց երկու ձեռքերովը.

—Կարելի՞ բան է... կարելի՞ է որ յանկարծ պարտաւոր ըլլամ որոշում տալու... բայց չե՞մ կրնար մտածել քանի մը օր, մա՛յր, խորհուրդ հարցնել։

Գոնթէսինի դէմքը կծկուեցաւ։ Խորհուրդ հարցնել... անշուշտ իր խոստովանահայրին։ Ո՞վ գիտէ որ այդ քահանան խոչնդոտ մը չպիտի յարուցանէր, ինչ որ ալ ըլլար, հարկ էր այս աղջնակէն խոստում մը փրցնել։

—Մտածէ՛, Լի՛զ, իշխանը այս իրիկուն պատասխան կ'ուզէ: Դիւրահասկնալի է այս: Ան քու մէջդ կը գտնէ իր առաջին կինը զոր այնքան սիրած էր. և քեզ տեսնելէն ի վեր ա՛լ չապրիր կարծես, մերժումէ մը վախնալով: Խորհէ՛, Լիզ, թէ քու կողմէ բարի գործ մը պիտի ըլլայ սփոփել այս այրին և անոր յիշեցնել Օլկան:

Բառերը դժուարաւ կ'ելլէին Տիկ. տը Սիւպռանի չորցած շրթունքներէն: Գաթէրին՝ ուժասպառ՝ գլուխը ձգեց թիկնաթոռի յենակին վրայ:

—Մա՛յր, մա՛յր, ըսաւ Լիզ անձկութեամբ:

Գաթէրին նուաղած էր: Մանկամարդ աղջիկը կանչեց Ալպէրիքը, զայն բժիշկին ղրկեց, յետոյ փորձեց իր մօրուն ուշաբերել: Բայց նուաղումը կը շարունակէր տակաւին երբ հասաւ տքթ. Մուռիէ:

—Սովորականէն աւելի՞ հիւանդ է, տոքթոր, հարցուց Լիզ, երբ Տիկ. տը Սիւպռան ուշաբերելով բժիշկը հեռացաւ քանի մը պատուէրներ տալէ ետքը:

—Այո՛ քիչ մը աւելի... պէտք է խնայել իրեն, մեծ յուզումները, նեղութիւնը: Այսօր այդ տեսակ բան մը ունեցա՞ւ:

—Գուցէ այո՛, մրմնջեց Լիզ, շիկնելով:

—Ահա՛ այդ է պատճառը. տիկինը մտքի մեծ հանգըստութեան պէտք ունի, ինչ որ չեմ կրնար ծածկել ձեզմէ, օրիորդ. այս պայմանը եթէ յարգուի, կրնայ տարիներով ապրիլ իր հիւանդութեան հետ մէկտեղ:

Լիզ մօրուն սենեակը դառնալու ատեն սաստիկ չփոթած վիճակ մը ունէր: Ուրեմն այս ամուսնութեան ընդդիմանա՞լը պատճառ եղած էր այն ցնցումին, որուն համար բժիշկը կը մտահոգուէր: Ուրեմն, եթէ դժբախտութիւն մը պատահէր, եթէ Ալպէրիք և Անուշքա որբ մնային, ի՞նքը՝ Լի՞զ պիտի ըլլար պատճառը:

—Ի՞նչ ընել, Աստուա՛ծ իմ, ի՞նչ ընել մրմնջեց չլմորած: Տիկ. տը Սիւպռան Լիզի ներս մտնելը տեսնելով.

—Կը տեսնե՞ս, զաւակս, ո՛րքան խախուտ է առողջութիւնս, ըսաւ խղդուկ ձայնով մը: Օրին մէկը կրնամ մեռնիլ տագնապի մը կամ նուաղման մը հետեւանօք. և դուն պիտի մնաս առանց մերձաւոր ազգականի մը... մինչդեռ եթէ ամուսնացած ըլլաս, ա՛լ մարդու պէտք չպիտի ունենաս, ու ես պիտի մեկնիմ աւելի հանդարտ սրտով:

Լիզ տենդոտ ձեռքը դրաւ մօրուն գլխուն վրայ, որ ջղաձգօրէն կը դողար:

—Ստուգիւ, եթէ այս ամուսնութեան հաւանիմ, գոհ պիտի ըլլա՞ք, մա՛յր:

Անլսելի ըլլալու աստիճան ցած ձայնով «Այո» մը ելաւ Գաթէրինի շրթունքներէն:

—Այս պարագային, քանի որ կը խորհիք թէ ինծի համար բարիք պիտի ըլլայ, կ'ամուսնանամ Օրմանոֆ իշխանին հետ, ըսաւ Լիզ մարած ձայնով մը և ճակատը թեթեւ մը խոնարհեցնելով դէպի իր մօրուն շրթունքները:

Գաթէրին շարժում մը ունեցաւ զայն ետ մղելու համար, բայց ինքզինքը զսպելով համբուրեց աղջնակը, զոր կը զոհէր Սէրժ Օրմանոֆի անողոք պահանջումներուն:

—Գնա՛, Լիզ, ըսաւ նուաղուն ձայնով մը: Թո՛ղ զիս, հանգիստի պէտք ունիմ: Այս իրիկուն երկտող մը պիտի գրեմ Սէրժի:

Լիզ սրահէն դուրս ելաւ և արագօրէն վեր ելլելով սանդուխէն, մտաւ իր սենեակը, մեծկակ սենեակ մը՝ պարզօրէն զարդարուած նոյն ինքն իր կողմէ մեծ խնամքով: Ծունկի եկաւ խաչելութեան պատկերին առջեւ, և գլուխը երկու ձեռքերուն մէջ առնելով սկսաւ լալ:

—Աստուա՛ծ իմ, Աստուա՛ծ իմ, կարելի՞ է այս... երբեք չպիտի կրնամ. սաստիկ կը վախնամ... Ո՛հ, Կապրիէ՛լ, աղօթեցէք ինծի համար, սիրելի՛ Կապրիէլ, աղօթեցէք ձեր փոքրիկ Լիզին համար:

Դ.

Նախախնամութիւնը անթափանցելի գաղտնիքներ ունի որ կը շփոթեցնեն մարդկային իմաստութեան նախատեսութիւնները։ Լիզ յաջորդ առտուն եկեղեցի կ'երթար Բէռուլաքի ժողովրդապետին հետ խօսելու համար, բայց այդ միջոցին իսկ իմացաւ թէ ծերունի հոգեւորականը կաթուածահար եղած էր այդ գիշեր և մահամերձ էր։

Այսպէս, ան որ պիտի կրնար լուսաւորել աղջնակին անփորձ փոքրիկ խիղճը, յանկարծ կ'անհետանար։ Լիզ նոյն իսկ միջոց չունէր երթալ խորհուրդ հարցնելու Տիկին տը Ֆօռսիլի, որովհետեւ Կաբրիէլի մայրը ամսուան մը համար Պօռտօ գացած էր, հիւանդ քրոջը քով։ Հետեւապէս, Լիզ թաքուն սարսափով մը սպասեց ծանուցուած այցելութեանը այն օտարականին որ իր նշանածը պիտի ըլլար։ Կը փորձէր ինքզինքը ապահովել, ըսելով թէ Տիկ. տը Սիւպռան անշուշտ կը ճանչնար Սէրժ Օրմանօֆը, և զինքը չպիտի մղէր ամուսնութեան մը որ պէտք եղածին չափ երաշխաւորութիւններ չկարենար ընծայել։ Մանկամարդ աղջիկը մեծ վստահութիւն ունէր մօրուին վրայ. գիտէր թէ լուրջ էր ան և հոգածութիւն ու անձնուիրութիւն ցոյց տուած էր իրեն։ Ասկէ զատ Լիզ՝ պզտիկ, խոնարհ հոգի մը՝ անվստահ էր իր անձին վրայ, և գիտակից իր անփորձութեան։ Արդարեւ շատ մը կէտերու մէջ տղայ մըն էր ան, քաշուած կեանք մը վարած ըլլալուն, և այն դաստիարակութեան հետեւանօք որ Լա Պառտօնէյի մէջ կը տրուէր և երբէք այժմէական չէր. ուստի իր համոզումն էր թէ աւելի հասուն դատողութեան մը առջեւ խոնարհիլը իր պարտականութեանց մասը կը կազմէր։ Ուստի Լիզ մտքէ իսկ չէր անցըներ ըմբոստանալ այս ամուսնութեան դէմ, որուն զինքը կը հարկադրէր գրեթէ մօրուն։ Եւ սակայն երբ կէս օրէն վերջը լսեց իշխան Օրմանօֆի ինքնաշարժին դրան առջեւ կանգ առնելը, դեփ դեղին կտրեցաւ, և շլմորած դէմքով մը Տիկ. տը Սիւպռանի նայեցաւ։

Գաթէրին աչքերը անդին դարձուց այնքան պերճախօս այս զմայլելի բիբերէն որ կը նմանէին անապատներու վիթի (ճէյրան) մը անուշիկ աչքերուն, և ամէն կողմէ պաշարուած՝ որսորդին գթութիւնը կը հայցէ։ Տիկ. տը Սիւպռան ծանր հիւանդութենէ մը նոր ելլող մէկուն դիմագծութիւնը ունէր, և երբ իշխանը ներս մտաւ, ամբողջ մարմնովը սարսուռ մը ունեցաւ։

—Ահաւասիկ ձեր նշանածը, Սէրժ, ըսաւ, խուլ շեշտով մը, ցուցնելով մանկամարդ աղջիկը որ մեքենաբար յառաջացած էր, բայց աչքերը կը խոնարհեցնէր, յետաձգելու համար վայրկեանը, երբ պէտք պիտի ըլլար հանդիպիլ այն նայուածքին որ սարսափի տպաւորութիւն մը թողած էր իր վրայ։

—Շատ լաւ, ուրախ եմ, ըսաւ Սէրժ կարուկ ձայնով մը։ Բայց աչքերնիդ վեր առէք, խնդրեմ։ Օլկա կը թողուր միշտ որ կարդամ մինչեւ խորը իր նայուածքին. կը բաղձամ որ դուք ալ նոյնը ընէք։

Լիզ հնազանդեցաւ, և իր խոշոր վեհերոտ աչքերը յառեցան նշանածին ցուրտ դէմքին։ Քանի մը երկվայրկեան իշխանը վէս գոհունակութեամբ մը դիտել թուեցաւ իր առջին կեցող փափուկ և դողդղացող արարածը. յետոյ աչքերուն տարօրինակ կանանչը փոխուեցաւ և եղաւ գրեթէ կապոյտ, մինչ իր ձեռք կը հանդչէր Լիզի մութ գոյն մազերուն՝ այնպիսի շարժումով մը որ թերեւս գգուանք մըն էր, բայց աւելի գրաւումի, տիրացումի երեւոյթը ունէր։

—Տակաւին գրեթէ տղայ մըն էք, Լիզ։ Կը յուսամ որ շատ հնազանդ պիտի ըլլաք և ամէն բան լաւ պիտի ընթա-

ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Библиотека
ՀՍՍՌ-Арм ССР
им. А. Мясникяна
Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎ.

նայ… Կարծես կը տառապի՛ք, Գաթէրին, հոս մնալով աւելի չը՞ պիտի յոգնի՞ք արդեօք։ Շատ պիտի ցաւիմ երբ նեղութիւն պատճառեմ ոեւէ մէկուն, նշանածութեան շրջանին զոր հնար եղածին չափ կարճ պիտի ընենք, այնպէս չէ՞։

Տիկ. տը Սիւպռան չբողոքեց։ Եւ արդէն, ա՛լ չէր կըրնար դիմանալ։ Լաւագոյն չպիտի ըլլար մինակ թողուլ նըշանածները, թերեւս այս կերպով համակրութեան կայծ մը պիտի ցայտէր երկուքին մէջտեղ։

Եւ սակայն այսպիսի դէպք մը պատահելու երեւոյթ չը կար։ Իշխան Օրմանոֆ թիկնաթոռ մը ցուցուցած էր Լիզի, և ինք ալ անոր քով նստած։ Իր բարձր հասակով անոր վըրայ իշխել և զայն ջախջախել կը թուէր։ Երկար նուրբ ձեռքը դնելով մանկամարդ աղջկան ուսին, սկսաւ հարցափորձել զայն վարած կեանքին, զբաղումներուն, դասերուն վրայ։ Եւ որովհետև Լիզ յուզումէն խղդուած ձայնով մը կը պատասխանէր, Սէրժ ընդմիջեց զայն.

—Ինձմէ կը վախնա՞ք, Լիզ, հարցուց գրեթէ քաղցր ձայնով մը։

—Այո՛, քիչ մը, մրմնջեց Լիզ շիկնելով, ներեցէք…

—Ասիկա անհաճոյ չէ ինծի, պայմանաւ որ այս վախը չշլատէ ձեզ և ձեզմէ չառնէ ձայնի գործածութիւնը։ Դիտում ունիմ ձեզ շատ երջանիկ ընելու, բաւական է որ դուք համակերպիք այն ուղղութեան զոր ձեզ պիտի տամ։

—Ինչ որ կ'ուզէք պիտի ընեմ, ըսաւ Լիզ քաղցրութեամբ։

Յանկարծ կը յիշէր Առաքեալին տուած պատուէրները՝ կնոջ իր ամուսնոյն հնազանդութեան մասին, և կը մտածէր թէ ինք որ այնքան մանկամարդ էր ուրիշներէ աւելի պէտք ունէր համակերպելու։

Սէրժ շարունակեց հարցուփորձը. գոհունակութեամբ գլուխն օրօրեց իմանալով թէ Լիզ սահուն կերպով կը խօսի

ռուսերէն և Գերմաներէն, բայց յօնքերը պռստեց լատին[illegible]րէնի խօսքն իմանալուն։

—Ասիկա մոռնալու հաճոյքը պիտի պատճառէք ինծի, ըսաւ ցրտութեամբ. ոչ մէկ բան ատկէ աւելի կրնայ իմաստակի երեւոյթ մը տալ կնոջ մը, ինչ որ աշխարհի վրայ ամէնէն աւելի կ'արհամարհեմ։ Ասկէ զատ, ձեր կրթութիւնը քիչ մը շատ առաջ տարուած կը թուի ինձ. բարեբախտաբար ճիշդ ժամանակն է անոր առջեւ սահման մը դնելու։

—Դուք… դուք չպիտի թոյլատրէ՛ք ինձ այլեւս աշխատելու, կակազեց Լիզ։

—Ո՛հ, անշուշտ ոչ, ձեռքերնիդ "աղտոտե՛լ ձեր սեւին անօգուտ կարգ մը գրուածքներով, ձեր գեղեցիկ աչքերը յոգնեցնել ծաղրելի ուսմունքներով։ Երբեք չպիտի կրնամ ատիկա արտօնել, Լիզ։

Մանկամարդ աղջկան աչքերուն մէջ երեւցան արցունքի կաթիլներ զորս չկրցաւ զսպել։

Սէրժ զայրոյթի շարժում մը ունեցաւ, և Լիզի այնպէս թուեցաւ թէ անոր ձեռքը ծանրօրէն կ'իյնայ իր ուսերուն վրայ։

—Ինծի մտիկ ըրէք և ասիկա պէտք է միանգամ ընդ միշտ ըսուած ըլլայ.— Վարժուեցէք այլեւս բնաւ չլալու ոչինչ բաներու, նոյն իսկ ոեւէ բանի համար, ինչպէս կ'ընեն յօժարակամ շատ կիներ. ատկէ աւելի անտանելի բան չկայ։

Լիզ գլուխը ծռեց և փորձեց արցունքները բռնել. բայց ընդհակառակն անոնք կ'աւելնային և յամրօրէն կ'իջնէին այտերէն վար և մինչեւ սպիտակ կերպասէ կիսազգեստին վրայ զոր նոյն օրը հագած էր ի պատիւ իր նշանախօսութեան։

Յուզումի գրեթէ աննշմարելի ցոլք մը երեւցաւ պահ մը իշխանին նայուածքին մէջ. շարժում մը ըրաւ դէպ ի Լիզի կողմը ծռելու, բայց ինքզինքին գալով թիկնաթոռին մէջ խորասուզուեցաւ, հանդարտ շեշտով մը ըսելով.

—Երբ աւելի խելամուտ ըլլաք, ատոր վրայ կը խօսինք, դիւրազգա՛ծ աղջնակ։

Այս ըսելով գրպանէն հանեց նրբարուեստ զրուագուած ոսկիէ տուփ մը, և սիկառէթ մը առաւ մէջէն։ Քիչ յետոյ ծուխի նուրբ թել մը բարձրացաւ և ընտիր ծխախոտի հոտ մը տարածուեցաւ սենեակին մէջ։

Սէրժ աչքին ծայրովը կը դիտէր նշանածը, որ գլուխը խոնարհած էր միշտ, բայց արցունքները կը չորնային հետզհետէ իր քիչ մը շիկնած այտերուն վրայ։

—Լի՛զ։

Աղջնակը վեր առաւ տակաւին արցունքոտ աչքերը, և զարմացկոտ դէմքով մը յաջորդաբար դիտեց իրեն ներկայացուած ծխատուփը և իշխան Օրմանոֆի դէմքը։

—Չէ՞ք ծխեր։

—Ո՛հ, ո՛չ, ըսաւ Լիզ, շփոթած ձայնով մը։

—Եւ սակայն շատ սովորական է ատիկա մեր երկրին մէջ, և պէտք է վարժուիք. որովհետև հաճելի է ինծի երբեմն սիկառէթ մը տեսնել գեղեցիկ շրթներու մէջտեղ։

Լիզ այնքան բացայայտօրէն սարսափած վիճակ մը առեր էր, որ թեթև ժպիտ մը եկաւ Սէրժի շրթունքին վրայ։

—Ասիկա շա՞տ կը զարմացնէ ձեզ, փոքրի՛կ Լիզ։ Իրաւ է որ իմ Գաթէրին զարմուհիս երբեք չէր ծխեր, բայց ընդհակառակն ձեր մայրը սիրահար մըն էր սիկառէթի։

—Մայրս ճանչցա՞ծ էք, իշխան, հարցուց Լիզ վեհերոտ ձայնով մը։

—Զիս Սէրժ կոչեցէք։ Այո՛, ես այն տեսած եմ քանի մը տարիներ շարունակ Մոսկուա և Բեդերսպուրկ գտնուած պահուս. այն ատեն շատ երիտասարդ էի։ Տարի մըն ալ Փիւլթով եկաւ իր Գաթէրին զարմուհիին հետ..։ Ձեռքերնիդ ինծի տուէք, Լիզ։ Բէաւիկէօյի մէջ կրցայ գտնել խիստ գեղեցիկ մատանի մը, սպասելով որ ուրիշ մըն ալ ընտրեմ ձեզի համար Բարիզի մէջ։

Այս ըսելով աղջնակին դողացող փոքրիկ մատին անցուց յակինթով և ադամանդներով զարդարուած ոսկիէ օղակը, յետոյ անոր ձեռքը իր ձեռքերուն մէջ պահելով և շոյելով խելօք տղու մը ձեռքերուն պէս, սկսաւ նկարագրել անոր՝ Թան քաղաքը, այնտեղ կատարուած հանդէսները, այնտեղ ունեցած յարաբերութիւնները։ Այս ամէնը կ'ընէր իշխանը, քիչ մը արհամարհոտ հաճոյակատարութեամբը լուրջ մարդու մը, որ կ'ուզէ զբաղիլ պզտիկ աղջնակ մը զուարճացնելով։

Այս ընթացքը յառաջիկային ալ չփոխուեցաւ։ Սէրժ Լիզի հետ շարունակ կը կը վարուէր տղու մը պէս. երբեմն առանց ոևէ պատճառի խոժոռ ցրտութիւն մը կը ցուցնէր անոր, և դողահար փոքրիկ նշանածը՝ բոլորովին շփոթած՝ ի զուր կը փնտռէր թէ ի՞նչ ըսած կամ ըրած էր անոր կամքին հակառակ։ Լիզ կ'զգար անողոք կամքի մը ծանրանալը իր վրայ։ Սէրժ զայն իր սեփականութիւնը կը նկատէր, և տիրոջ մը պէս կը խօսէր հետը։

—Լի՛զ, հետս պարտէզ եկէք... պահեցէք ձեր մազերուն մանկական յարդարումը զոր առ այժմ կը նախընտրեմ..ինքնաշարժով ձեզ Բէաւիկէօ կը տանիմ։

Այս ամէնը կ'ըսուէին հրամայական շեշտովը մէկու մը, որ վարժուած է իր կամքին առջև ամէնը խոնարհած տեսնելու։

Տիկ. տը Սիւպան փորձեր էր առարկել թէ երկու նշանածներու առանձին պտոյտը համաձայն չէր ֆրանսական սովորութիւններու. բայց իշխանը պատասխաներ էր հեգնական պարզ ժպիտով մը միայն, և յաջորդ երկու օրերը քիչ մը աւելի հեռուն տարեր էր Լիզը։

Գաթէրին գլուխը կը խոնարհեցնէր. իշխան Օրմանոֆ շատ լաւ հասկցուցած էր անոր թէ ուրիշ ռեէ մէկէ նուազ պէտք է յաւակնէր իրաւունքներ ունենալու խորթ աղջկանը վրայ։

Առտու մը Լա Պուատոնէ հասնելուն Սէրժ իր խօսեցեալը գտաւ ճերմակեղէններ կարելու զբաղումին մէջ։ Այս աշխատութիւնը Լիզ յանձն կ'առնէր յաճախ, օգնելու համար իր մօրուն, և ասիկա կ'ընէր շատ սիրով, որովհետև ուրիշներու օժանդակելու և անոնց հաճոյք պատճառելու փութկոտութիւնը իր բնաւորութեան գեղեցիկ յատկանիշներէն մէկն էր։

—Ի՞նչ բանի կ'աշխատիք այդտեղ, ըսաւ իշխանը չոր չեշտով մը. հաճեցէք ինծի տալ ատիկա։

Եւ ապշահար Լիզի ձեռքէն առնելով ճերմակեղէնի կտորը, հեռուն աթոռի մը վրայ նետեց։

—Չեմ ուզեր որ մատներնիդ աւրէք այս տեսակ բաներով, աւելցուց. միայն մէկ քանի նուրբ ասեղնագործութիւններ կրնամ թոյլատրել։

Լիզ բոլորովին շփոթեր էր...։ Ուրեմն իրօք ծոյլ ու անօգուտ կեա՞նք մը կը պատրաստուէր իրեն, որ այնքան ժրաջան էր և աշխատութիւնը կը սիրէր իր բոլոր ձեւերուն մէջ։ Միայն երաժշտութիւնը քիչ մը շնորհ կը գտնէր իշխան Օրմանոֆի մօտ, որ ատոր մէջ ալ դասական բարձր կտորներ չէր թոյլատրեր, իրեն սովորական արհամարհոտ գոռոզութեամբ մը յայտնելով թէ անոնք չեն յարմարիր իգական ուղեղի մը։

Նշանախօսութենէն վեց օր ետքը Տիկ. տը Սիւպռան, Լիզ և իշխանը Բարիզ գացին։ Սէրժ յայտնած էր թէ պէտք է հոն երթալ ապսպրելու համար ապագայ իշխանուհիին օժիտը և արդուզարդի առարկաները։ Գաթէրին և աղջիկը ձախ եզրի պանդոկ մը իջան, ուր ամէն օր իշխանը կուգար

կ'առնէր զիրենք և կ'առաջնորդէր ամէնէն նշանաւոր վաճառատուները։ Սէրժ ինքն էր որ կ'ընտրէր արդուզարդերը, գլխարկ, մուշտակ ևն., կը հարկադրէր իր ճաշակը — որ պէտք է ըսել թէ շատ նուրբ էր որովհետև գեղեցիկին զգացողութիւնը ունէր — փոքրիկ, երկչոտ նշանածին, որ երբեք հեռացած չէր Բէաւլիկէօյէն և կ'անգիտանար իր առջև տարածուած պերճանքի և սնափառութեան նրբութիւնները։ Իր կարծիքը հարցնող չկար բնաւ. երբ Սէրժ որոշում մը տար, ամէն բան ըսուած կ'ըլլար և անհրաժեշտօրէն հարկ էր խոնարհիլ։

Եւ սակայն օր մը Լիզ ըմբոստացաւ. մօրուն հետ մէկտեղ գացած էր փորձելու պարահանդէսի արդուզարդ մը, բարիզեան առաջնակարգ կարուհիի մը մօտ։ Բայց երբ տեսաւ անոր բաւական չեշտուած տէքօլթէն, կաս կարմիր կտրեցաւ և բուռն չեշտով մը ըսաւ.

—Երբե՛ք ես ասիկա չեմ կրնար հագնիլ. պէտք է որ այս քօրսաժը քիչ մը աւելի վեր առնէք, տիկին։

—Բայց, բան մը չէ այս, օրիո՛րդ, պատասխանեց կարուհին, շատ չափաւոր տէքօլթէ մըն է. զմայլելի ուսեր ունիք, թէև քիչ մը տակաւին նուրբ. և պէտք է ցուցնել գոնէ թեթևակի։

—Ո՛չ, չեմ ուզեր, ըսաւ Լիզ հաստատուն ձայնով մը. պէտք է փոխէք այս քօրսաժը, խնդրեմ։

—Մի՛ չափազանցեր, զաւակս, մրմնջեց Լիզի ականջին Տիկ. տը Սիւպռան, որուն համար հոգիի այս աստիճան նըրբութիւն անհասկնալի կը մնար, որովհետև իր աղջիկնութեանը խելայեղօրէն աշխարհիկ եղած էր։ Մտածէ՛ մանաւանդ որ Սէրժ շատ դժգոհ պիտի մնայ։

—Ես կը խօսիմ իրեն, բայց երբեք ասիկա չեմ կրնար հագնիլ, ըսաւ Լիզ հաստատ ձայնով մը։

Անոր խօսի՛լ. դիւրին էր ըսել. բայց ընելը այլապէս դժուար։ Եւ սակայն Լիզի հոգիին մէջ այն աստիճան թագուն կորով մը կար, որ նոյն իրիկունն իսկ ճաշէն վերջ չվարանեցաւ այս խնդրոյն վրայ խօսիլ համբաւաւոր ճաշարանի մը փոքրիկ առանձնարանին մէջ, ուր իշխանը առաջնորդած էր իր նշանածը և Տիկ. տը Սիւպռան։

Առաջին բառերուն իսկ Սէրժ յօնքերը պռստեց.

—Ի՞նչ ընել է ասիկա. այդ որոշումը տուիք ձեր անձնակա՞ն հեղինակութեամբ։

—Կը տեսնէք թէ ոչ, Սէրժ քանի որ հիմա կ՚իմացնեմ ձեզի։

Լիզի շրթունքը կը դողար քիչ մը. զմայլելի և յանկուցիչ երեւոյթ մը առած էր իր աղուոր, երկչոտ աչքերով զորս վեհերոտ կերպով կը բարձրացնէր դէպի իշխանը։

Սէրժի յօնքերու խստութիւնը մեղմացաւ. ուսերը թեթեւօրէն վեր առնելով իշխանը ըսաւ.

—Յիմա՛ր աղջնակ։ Այս անգամ կ՚ուզեմ ներողամիտ ըլլալ, մանաւանդ որ քու սենեկապանուհիներդ շուտով ամէն բան կարգի պիտի դնեն երբ պէտք ըլլայ...

Յետոյ աննշմարելի հեգնութեամբ մը դէպի իր զարմուհին դառնալով աւելցուց.

—Շնորհակալութիւններս, Գաթէրին, ձեր տուած լուրջ կրթութեան համար։

Իշխանը ընդհանրապէս Տիկ. տը Սիւպռանի հետ կը վարուէր անփութօրէն, թէև քաղաքավարութեամբ, և զայն պարզապէս Լիզի վարձուած մէկ դաստիարակուհին կը նկատէր գրեթէ։ Գաթէրին թէև խրոխտ բնաւորութեան տէր, կրաւորական հնազանդութիւն մը կը ցուցնէր, սակայն, իշխանին բոլոր հրամաններուն՝ Լիզը վաճառատունէ վաճառատուն քաշկռտելով, հակառակ իր յոգնածութեան, զոր Բարիզի օդը աւելի կը չէզոքէր, և կուրօրէն կը հետեւէր անոր հրահանգներուն՝ մանկամարդ աղջկան համար ըլլալիք

գնումներու մասին։ Սէրժ, ունեցած գաղտնիքին շնորհիւ, բոլորովին իր իշխանութեան տակ կը պահէր զայն։

Երկու կիներ յոգնութենէ ուժասպառ եղած էին, երբ տասը օր վերջ նորէն Բէաուլաքի ճամբան բռնեցին։ Լիզ հայթայթիչէ հայթայթիչ իր շարունակական վազքին միջոցին չէր կրցած տեսնել՝ սակայն՝ ինչ որ ամէնէն աւելի կը բաղձար ճանչնալ.— մուզէները, եկեղեցիները, պատմական յիշատակարանները և Բարիզի շրջակաները, ինչպէս Վէռսայլ, Սէն Ժէռմէն, որոնց անունները շարունակ գլխու մէջ պտոյտ կ՚ընէին, քանի որ պատմութեան ուսումը շատ թարմ էր տակաւին անոր մտքին մէջ։

Իշխան Օրմանոֆ Բէտերսպուրկ գացած էր ստիպողական գործերու պատճառով։ Ամուսնանալէն միայն երեք օր առաջ երեւցաւ Լա Պուռտօնէի մէջ։ Այդ ժամանակամիջոցը շատ կարճ եկած էր Լիզի, որ ինքզինքը աւելի թեթեւցած կը զգար՝ հեռու, շատ հեռու գտնուելով այն նշանածէն որմէ անյաղթելի երկիւղ մը կը զգար։ Վախցուած թուականը ո՛րքան շուտ կը մօտենար։

—Ո՛հ, մայր, միջոց մը չկա՞յ տարբեր կարգադրութիւն մը ընելու, մինչեւ իր մօրուէն հեռանալու միջոցին, իրիկուն մը երբ անձկութիւնը հզօրապէս կը պաշարէր զինքը։

Տիկ. տը Սիւպռանի դալկահար դէմքը կծկուեցաւ քիչ մը, երբ կը պատասխանէր.

—Բայց ո՛չ, Լիզ, ոևէ պատճառ չկայ ատոր։ Սէրժ բարի և ազնիւ է քեզի հանդէպ. իր բնաւորութիւնը հրամայական է, բայց շատ պիտի սիրէ քեզ, եթէ հաճոյակատար և հնազանդ ըլլաս, ինչ որ կը վայելէ քու տարիքիդ։

վախնա՛մ իրմէ, հառաչեց Լիզ։ Խորհիլ որ զիս ձեզմէ շա՛տ հեռու պիտի տանի։

Այս մտածումը սարսուռ կ՚ազդէր իրեն։ Վախցուած օրուան առտուն, մօրուն, որուն դէմքը սոսկալի կերպով այլայլած էր, կ'օգնէր անոր՝ հագնելու հիանալի ժանեակներով զարդարուն մետաքսեայ երկար, նուրբ շրջազգեստը, որ Իշխան Օրմանոֆի պատրաստած մէկ նկարին համեմատ շինուած էր։ Դողահար աղջնակին ուսերուն վրայ Տիկ. տը Սիւպրան ձգեց սպիտակ աղուէսի հիանալի մուշտակ մը, անգնահատելի արժէքով, զոր Սէրժ Բեդերսպուրկէն բերած էր...։ Եկեղեցիէն դուրս ելլելու պահուն բազմաթիւ նախանձոտ նայուածքներ ձգուեցան մանկամարդ հարսին վրայ որ արքայական ճոխութեամբ հագուած էր։ Բայց ուրիշներ գլուխնին կ'օրօրէին, դիտելով Իշխանին սէգ և պերկ դիմագծութիւնը և գեղեցիկ դէմքը Լիզի որ այնքան տժգոյն էր, ա՜յնքան քաղցր։

—Շքեղ ամուսնութիւն մըն է այս, բայց երջանիկ պիտի ըլլա՞յ հարսը, կը մտածէին։

Եւ Տիկ. տը Ֆօսիլ, որ իր փոքրիկ բարեկամուհիին ամուսնութեան ներկայ գտնուելու համար եկած էր, պսակի ամբողջ արարողութեան միջոցին հոգիին խորէն լացաւ և աղօթեց. որովհետև Լիզի անցնելու միջոցին հանդիպելով անոր գեղեցիկ աչքերուն, զորս շատ լաւ կը ճանչնար, նայուածքին մէջ կարդացած էր խորունկ տառապանք մը և ցաւագին անձկութիւն մը։

Ե.

Առտուն թեթև ձիւն մը տեղացած էր և սպիտակ երանգ մը տուած գերեզմանատան ծառերուն, նեղ ծառուղիներուն և գերեզմաններուն, որոնք այս կերպով զարդարուած էին կարծես, ընդունելու համար նոր հարսը որ եկած էր բանալու ժանգոտած վանդակապատը։

Տիկ. տը Սիւպրանի սրահին մէջ, ռուս Բօբի մը կողմէ տրուած ամուսնական երկրորդ օրհնութենէն ետքը, Իշխան Օրմանոֆի հրամանին վրայ, Լիզ իր սենեակը ելած էր սպիտակ շրջազգեստը փոխելով ճամբու զգեստ հագնելու համար։ Եւ մինչ կը հագուէր՝ արցունքները զսպել ջանալով, անդիմադրելի բաղձանքը ունեցած էր երթալու անգամ մըն ալ աղօթելու իր մանկութեան բարեկամին Կապրիէլի գերեզմանին վրայ։

Իշխանը ըսած էր թէ ժամէ մը պիտի մեկնին։ Լիզ ժամանակ ունէր ուրեմն գերեզմանատուն վազելու և շուտով դառնալու, Իշխանին նշմարելէն առաջ։

Հիմա ծունկի եկած, գլուխը ձեռքերուն մէջ, Լիզ այս գերեզմանին առջև կը կը վերյուշէր Կապրիէլի հրեշտակային դէմքը և անոր լուրջ ու խորունկ աչքերը, որոնք Աստուծոյ մօտեցուցած էին փոքրիկ Լիզի հոգին։ Ինչո՞ւ հոս չէր հիմա, քաջալերելու համար իր խեղճ փոքրիկ բարեկամուհին։ Ո՛հ, ո՞ւր էր թէ կարենար լսել անոր սիրելի ձայնը մեկնելէ առաջ այս օտարականին հետ, կենդանի առեղծուած մը՝ որուն առջև սարսափահար կ'ըլլար իր անփորձ սիրտը։ Լիզ ձեռքը երկարեց և քաղեց ճերմակ քրիզանդէմի ծաղիկներէն մէկը, որոնք տակաւին ծաղկած կը մնային, շնորհիւ Տիկ. տը Ֆօսիլի սպասուհիին ցուցուցած հոգածութեան։

—Պիտի պահեմ ասիկա ձեր յիշատակին համար, Կապրիէլ բարեկամս, մրմնջեց Լիզ՝ ծաղիկը շրթունքին տանելով. և դուք որ սուրբ մըն էք պիտի աղօթէք ձեր խեղճ Լիզին համար ու պիտի պաշտպանէք զայն... ո՛հ Աստուած իմ, դուք իմ զօրութիւնս եղէք. տեսէք որչափ պզտիկ և տկար եմ։

Այնքան խորասուզուած էր Լիզ իր խոկումներուն մէջ, որ քայլափոխի մը ձայնը, վեր առնել չտուաւ աչքերը, մինչև այն ատեն որ եկողը երկու քայլ միայն հեռու գըտնուեցաւ իրմէ։ Այն ատեն աղջնակը խեղդուկ աղաղակ մը արձակեց, ճանչնալով իշխան Օրլանոֆ։

—Ի՞նչ կ'ընէք հոս։

Իշխանին ձայնը խիստ էր, և գրեթէ սև էին անոր աչքերը, որոնք կը հանդիպէին Լիզի շփոթած նայուածքին։

—Եկայ վերջին անգամ մըն ալ աղօթելու բարեկամի մը գերեզմանին վրայ, պատասխանեց Լիզ՝ գրեթէ մարած ձայնով մը։

—Բարեկա՞մ մը, ինչպէս կ'ըլլայ ատիկա, բացատրեցէք։

Այն ատեն Լիզ պատմեց թէ ինչպէս ծանօթացած էր Տիկ. տէ Ֆօսսիլի և անոր զաւկին, թէ ինչպէս Կապրիէլ և ինքը անմիջապէս համակրած էին իրարու և ինչ վիշտ պատճառած էր իրեն՝ անոր մահը։ Լիզ կը դողար, ոչ այնքան ցուրտ քամիէն որքան իր ամուսնոյն անակնկալ երևումէն առթած յուզումէն, և մոռնալով ոտքի ելլել, կարծես անոր առջև ծունկի եկած կը թուէր, անգութ վայրի անասունի մը առջև գտնուող խեղճ գառնուկի մը նման։

Իշխանը անկարեկիր մտիկ կ'ընէր, և երբ Լիզ լմնցուց խօսքը, ըսաւ միայն յստակ և ցուրտ շեշտով մը.

—Այս բոլորը պէտք մոռնալ, Լիզ։

Սարսափի ցոլք մը երևցաւ մանկամարդ կնոջ նայուածքին մէջ։

—Կապրիէլը մոռնա՞լ, ո՛հ Սէրժ։

—Այդպէս պէտք է. ձեր անցեալ կեանքին բոլոր հետ-

քերը պէտք է անհետանան ձեր յիշողութենէն. որովհետև իրաւունք ունիմ ձեր բոլոր մտածումներուն վրայ, որոնք ամէնքն ալ պէտք է իմս ըլլան։ Ձեր կեանքը մէկ նպատակ պէտք է միայն ունենայ. այն է ինծի հնազանդիլ և հաճելի ըլլալ։ Հիմա ոտքի ելէք և հետևեցէք ինծի։

Իշխանը իր ուժեղ և սակայն տարօրինակ կերպով ճկուն ձեռքը դրաւ Լիզի ձեռքին, և առանց բռնութեան հեռացուց զայն վանդակապատէն որուն կառչած էր։ Մանկամարդ կինը ոտքի ելաւ մեքենաբար. իշխանին սուր նայուածքը յառեցաւ անոր միւս ձեռքին վրայ որ գոցուած էր, կարծես բան մը բռնած ըլլալով։

—Ի՞նչ ունիք այդ տեղ, Լիզ։

—Ծաղիկ մը, մրմնջեց։

—Ի՞նչ ծաղիկ։

Լիզ շարժումով մը ցուցուց քրիզանդէմները։

—Ասկէ՞ քաղեցիք. իբրև յիշատակ մէկտե՞ղ կը տանիք։

Հաստատական ձևով Լիզ գլուխը խոնարհեցուց։ Կոկորդը այնքան սեղմուած էր որ իրեն անկարելի կը թուէր բառ մը արտասանել։

—Ինծի տուէք ատիկա։

Լիզ անձկոտ նայուածք մը ձգեց Սէրժի դէմքին.

—Ինչո՞ւ, կակազեց։

—Որովհետև այնպէս կ'ուզեմ, տուէք։

Բայց մանկամարդ կինը աւելի ուժով սեղմեց ծաղիկը իր գողդոջուն մատներուն մէջ, և բնազդաբար փորձեց ետ քաշուիլ, խուսափելու համար Սէրժէն։

Աւա՜ղ, հուժկու ձեռք մը կը բռնէր իր ազազուն փոքրիկ ձեռքը. ո՜րքան ճղճիմ էր ինք այս մարդուն քով որ իր առնական ուժի յաղթական լրումին մէջ կը գտնուէր։

—Տուէք Լիզ, կրկնեց։

Ձայնը ցուրտ, գրեթէ հանդարտ էր. բայց Լիզ դողահար մնաց իր վրայ յառած խիստ և վրդովիչ նայուածքին տակ։

Մանկամարդ կնոջ ձեռքը բացուեցաւ, և երևցաւ ճերմակ ծաղիկը. բայց Սէրժի չկարկառեց զայն· այս վերջինն էր որ առաւ ծաղիկը իր ձեռնոցապատ մատներուն մէջ, գետին նետեց- կօշիկին կրունկներովը կոխկռտեց։

—Ահա, թէ ինչ կ՚ընեմ «յիշատակի ծաղիկները»։ Գալով իմ կամքիս դէմ եղած այսպիսի ընդդիմութեան, պէտք չեմ տեսներ որակել զայն։ Բայց կը յանձնարարեմ անգամ մըն ալ չվերսկսիլ այս կարգի տեսարան մը։

Թեւէն բռնեց և իր թեւին տակ սեղմելով մանկամարդ կինը տարաւ դէպի գերեզմանատան դուռը։

Լիզ կը թողուր որ ուզածն ընէ, որովհետև անկարող էր դիմադրելու. բայց իր խեղճ սիրտը համակուած էր ցաւով և սարսափով, և իր սարսռուն կոպերուն տակ արցունքները կը լեցուէին։

Դրան առջև կը սպասէր իշխան Օրմանոֆի հոյակապ ինքնաշարժը. Սէրժ անոր մէջ նստեցուց կինը և ինք ալ քովը նստաւ՝ վարիչին ուղղելով սա հրամանը.

—Կատարեալ արագութեամբ։

Ինքնաշարժը հեռացաւ գրեթէ առանց աղմուկի, և հազիւ թէ գիւղէն դուրս ելած՝ ցնորական արագութիւն մը ստացաւ։ Լիզ նախ ուշադրութիւն չըրաւ ատոր։ Ամբողջ մըտածումը կեդրոնացած էր այն խեղճ ծաղիկին վրայ որ ձիւնոտ գետնին վրայ ձգուած էր, կոխկռտուած, անճանաչելի դարձած. Կապրիէլի ծաղի՛կը, ճերմակ և մաքուր իրեն նման։ Եւ տաք արցունքներ կը հոսէին կաթիլ կաթիլ իր տժգոյն և յուսահատ դէմքին վրայ, առանց մտածելու այն արգելքին որ իրեն վրայ դրուած էր ժամանակաւ, և առանց նշմարելու զայրալից անհամբերութեան նայուածքը որ կը ծանրանար իր վրայ։

Բայց յանկարծ Լիզ տեղէն վեր ցատկեց և, իր սարսափահար աչքերը յառեցան փախչող դաշտանկարին, որ անծանօթ էր իրեն, ինչպէս նաև ինքնաշարժին յառաջակողմը դրուած առարկաներուն վրայ զորս հիմա կը նշմարէր.—Շըքեղ սամոյր մուշտակը զոր իշխանը ուզած էր որ Լիզ միասին տանի ճամբորդութեան համար և նուրբ ճաշակով պատրաստուած պայուսակը զոր իշխանը անոր համար բերած էր Ռուսիայէն։ Լիզ այս երկու առարկաներն ալ իր սենեակը ձգած էր, գերեզմանատունէն վերադարձին առնել մտադրելով։ Ո՞վ ուրեմն զանոնք վար իջեցնել և կառքին մէջ դնել խորհեր էր՝ առանց իրեն սպասելու։ Պայուսակը գոցուած անգամ չէր։

Լիզ ամուսնոյն յառեց իր տակաւին արցունքոտ աչքերը և երկչոտ ձայնով մը մրմնջեց։

—Արդեօք... հիմա լա Պուատոնէ չե՞նք վերադառնար, Սէրժ։

—Ոչ հիմա ոչ ալ ետքը, ըսաւ իշխանը չոր ձայնով մը։

Լիզ յանկարծ շտկուեցաւ.—

—Անշուշտ ըսել չէք ուզեր որ... որ ես պիտի մեկնիմ առանց զանոնք տեսնելու, առանց ողջագուրելու, ըսաւ։

—Ճիշտ այդպէս։ Այդ «մնաք բարով»ները անօգուտ էին և տակաւին պիտի հարկադրուէի տեսնել ձեր ծայր աստիճան զգայնոտութեան հետևանօք թափած արցունքները։ Երբ Բան հասնինք, կ՚արտօնեմ որ Տիկ·ը Սիւպանի երկտող մը գրէք։

Լիզ յուսահատ նայուածք մը ձգեց դաշտանկարին վրայ որ խօլ արագութեամբ մը կը փախչէր։

—Բայց կարելի չէ սիրկա. չեմ կրնար այս կերպով մեկնիլ, ըսաւ խղճուկ ձայնով մը. կ՚աղաչեմ Սէրժ, ետ դառնանք... երկար չեմ կենար. միայն զիրենք ողջագուրելու չափ ժամանակ մը, իրենց ըսելու...

Իշխանը աչքերը անդին դարձուց Լիզի աղաչողական գնդեցիկ նայուածքէն, և բարկութեան ծալք մը երեւցաւ ճակտին վրայ։

—Լռեցէ՛ք, Լիզ, դադրեցուցէք այս ծաղրելի աղաչանքները. ինծի հաճելի է այս կերպով վարուիլ և դուք պէտք է հնազանդիք միայն, մանաւանդ որ արդէն դուք ներողամտութեան պէտք ունիք քիչ մը առաջուան ձեր ըմբոստութեան համար, որուն գէշ չպիտի ըլլար եթէ պատիժ մը որոշուէր։

Լիզի իրարու միացած ձեռքերը վար ինկան, և կոպերը իջան նորէն արցունքով լեցուող սև աչքերուն վրայ։ Լիզ աւելի կծկտեցաւ իր անկիւնը, դողահար ձեռքերուն կրթընցնելով ցաւագին անձկութենէն սառած դէմքը։ Մանկամարդ կինը գիտէր հիմա թէ այն ամուսինը որ նոյն առտուն քահանային միջոցաւ խոստացած էր սէր և պաշտպանութիւն Լիզ տը Սիւպռանի, բռնակալ և անողոք տէր մը միայն պիտի ըլլար։

Սիրտը կը բաբախէր արագօրէն և մեծ դժուարութեամբ մանկամարդ կինը կը զսպէր զինքը խղդող հեծկլտուքը։ Յուսահատ տառապանքի կոհակ մը կը բարձրանար իր մէջ… ո՜հ, ո՛ւր էր թէ այս ինքնաշարժը իր խօլական վազքին մէջ յանկարծ ջախջախուէր և ինքը՝ Լիզ՝ կտոր կտոր ըլլար։ Վերը երկինքին մէջ պիտի գտնէր Կապրիէլը և հեռու պիտի ըլլար այս սոսկալի մարդէն որ մինչև իսկ արտասուելը կ՚արգիլէր իրեն։ Ի՞նչ պիտի ըլլար ուրեմն իր կեանքը, ի՞նչ պիտի ըլլար ինքը, եթէ, հարկադրուէր այսպէս շարունակ դողալ այս մարդէն։ Յուզումնալից աղօթք մը կը բարձրանար սրտին խորէն դէպի այն Աստուածը զոր Կապրիէլ ճանչցուցած էր իրեն։ Երբեք այս վայրկեանէն աւելի խոր գիտակցութիւնը ունեցած չէր իր տկարութեանը և միևնոյն ատեն այն ամենազօր ուժին որ երկինքէն կը հսկէր իր վրայ և ցաւի ազդեցութեան տակ դողդոջող հոգին կը զօրացնէր։

Քիչ քիչ յոգնութիւնը, ձմեռնային խուսափող դաշտանկարը, ինքնաշարժին մէջ տիրող գաղջութիւնը և արեւելեան նուրբ անուշահոտութիւնը զոր կը սիրէր իշխան Օրմանոֆ, մանկամարդ կնոջ վրայ յառաջ բերին թմրութիւն մը որ ի վերջոյ քունի յանգեցաւ։ Սէրժ եւս աչքերը կը փակէր բայց չէր քնանար, որովհետեւ իր ձեռքը յաճախ կը տանէր խարտեաշ մօրուքին, այնպիսի շարժումով մը որ սովորական էր իրեն՝ շփոթութեան վայրկեաններուն։

Կառքին մէկ ցնցումը յանկարծ Լիզը ձգեց իր ամուսնոյն վրայ։ Սէրժ աչքերը դարձուց դէպի այն փափուկ գլուխը որ հիմա կը հանգչէր իր ուսին վրայ։ Լիզ արթնցած չէր. դէմքին վրայ կը տեսնուէին տակաւին արցունքի հետքեր. բայց այն կիներէն էր զորս արցունքը չի տգեղցներ այլ աւելի գրաւիչ կը դարձնէ։ Թեթեւ տենդ մը կը կարմրցնէր այտերը որոնց վերև երկար սև արտեւանունքները քաղցր շուք մը կը ձգէին։ Իր փոքրիկ բերանը, նոյն իսկ քունին մէջ, ցաւագին կծկում մը ունէր, և տառապանքի աննշմար ծալք մը կ՚երեւէր անոր սպիտակ ճակատին վրայ։

Մէկ քանի րոպէ Սէրժ դիտեց զայն։ Յանկարծ ծռեցաւ և իր շրթունքները հպեցան անոր փակ կոպերուն. բայց անմիջապէս շտկուեցաւ, դէմքը աւելի խստացաւ և ճակատը կծկուեցաւ։ Երկու ձեռքերուն մէջ առաւ Լիզի զմայլելի փոքրիկ գլուխը և փափկութեամբ, գրեթէ աննշմարելի շարժումով մը հանգչեցուց զայն կառքին բարձիկներուն վրայ, առանց արթնցնելու մանկամարդ կինը։

Այն ատեն անդին դառնալով կրթնեցաւ թաւշապատ յենակին, ձիւնով ծածկուած գիւղանկարին վրայ յառելով նայուածք մը տրտում, մռայլ, մտահոգ։

Զ.

Օրմանոֆ իշխանի ինքնաշարժը առանց ոեւէ արգելքի, և—ճաշի համար անհրաժեշտ դադարէն դուրս—առանց ոեւէ տեղ կանգ առնելու, ժամը 7ին հասաւ Լիոնի կայարանը, քառորդ ժամ առաջ մեկնումէն այն ճեպընթացին որ նոր ամուսնացած ամոլը Բոն պիտի տանէր։

Այս ցնորական գնացքը ջլատած և սարսափահար ըրած էր Լիզը, որ գրեթէ անգիտակցօրէն իջաւ կառքէն և ամուսնոյն հետեւեցաւ մինչեւ կառախումբ, ուր իրենց կը սպասէին իշխանին սիրելի սենեկապանը՝ Վասիլի, և հանգուցեալ իշխանուհի Օլկայի առաջին սենեկապանուհին՝ Տաշա, որ հիմա Լիզի ծառայութեան կը կոչուէր։

Մանկամարդ իշխանուհին տարտամօրէն նշմարեց յիսուննոց կին մը՝ նիհար, խորշոմած դէմքով, որ խորունկ խոնարհութիւն մը կ՚ընէր իր ձեռքը համբուրելու համար։ Թողուց որ այս կինը զինքն առաջնորդէ ննջարան-վակոնը, հանուեցնէ ու պառկեցնէ։ Մեքենաբար պատասխանեց Տաշայի ծառայական հարցումներուն.

—Շնորհակալ եմ, ա՛լ բանի մը պէտք չունիմ, պիտի ջանամ քնանալ։

Բայց երբ մինակ մնաց, քունը չտարաւ։ Լիզ տենդոտ, անձկոտ գիշեր մը անցուց, վերյուշելով անցնող օրուան դէպքերը, և ցուրտ դէմքը զոր ցուցուցեր էր իշխանը ճամբորդութեան ամբողջ ընթացքին (իրեն հետ յայտնապէս կը վարուէր պատիժի ենթարկուած տղու մը նման), և մտաւորապէս գերեզմանատան այնքան անգութ տեսարանը։ Ի՞նչ տեսակ մարդ էր ուրեմն ան, որ կը հրամայէր իրեն՝ մոռնալ մեռեալները, և ողջերուն քովէն կ՚անցնէր, առանց «մնաք

բարով» մ՚ըսել թոյլատրելու։ Առտուն այնքան ընկճուած էր որ Տաշա մտահոգութեամբ իրեն հարցուց թէ հիւա՞նդ է արդեօք...։ Միեւնոյն հարցումը դուրս ելաւ Սէրժի շրթունքէն երբ հագուելէ և ածիլուելէ ետքը անոր մօտ եկաւ վակոն-սալոնը, ուր Վասիլի պատրաստած էր թէյը։

—Սաստիկ յոգնած եմ միայն, Սէրժ. այս գիշեր վայրկեան մը չքնացայ։

Այս ըսելով Լիզ վեհերոտ և սիրուն շարժումով մը ձեռքն երկնցուց իշխանին, ինչ որ այս վերջինը գուցէ նկատեց համակրութեան շարժում մը, որովհետեւ իր այնքան ցուրտ դիմագծութիւնը թեթեւօրէն մեղմացաւ։

—Յանցանքը որո՞ւնն է, չար աղջիկ, ինչու երէկ աւելի խելացի չգտնուեցաք և զիս հարկադրեցիք խիստ ընթացք մը բռնելու։ Կը ներեմ այսօր, բայց այս դասը մի՛ մոռնաք, Լի՛զ։

Այս ըսելով ճակտէն համբուրեց և քովը նստեցուց զայն, մինչ Վասիլի թէյը կը լեցնէր։

Ճամբորդութեան մնացեալ մասին մէջ իշխանը վերստին ցուցուց արհամարհոտ զիջողութեան և թեթեւօրէն զգուող երեւոյթը զոր ունէր ընդհանրապէս իր նշանածութեան շրջանին։ Երէկ Լիզ անհնազանդ աղջնակն էր զոր կը պատժեն, այսօր խելօք և զղջացող տղան է որու հանդէպ վեհանձն ուսուցիչ մը կ՚ուզէր ցուցնել քիչ մը ներողամտութիւն։ Բայց Լիզ՝ շրթունքներուն վրայ ժպիտ մը ցուցնելու աշխատելով հանդերձ, մահացու կերպով տխուր էր սրտին խորէն, և այս տպաւորութիւնը չմեղմացաւ պայծառ արեւուն և հարաւի հարուստ բուսականութեան շքեղ տեսարաններէն, և Բոնի փառաւոր թաղերէն անցքին միջոցին այն կառքով որ իշխանին և անոր կնոջը կը սպասէր կայարանին մէջ։

Եւ սակայն հիացիկ բացագանչութիւն մը խուսափեցաւ Լիզի շրթունքէն, երբ տեսաւ այն հրաշալիքը որ «Օրմանոֆի Վիլլան» կը կոչուէր։

—Բնակարանս հաճելի՞ կը թուի ձեզի, պզտիկ Լիզ, հարցուց Սէրժ, որուն անորոշ նայուածքը շարունակ կը դառնար դէպ իր կինը։

—Ո՛հ, շատ հաճելի. ի՜նչ գեղեցիկ է... երբէք միտքէս չէի անցըներ թէ ուէ տեղ այսչափ աղուոր շէնք մը կայ։

—Դուք անոր ամէնէն գեղեցիկ զարդը ըլլալու կոչուած էք, Լիզ։

Մեծարա՜նք մըն էր ասիկա. իշխանին ցուրտ ձայնին և դիմագծութեան մէջ ոչինչ կար որ կարողանար այդ կարծիքը տալ Լիզին։ Լաւ եւս քանի մը բառով ծրագիր մըն էր որ կը պարզուէր։

Կառքը կանգ կ'առնէր սպիտակ մարմարինէ կրկնակ արտագաւթակին առջև, որուն ստորոտը կարգաւ շարուած էին սպասաւորները որոնք մեծ մասամբ Ռուս էին։ Սէրժ կառքէն իջնելու օգնեց մանկամարդ կնոջ, որ քիչ մը շփոթած նայուածք մը կը ձգէր ակնածալից, խոնարհ դիրքով մը կեցող բոլոր այս մարդոց վրայ։ Ուրեմն ինքը, իբրև տանը տիրուհին, պիտի հրամայէ՞ր բոլոր այս մարդոց։

Սէրժ կարճ բառերով անունները տուաւ տան վերակացուին, աւագ սպասաւորին, սեղանապետին, որոնք գլխաւորներն էին այն բոլոր ծառաներուն որոնց ճիշդ թիւը չէր գիտեր իշխանը և որոնք անոր կը հետեւէին անոր բոլոր տեղափոխութիւններուն միջոցին. և ասոնց թիւը աւելի եւս կը շատնար Ուքրանիա բնակութեանը միջոցին, անոր կալուածին հեռաւորութեան և դղեակին ընդարձակութեան պատճառով, որ անթիւ ծառաներու սպասարկութիւնը անհրաժեշտ կ'ընէր։ Այն ձեւակերպութիւնը կատարելէ վերջ, իշխանը և Լիզ մտան ներքնագաւիթը որուն սպիտակ մարմարէ սիւները գրեթէ ծածկուած էին գեղեցիկ ծաղիկներով, և անկէ անցան սրահ մը ուր կը գտնուէին երեք հոգի, մանկամարդ կին մը և տասը-տասներկու տարեկան երկու տղաք։

Սէրժ շատ անկարեւոր բանի մը նման խօսած էր՝ իր քրոջ և երկու քեռորդիներուն իր տունը գտնուելուն մասին։ Խնդիր անգամ եղած չէր Տիկին տը Ռիւլպէռկի ներկայ գտնուելուն իր ամուսնութեան։ Եղբայրը զայն չափազանց զանցառելի քանակութիւն մը նկատել կը թուէր, և Լիզ մօրուէն իմացած էր թէ շատ աննշան և տկարակազմ մէկն էր ան։

Եւ յիրաւի, ասիկա կը կարդացուէր դիմագծութեանը վրայ այս խարտեաշ գեղեցիկ կնոջ, որ շատ սպիտակ դէմք մը և վարանոտ և անարտայայտ կապոյտ աչքեր ունէր։ Իշխանը զայն ներկայացուց իր կնոջ՝ սա բառերով.

—Քոյրս, Լիտիա Վլատիմիրովնա, Պառոնուհի տը Ռիւլպէռկ։

Լիտիա հարսին կարկառեց շողշողուն մատանիներով զարդարուն ձեռք մը, դանդաղ շեշտով մը արտասանելով բարի գալուստի քանի մը տափակ բառեր, որոնց Լիզ դժուարութիւն չկրեց պատասխանելու՝ հակառակ իր զգացած յուզումին։ Յետոյ երկու տղաքները համբուրեցին ձեռքերն իրենց մօրեղբօր և նոր քեռեկնոջ։ Մեծը խարտեաշ և պաղարիւն տղայ մըն էր մօրը պէս. բայց պզտիկ Սաշա թուխ, տկարակազմ և տժգոյն տղեկ մըն էր մտացի, պճլտուն, սեւ աչքերով, որոնք հիացիկ նայուածք մը ձգեցին մանկամարդ իշխանուհիին վրայ։

—Հիմա եկէք հանգստացէք, Լի՛զ, ըսաւ իշխան Օրմանոֆ։

Լիզ այս հրաւէրին հնազանդելու համար ետին դառնալու պահուն դէմ առ դէմ գտնուեցաւ մէկուն հետ, որ լռիկ երեւան ելած էր արեւելքի թանձր գորգերուն վրայ սահելով։ Իբր քսանեւհինգ տարեկան կին մըն էր փոքրակազմ, նիհար, թեթեւօրէն նենգամիտ դէմքով, սեւ մետաքսէ շըրջազգեստ մը հագած։ Քթանի գոյն, առատ, և խիստ նուրբ մետաքսանման մազեր կը ծածկէին անոր պզտիկ գլուխը, զոր կարծես կը հարկադրէին մէկ կողմ ծռելու։ Դէմքը ճերմակ էր՝ չէկ արատներով ծածկուած. Նուրբ և շեշտուած դիմագծեր ունէր ու պզտիկ քիթ մը։ Տժգոյն, խարտեաշ արտեւանունքները վեր ելան, և Լիզ նշմարեց տարօրինակ կերպով դեղին բիբեր որոնք չափազանց անհաճոյ տպաւորութիւն մը թողուցին իր վրայ։

—Դո՞ւք էք, Վառվառա, ըսաւ Սէրժ կտրուկ ձայնով մը...։ Լիզ, իմ զարմուհիս՝ Վառվառա Բաթրօվնա Տուկլօֆ։

Լիզ ձեռքը երկնցուց որոնց մէջ Վառվառա դրաւ իր երկար մատները՝ սուր եղունգներով, որոնց տեսքը մանկամարդ կնոջ ակամայ յիշեցուց ճիրանները գայլի մը որ անցեալ ձմեռուան մէջ որսացուած էր Բեռուլոքի շրջականերէն։ Լիզ նշմարեց նաև թէ Օր. Տուկլօֆ շատ խոնարհ դիրք մը կը բռնէր՝ աչքերը համեստօրէն խոնարհեցուցած, և թէ անմիջապէս վերջը անհետացաւ շուքի մը պէս, առանց իշխանին առիթ տալու որ բառ մը աւելի ըսէ։

Տաշա և Սօնիա՝ երկրորդ սենեկապանուհին՝ կը սպասէին իրենց մանկամարդ տիրուհիին, այն յարկաբաժնին մէջ որ իշխանին առաջին կնոջ յատկացուած էր։ Կարասիներն և վարագոյրները փոխուած, բայց նախորդներուն յար և նման էին։ Իշխան Օրմանօֆ կ'ուզէր անշուշտ որ ամէն ինչ յիշեցնէ հանգուցեալ կինը՝ այս մանկամարդ կնոջ շուրջը որ կենդանի պատկերն էր Օլկայի։

—Հանգստացէք, Լիզ, ջանացէք քնանալ, ըսաւ իշխանը հրաժեշտ առնելով. ժամը ութին կը ճաշենք. եօթին արթննալով բաւարար ժամանակ պիտի ունենաք հագուելու համար։

Երբ սենեկապանուհիները ներքնազգեստ մը հագցուցին իրեն, Լիզ տարածուեցաւ մահճաթոռի (chaise-longue) մը վրայ, իր սենեակին յարակից սրահի մը մէջ, որ իրենին նման հրաշալիք մըն էր փափուկ ճաշակի և պերճանքի. և

սակայն այս նուրբ մթնոլորտը ո՜րքան ծանր կուգար մանկամարդ կնոջ. ոսկի շղթաները շղթաներ են միշտ, և արդէն կը զգար թէ անոնք զինքը կը պրկէին անողոքաբար։

Յոգնութիւնը այնքան սաստիկ էր որ գրեթէ անմիջապէս քնացաւ։ Քունը կը շարունակուէր տակաւին ժամը 7ին, երբ Տաշա մեղմօրէն դուռը բացաւ, իր մանկամարդ տիրուհիին իմացնելու թէ ժամանակ է ելլելու և արդուզարդը ընելու։

—Խե՜ղճ փոքրիկ իշխանուհի, տակաւին կը քնանայ, մրմնջեց՝ խօսքն ուղղելով իր ետին գտնուող Սօնիայի. դժուարս կուգայ զինքն արթնցնել, ո՜րքան յոգնած և տխուր կ'երեւայ... Նայէ, Սօնիա, տե՛ս, որչափ սիրուն է քնացած պահուն։ Ի՜նչ սիրտ պէտք է ունենալ ասոր նման տատրակ մը չարչրկելու համար։

Տաշա այս վերջին բառերը արտասանած էր գրեթէ փըսփսուքով մը, բայց Սօնիա սարսափի շարժումով մը «սը՛ստ» ըսաւ, ակնարկ մը նետելով շուրջը։

—Զգուշաւոր եղէք կնքամա՛յր, եթէ լսէին ձեզի...

Այս ըսելով ինք ալ գլուխը յառաջացուց և քնացող տիկինը դիտեց։ Լիզ կը հանգչէր սիրուն դիրքով մը, գլուխը կռթնցուցած պզտիկ ճերմակ թեւին վրայ որ թանկագին ժանեակի մը տակէն կ'երեւար։ Մութգոյն մազերը երկու երկայն հիւսքերով կ'իյնային ճերմակ մետաքսէ ծփուն զգեստին վրայ որ ծածկուած էր գրեթէ ժանեակներու կոհակի մը տակ։ Դիմագիծին յոգնութիւնը քիչ մը մեղմացած էր հանգիստի ազդեցութեան տակ, և սատափի սպիտակութեամբ անդուսափայլ դէմքին վրայ վարդի թեթեւ երանգ մը կը նըշմարուէր։ Թերեւս այդ վայրկենին անուշ երազ մը կը տեսնէր, որովհետեւ նուրբ շրթունքները թեթեւօրէն կը բացուէին՝ կարծես ժպտելու համար։

—Օլկա իշխանուհիէն աւելի գեղեցիկ է, ըսաւ Սօնիա հիացիկ շեշտով մը։

—Ճի՛շդ է. բայց աւելի պիտի տառապի, ըսաւ Տաշա գլուխն օրօրելով:

—Ինչո՞ւ, կնքամայր:

—Որովհետև կը թուի թէ աւելի զգայուն հոգի մը ունի. աչքերէն կ'երեւայ...: Ո՛չ, Սոնիա, քաջութիւն չունիմ արթնցնելու զինքը հիմա: Եթէ աղուոր երազ մը կը տեսնէ, թողունք որ քիչ մըն ալ շարունակէ խեղճ փոքրիկ իշխանուհին: Ժամը 7.30ին նորէն ժամանակ կ'ունենանք զինքը հագուեցնելու, քիչ մը աճապարելով:

Երկու սենեկապանուհիները վայրկեան մը ի վեր անհետացած էին, երբ դուռ մը բացուեցաւ առանց աղմուկի և երեւցաւ իշխան Օրմանօֆ: Երեկոյեան պաշտօնական համազգեստը կը կրէր ճաշի համար, ինչպէս միշտ, նոյն իսկ ընտանեկան ներքին շրջանակի մէջ: Կանգ առաւ մահճաթոռէն քանի մը քայլ անդին, և երկարօրէն դիտեց Լիզը:

Յանկարծ ձեռքը ճակտին տարաւ և կոնակը դարձնելով սկսաւ երկարօրէն պտտկիլ սրահին մէջ: Գորգին վրայ իր քայլափոխին ձայնը չէր լսուեր այնքան. մերթ ընդ մերթ ակնարկ մը կը ձգէր քնացողին վրայ, և իր յօնքերուն վրայ կը նշմարուէր անհամբերութեան ծալք մը: Վերջապէս կանգ առաւ պատուհանի մը առջին, և սկսաւ թեթև հարուածներ տալ ապակիին, ոտքին կրունկովն ալ ճզմելով գորգը, ինչ որ սաստիկ զայրոյթի նշան էր:

Տաշա ներս մտաւ, նայելու համար թէ իշխանուհին արթնցա՞ծ էր վերջապէս. բայց իշխանին հրամայական մէկ շարժումին վրայ անմիջապէս քաշուեցաւ:

—Նորին Վսեմութիւնն ալ չէ համարձակած զայն արթնցնելու, փսփսաց Սոնիայի ականջին. փոքրիկ, երջանիկ աղջնակի մը պէս կը քնանայ, և իշխանը կը սպասէ... կը սպասէ՜: Աստուա՛ծ իմ, սուղի պիտի նստեցնէ այս համբերութիւնը, որ շատ զարմանալի է իշխանին մօտ:

Ժամը ութ զարկաւ և Լիզ կը քնանար տակաւին: Իշխանին կրունկին տակ խոշոր ծակ մը բացուեր էր վարդերանգ ծաղիկներով զարդարուն ճերմակ բուրդէ գորգին վրայ:

—Ծաղրելի՛ բան է այս, ըսաւ վերջապէս:

Եւ հաստատ քայլով մը յառաջացաւ դէպի մահճաթոռը, ու ձեռքը դրաւ մանկամարդ կնոջ ուսին.

—Լի՛զ, ըսաւ:

Մանկամարդ կինը ընդոստ արթնցաւ, կոպերը բացուեցան և խոշոր աչքերը երեւցան, նախ տարտամ, յետոյ սարսափի արտայայտութեամբ մը, ճանչնալով իր գլխուն վերեւ կեցողը:

—Ժամը կը մոռնաք, ըսաւ Սէրժ ցրտութեամբ:

Լիզ անմիջապէս շտկուեցաւ մահճաթոռին վրայ.

—Իրա՞ւ... ո՞ւշ է:

—Ժամը ութը զարկաւ:

—Ո՛ւթ, ըսաւ Լիզ սարսափած ձայնով. ինչո՞ւ չեն արթնցուցեր զիս. ներեցէք, Սէրժ, բայց...

—Թողունք ասիկա և շուտ գացէք որ հագուեցնեն ձեզ. այս առաջին օրուան համար կը հանդուրժեմ սպասել, բայց ատանկ սովորութիւն չունիմ, Լի՛զ:

Սենեկապանուհիները հրաշալի արագութիւն մը ցոյց տուին և ընդհուպ մանկամարդ կինը եկաւ ամուսնոյն քով: Իրիկուան բացգոյն արդուզարդին մէջ, Լիզ՝ քունէն հանդչած դէմքով իտէալ գեղեցկութիւն մը առած էր:

Սէրժ զայն շրջապատեց երկար նայուածքով մը, և ժպիտ մը երեւցաւ շրթունքին վրայ, հանդիպելով անոր քիչ մը մտահոգ աչքերուն որոնք իրեն յառած էին. առաւ անոր փոքրիկ դողդոջուն ձեռքը և դրաւ իր թեւին վրայ.

—Այսպէս շատ աղէկ է, Լի՛զ. ձեզ իշխանուհիներու ամենէն հրապուրիչը և ամուսիններու ամենէն կատարեալը պիտի ընեմ:

Ճաշի միջոցին, որ անթերեւակայելի կերպով նուրբ ճաշակով մը պատրաստուած էր, խօսակցութիւնը ցանցառ էր։ Իշխանը քիչ կը խօսէր, նմանապէս իր քոյրը։ Գալով Վառվառայի, բերանը չէր բանար եւ մէկուն ալ մտքէն չէր անցներ անոր խօսք մը ուղղել։ Հագած էր միեւնոյն սեւ շրջազգեստը որ մառայլ հակադրութիւն մը կը կազմէր Լիզի եւ տիկին տը Ռիւլպէրկի իրիկուան արդուզարդերուն հետ. անշուք երեւոյթ մը ունէր եւ աննշմարելի դիրք մը կը բռնէր։ Անգամ մը միայն, Լիզ անոր նայուածքին հանդիպեցաւ, եւ այս տարօրինակ աչքերը այնքան դէշ տպաւորութիւն մը ըրին իր վրայ որ հաճոյքով տեսաւ թէ Վառվառայի երկայն կոպերը երեկոյթին ամբողջ տեւողութեան միջոցին վար իջած մնացին։

Է.

Թեթեւ, գաղջ, անուշաբոյր օդը կը շոյէր վարդերանգ դէմքը Լիզի, որ նստած էր ամուսնոյն քով, գիւղին եկեղեցի տանող կառքին մէջ։ Նախորդ իրիկունը երբ կը պատրաստուէր Սէրժէն տեղեկանալու թէ ժամը քանիի՞ն պիտի կրնար կատարել իր կիրակնօրեայ կրօնական պարտականութիւնը, Իշխանը կանխեց զինքը, իմացնելով որ պատրաստ գտնուի իրեն հետ պատարագի երթալու։

Լիզի զարմանալի թուեցաւ որ իշխանին նման մարդ մը ձանձրութիւնը յանձն կ'առնէ իրենէն տարբեր կրօնքի մը պաշտամունքին ներկայ գտնուելու համար ընկերանալու կնոջը, որուն հետ յայտնապէս կը վարուէր իբրեւ ստորին արարածի մը։ Բայց իրական հաճոյք մը զգացած էր ատկէ. եւ արդէն Վիլլա Օրմանոֆի մէջ անցուցած այս առաջին

օրը, իշխանը իրեն հանդէպ քիչ մը նուազ խիստ եւ երբեմն երբեմն ալ հաճոյակատար երեւցած էր, իրեն հետ կանգ առնելով գոհարավաճառի մը խանութը ուր՝ առանց Լիզի ճաշակը հարցնելու՝ ապարանջան մը գնած էր եւ իր ձեռքով մանկամարդ կնոջ թեւը անցուցած. Նուրբ եւ լայն ոսկիէ շղթայ մըն էր ան, ադամանդներով եւ հիանալի զմրուխտներով զարդարուած։ Այս շքեղ գոհարեղէնը ծանր կուգար իր փափուկ դաստակին, եւ Լիզ՝ որուն հաճոյ չէր թուեր այդ զարդը, այս առտու դրած էր զայն ակամայ՝ վախնալուն համար միայն որ մի գուցէ ամուսինը ցաւցնէ։

Իշխան Օրմանոֆի կառքին մօտէն անցնող կառքերէն ուշադիր կը դիտէին Լիզը, ինչպէս եղած էր կայարան հասնելու ատենին, նաեւ նախորդ օրուան պտոյտի միջոցին։

Ամէն դէմքի վրայ հիացում մը կը կարդացուէր, եւ հըպարտ գոհունակութեան շող մը կը լուսաւորէր ցուրտ դիմագծութիւնը Սէրժի, որ մերթ ընդ մերթ անբացատրելի նայուածք մը կը ձգէր իր քով նստող զմայլելի էակին վրայ։

Կառքը կանգ առաւ ճեփ ճերմակ եկեղեցիին առջեւ որ կը բարձրանար պարտէզի մը կանաչութիւններուն մէջտեղ։ Լիզ զարմանքով դիտեց գմբէթաւոր կրկնակ զանգակատուները եւ բազմաթիւ յունական խաչերը, որ ամէն կողմ կ'երեւային։ Այս եկեղեցին ո՜րչափ տարբեր էր մինչեւ հիմա տեսածներէն. Շքեղ կառքեր կանգ կ'առնէին, բարձրահասակ մարդիկ եւ սլաւական թիպով կիներ՝ պերճօրէն հագուած՝ վար կ'իջնէին անոնցմէ։ Սէրժ եւ Լիզ ալ անոնց նման մտան տաճարէն ներս, որ կը լուսաւորուէր գմբէթէ մը թափանցող լոյսով։ Լիզի ակնարկը նախ եւ առաջ ինկաւ դէպի խորը՝ թանկագին փայտերով շինուած մեծ դուռներու եւ բոսորագոյն վարագոյրներու վրայ. յետոյ նշմարեց ճերմակ պատերուն վրայ հսկայ պատկերներ՝ ոսկի եւ արծաթ գոյներով։ Ի՞նչ տարօրինակ էր այս եկեղեցին... և հաւատացեալներու դիրքը ո՜րքան կը տարբերէր անկէ որուն վարժուած էր Լիզ։ Աղօթագիրք չունէին և ըստ բախտի կը կենային՝ առանց ծունկի գալու կամ նստելու։ Շարունակ կը խաչակնքէին, բայց՝ ի մեծ զարմացումն Լիզի՝ ձախէն առաջ աջ ուսին կը տանէին ձեռքերնին։ Կային որ երկրպագութիւն կ'ընէին և իրենց ճակատը կը քսէին գետինը փռուած թանձր գորգերուն, յետոյ կը վերսկսէին խաչակնքել, կարմրափայլ պատկերներուն դարձնելով իրենց գլուխը։

Սրբարանին աջ կողմը դրուած նստարանի մը վրայ երեւցան մէկ քանի անձեր, որոնք ապահովաբար բարձր դասու կը պատկանէին, որովհետեւ մասնաւոր դուռնէ մը անցք տրուած էր անոնց։ Երգերը սկսան դանդաղ, ռուսերէն լեզուով, սրբարանին դուռները բացուեցան առանց աղմուկի։ Քահանայ մը երեւցաւ, տարիքոտ քահանայ մը, ճերմակ երկար մօրուքով, որ Լիզի շատ տարբեր թուեցաւ մինչեւ հիմա տեսածներէն, իր դիմագծութեամբը և եկեղեցական ոսկեփայլ զգեստներովը։ Աւելի տարօրինակ երեւցաւ անոր պաշտամունք կատարելու եղանակը։ Լիզ շփոթած մնացած էր։ Եւ յետոյ, դպիրներուն նման, այս քահանան ալ ռուսերէն լեզուն կը գործածէր։

Հարցական և ապշահար նայուածք մը ուղղեց ամուսնոյն։ Սէրժ ոտքի կեցած, թեւերը խաչաձեւ դրած էր կուրծքին։ Ան խաչ չէր հաներ, և վէս ու անտարբեր դէմքը ունէր մարդու մը որ իր ունեցած դիրքին անհրաժեշտ ձեւակերպութիւն մը կը կատարէ։ Սէրժ Լիզի նայուածքը չնշմարել թուեցաւ, և մանկամարդ կինը՝ քիչ մը ապշած՝ շարունակեց աչքովը հետեւիլ այս ծիսակատարութիւններուն։ Կը զգար թէ տարտամ անձկութեամբ մը կը համակուի, այն աստիճան որ անկարող էր գնահատելու գեղեցկութիւնը թախծոտ և վեհաշուք պարզութեամբ մը ներդաշնակուած երգերուն, որոնց միջոցին յանկարծ կը լսուէին բուռն հնչականութիւններ։

Տարօրինակ ջղագրգռութեան մը ենթարկուեցաւ Լիզ. բաղձանք մը ունէր աճապարանօք դուրս ելլելու եկեղեցիէն, գիտնալու թէ ... ի՞նչ ...

Արարողութիւնը կը վերջանար։ Իշխան Օրմանօֆ և կինը միւս հաւատացեալներէն քիչ մը առաջ դուրս ելան և կառք նստան, որ զիրենք տարաւ Պուլվառ Ալեքսանդր Գ.ի կողմը։

Լիզ աչքերը դարձուց դէպի ամուսինը որ անփութօրէն ընկողմանած էր մետաքսէ բարձիկներուն վրայ, որոնց գեղեցիկ կանանչը լաւ կը ներդաշնակուէր մանկամարդ իշխանուհիին նուրբ դէմքին, սեւ մազերուն, և տժգոյն պեծ շըրջազգեստին հետ։

—Այս եկեղեցին ի՞նչ ազգի կը պատկանի, հարցուց՝ սիրտը սեղմող խուլ մտահոգութենէն խղդուած ձայնով մը։

—Բայց պէտք հասկնայիք ատիկա, «մեր» եկեղեցին է, Ռուս-Օրթոտոքս եկեղեցին։

Մանկամարդ կնոջ աչքերը խո՜շոր խոշոր բացուեցան յանկարծ, սաստիկ տժգունութիւն մը պատեց իր աղուոր դէմքը։

—«Մեր» եկեղեցի՞ն, բայց ես Ռուս դաւանութեան չեմ պատկանիր։

—Առաջ այնպէս էր, բայց հիմա պէտք չէ որ ձեր ամուսնոյն կրօնքէն տարբեր կրօնք մը ունենաք... Տիկին տը Սիւպռան ձեզի յայտնած չէ՞ր այս մասին իմ կամքս։

—Ընդհակառակն, ինծի հասկցուցած էր թէ ես ազատ պիտի ըլլայի հետեւելու իմ կրօնքիս, ըսաւ Լիզ մարած ձայնով մը։

Սէրժ շրթունքի արհամարհոտ ծալք մը ունեցաւ.

—Սխալ է. անօգուտ էր ձեզ այսպէս խաբել։ Իմ մասիս ես ձեզի չխօսեցայ ատոր վրայ. նախ գիտնալով որ Գաթէրին պիտի խօսէր, և երկրորդ՝ որովհետեւ խնդիրը մեծ կարեւորութիւն մը չունի։ Բարեպաշտիկ զգացումը բան մը չի նուազեցներ կնոջ մը շնորհէն եւ նոյն իսկ իրեն օգտակար է բարոյական տեսակէտով։ Այդ զգացումը հասարակաց է բոլոր կրօնքներուն, ինչպէս մերինին։ Այսուհետեւ պէտք է վարժուիք մեր ծէսերուն համաձայն աղօթելու, Լի՛զ։

Մանկամարդ կնոջ այնպէս եկաւ թէ ամէն բան կը դառնայ իր շուրջը․ քանի մը րոպէ լուռ մնաց, ճերմակ ձեռնոցով պատած մատներովը մեքենաբար սեղմելով իր հովանոցին կոթը։

—Կարելի չէ որ այս բանը պահանջէք ինձմէ, մրմնջեց վերջապէս անձկոտ շեշտով մը․ մարդ այս կերպով կրօնք չի փոխեր․ իմ կրօնքս կը բովանդակէ ամբողջ ճշմարտութիւնը․ աշխարհի վրայ ամէն բանէ աւելի կը պնդեմ ասոր։

Շող մը անցաւ Սէրժի աչքերէն․ ձեռքը քիչ մը բռնօրէն դրաւ Լիզի դաստակին վրայ։

—Աշխարհի վրայ ամէն բանէ աւելի՞... գիտցէք, Լիզ, թէ ոչ մէկ բանի վրայ պէտք է պնդէք, եթէ ոչ զիս գոհ թողլու վրայ ամէն բանի մէջ եւ միշտ... բայց ժամանակը չէ այս կարգի խօսակցութեան մը, աւելցուց հրամայական շեշտով մը՝ ցուցնելով իրենց մօտէն անցնող կառքերն եւ մարդիկը։

Մինչեւ վիլլա հասնիլը լուռ մնացին։

Լիզի հոգին կը խռովէր սաստիկ անձկութեամբ մը։ Սէրժ ապահովաբար պիտի հարցնէր այս դիմադրութեան պատճառը, եւ ինք կը պատրաստուէր կորովի կերպով պայքարելու, եթէ չկրնար զայն համոզել ուրիշ կերպով։

Բայց իշխանը բոլորովին մոռցած կը թուէր միջադէպը։ Միայն թէ յաջորդ օրերուն սովորականէն քիչ մը աւելի բռնակալ երեւցաւ, ապահովաբար հասկցնելու համար կնոջը թէ անօգուտ է ոեւէ ըմբոստութիւն։ Լիզ, նոյն իսկ ամուսնին ներկայութենէն հեռու գտնուած պահուն, կը զգար իր վրայ ծանրանալը բռնակալ կամքի մը, որ կը տարածուէր ամենէն պզտիկ մանրամասնութեանց վրայ։ Ոսկի շղթան զոր Սէրժ անցուցած էր իր դաստակին, ստրուկի խորհրդանիշ մըն էր։ Օրմանոֆ իշխանուհին գերի մըն էր, եւ իր տէրը կը պահանջէր տիրապետել մինչեւ իսկ իր խղճին եւ ամբողջ հոգիին։

Հիմա գիտէր նաեւ թէ ի՛նչ դեր վերապահուած էր իրեն՝ այս տարօրինակ ամուսնին քով։ Իշխան Օրմանոֆ գեղարուեստասէր մըն էր որ կ'ուզէր շուրջը տեսնել գեղեցկութիւնը՝ իր այլազան ձեւերուն տակ։ Պերճանքի եւ վայելչութեան նրբութիւններուն,—որոնցմով կը շրջապատուէր — գլխաւորներէն մէկն էր ներկայութիւնը խիստ գեղեցիկ, դիւրաթեք, շնորհալի մանկամարդ կնոջ մը, որուն բոլոր արդուզարդերը նուրբ արուեստի բանաստեղծութիւններ էին։ Այդ արդուզարդերը պէտք է կատարեալ ներդաշնակութեան մէջ ըլլային այն շրջանակին հետ ուր մանկամարդ իշխանուհին կոչուած էր գտնուելու օրուան այս կամ այն ժամուն, եւ երկու անգամ պատահած էր որ հարկադրուած էր շրջազգեստը փոխել, որովհետեւ նոյն ինքն իշխանին հրահանգին համաձայն Տաշիայի կողմէ հագցուածը ոեւէ չնչին մանրամասնութեան մը մէջ անհաճոյ երեւցած էր Սէրժի գեղեցկագէտ աչքին։ Լիզ իշխանին համար իր բնակարանին մէկ զարդն էր միայն, հաճոյք մը գեղարուեստագէտ մեծ ազնուականի իր աչքերուն եւ ուղեղին, ճիշտ գեղարուեստի այն հրաշալիքներուն նման որ կը լեցնէին իր վիլլան, իր պարտէզներուն անգին ծաղիկներուն եւ սպասաւորներու խումբին նման, որոնց գեղեցկութիւնը իր հաւասարը չունէր Փարի նման պերճ քաղաքի մը մէջ իսկ։ Լիզ, որքան ալ անփորձ ըլլար, խորապէս մտացի էր եւ սրտով չափազանց դիւրազգած․ այնպէս որ քանի մը օրեր բաւական եղան, ըմբռնելու այն դերը զոր իշխան Օրմանոֆ կ'ուզէր ընծայել իրեն։ Ուստի թագուն, սուր տառապանք մը կը զգար սրտին խորքէն։ Պերճանքի առարկայ մը, ներկայացման մը համար զարդարուած արձան մը ըլլալու այս դերը, որ թերեւս պիտի բաւէր սովորական նկարագրի մը, կ'ըմբոստացնէր Լիզի լուրջ, փափուկ և իրապէս Քրիստոնեայ հոգին։

Բայց չէր համարձակեր բան մը յայտնի ընել։ Սէրժ իրեն այն աստիճան վախ կ'ազդէր որ անոր քայլափոխը իմանալով իսկ սոսկալի դողով մը կը համակուէր։ Որովհետեւ Իշխանը նոյն իսկ իր լաւագոյն վայրկեաններուն երկիւղալի առեղծուած մըն էր իրեն համար. անիկա բացարձակ տէրն էր նաև, և Լիզ ինքզինքը խիստ պզտիկ կը զգար, անպաշտպան անոր առջեւ։

Իրենց ժամանումէն քանի մը օր ետքը, մանկամարդ կինը հասկցաւ իր վրայ ծանրացող տիրապետութեան ամբողջ տարածութիւնը։

Յետ միջօրէի մը վերջաւորութեան մօտ էր Լիզ ձեռագործ կ'ընէր սպիտակ և ոսկեգոյն սալոնին մէջ որ Սէրժի նախասիրած սրահն էր։ Պզտիկ Սաշա զայն մինակ տեսնելով եկեր նստեր էր քովը, և զուարթօրէն կը խօսէր։ Սիրուն տղայ մըն էր, կրակոտ և խօսուն։ Ընտանիքին մէջ մինակ ան էր որ առաջին ակնարկով իրական համակրութիւն մը կը ներշնչէր Լիզի։

Իշխան Օրմանոֆ յանկարծ ներս մտաւ։ Ձեռքը բռնած էր երկու նամակներ. առաջին ակնարկով Լիզ ճանչցաւ այն առտու իսկ իր կողմէ Անուշքայի՝ իր փոքրիկ քրոջ ուղղած նամակ, ինչպէս նաև ուրիշ մը զոր ուղղած էր Տիկին տէ Ցօսվիլի, որուն հետ հազիւ թէ մէկ երկու բառ կրցած էր փոխանակել պսակի արարողութենէն ետքը։ Այդ նամակները Տաշայի յանձնած էր Լիզ որպէս զի նամակատուն ձգուին։

Մօրեղբօրը մէկ նշանին վրայ Սաշա դուրս ելաւ։ Լիզ մտահոգութեամբ հարցական ակնարկ մը ձգեց ամուսնին վրայ։

—Ահաւասիկ թղթակցութիւն մը զոր կը գրաւեմ, Լի՛զ, ըսաւ իշխանը ցրտութեամբ։

Յուզումի կարմրութիւն մը պատեց մանկամարդ կնոջ դէմքը.

—Ինչո՞ւ համար։

—Որովհետեւ ոչ մէկ թղթակցութիւն կ'արտօնեմ։ Բարեկամական այս բոլոր յարաբերութիւնները պէտք է դադրին. կը կարծէի թէ ատիկա հասկցուցած եմ ձեզի։ Պէտք է որ այսուհետեւ բոլորովին իմս ըլլաք։

Լիզ մեքենական շարժումով մը ձեռքերը դրաւ սրտին վրայ, որ կը զգար թէ պիտի պայթի կուրծքին տակ։

—Չէ՞ք ուզեր որ... որ գրեմ քրոջս, ըսաւ խղդուկ ձայնով մը։

—Ո՛չ ձեր քրոջը, ոչ ձեր մօրուին և ոչ ալ ուրիշ ոեւէ մէկուն։ Ատիկա պէտք է ըսուի միանգամ ընդ միշտ։ Հիմա, սիրելիս, Շիւմանի Ռեվրիներէն կտոր մը նուագեցէք ինծի. այս իրիկուն քիչ մը միւզիք լսել կ'ուզեմ։

Լիզ ոտքի ելաւ, բայց փոխանակ դէպի դաշնակը երթալու, ձեռքը դրաւ ամուսնոյն թեւին վրայ.

—Կարելի չէ այս. չէք կրնար արգիլել այս բանը, Սէրժ։ Տիկին տը Սիւպռան ինծի համար մայր մը եղած է. կը սիրեմ Ալպէռիքը և Անուշքան ալ...

Իշխանը մեղմ շարժումով մը —անոր շարժումները արդէն միշտ մեղմ էին— կնոջը սարսռուն ձեռքը մէկդի ըրաւ, և քանի մը րոպէ ձեռքին մէջ բռնեց։

—Հնազանդեցէք ինծի, Լիզ, առանց փորձելու հասկնալ իմ պատճառներս։ Կ'ուզեմ որ այսպէս ըլլայ. ատիկա պէտք է բաւէ ձեզի։ Գացէ՛ք նստէք դաշնակին առջև, որովհետեւ աչքերնուդ մէջ արցունքը պատրաստ կը տեսնեմ, և երաժշտութիւնը թերեւս պիտի կարողանայ զանոնք ետ մղել։

—Սէ՛րժ։

Պաղատագին անոր կը նայէր։ Իշխանին դէմքին վրայ անհամբերութեան կծկում մը երեւցաւ, և աչքերը թեթեւօրէն անդին դարձուց։

—Բաւական է, Լիզ, խնդիրը փակուած է հիմա։

Մանկամարդ կինը հասկցաւ, յիրաւի, թէ անօգուտ էր պնդել։ Գլխահակ գնաց նստաւ դաշնակին առջև և սկսաւ նուագել ուզուած երաժշտական կտորը։ Մեքենաբար կը նուագէր սակայն, բոլորովին ընկճուած ըլլալով վիշտէն և յուզումէն որ կ'ուռեցնէին իր կուրծքը։ Ուրեմն իշխանը կ'ուզէր զինքը բոլորովին անջատել աշխարհի մնացեալ մասէն և պահել զինքը ամենասեղմ գերութեան մը մէջ. կը յաւակնէր նոյն իսկ արգիլել յիշատակը իր ընտանիքին, այն կնոջ որ մայր մը եղած էր իրեն.

Տիկին տը Սիւպռան անտեղեա՞կ էր իր զարմիկին բուն նկարագրին. Այո՛ ապահովաբար. որովհետև հակառակ պարագային անոր չպիտի տար ձեռքը իր սիրած այս աղջնակին, ամբողջ կեանքին համար տառապանքի մատնելով զայն։ Եւ սակայն, եթէ ճիշտ է որ մօրուն գիտէր Սէրժի կամքը զինքը դաւանափոխ ընելու, ուրեմն այս կէտին մէջ խաբած էր զինքը. Խոր անձկութեամբ մը Լիզ կը հարցնէր ինքնիրեն թէ իր մօրուն չարաչար գործած չէ՞ր իր վստահութիւնը և իր անփորձութիւնը՝ այս ամուսնութիւնը կնքել տալու համար... բայց ի՞նչ նպատակով։

Սէրժ նստած էր քիչ մը անդին, այն կերպով որ իր առջև ունենայ կնոջը հիանալի կիսադէմքը՝ ելեկտրական լամբարներու մեղմ լոյսով լուսաւորուած. կրնար նշմարել դողդղալը անոր փոքրիկ վարդագոյն շրթունքներուն որ հազիւ կարող կ'ըլլային զսպել կոկորդը խղդող հեծկլտուքները, նշմարել նաև անոր տժգոյն այտերուն վերև սարսռալը սև, երկայն արտեւանունքներուն։ Թերևս իր արուեստագէտի հոգին մասնաւոր հրապոյր մը կը գտնէր անհունօրէն տխուր, գրեթէ ցաւագին

կերպին մէջ որով Լիզ կը դաշնաւորէր այս ռէվըռին։

Իր մատներուն տակ վերջին ձայնանիշերուն մարելէն ետքը, մանկամարդ կինը քիչ մը անդին դարձուց գլուխը, և տեսաւ որ իշխանը անհետացեր էր.

Այն ատեն սենեակին մէկ անկիւնը քաշուեցաւ փոքրիկ բազմոցի մը վրայ, և դէմքը ձեռքերուն մէջ առնելով լացաւ հեծեծագին։

Սէրժ կրնար վայրկեանէ վայրկեան գալ, բայց Լիզ վըհատութեան, դառն տխրութեան այնպիսի վիճակի մը մէջ կը գտնուէր, ուր ոչինչ կարևորութիւն ունի, ուր ենթարկուած տառապանքէն աւելի դժնդակ բան մը չ'երևակայուիր։

Երբ քանի մը վայրկեան վերջ ձեռքերը վար առաւ երեւան հանելով արցունքով ծածկուած դէմքը, սարսափի ոստում մը ունեցաւ։ Երկու խոշոր գեղին աչքեր զինք կը դիտէին։ Վառվառա Տուկլօֆ իր առջին էր։

—Պէտք չէ լալ, ըսաւ յամր և անորոշ ձայն մը, Օլկա չէր լար բնաւ։

Լիզ ցնցուեցաւ և հպարտութեան և ըմբոստութեան շող մը փայլեցաւ աչքերուն մէջ.

—Ե՛ս Օլկան չեմ։

Արտեւանունքները վար իջան քիչ մը, մինչ Վառվառա կը մրմնջէր տարօրինակ շեշտով մը.

—Ճիշտ է, դուք Օլկան չէք։

Ը.

Նոյն իրիկունը Սէրժ կնոջը իմացուց թէ Զարին զարմուհի մեծ դքսուհին, որ նախորդ կիրակի նոր Օրմանոֆ իշխանուհին տեսեր էր եկեղեցիին մէջ, փափաք յայտնած է որ մանկամարդ իշխանուհին իրեն ներկայացուի յաջորդ օրը։

Այս հեռանկարին առջև Լիզ ճշմարիտ յուզումի մը մատնուեցաւ։ Առաջին անգամ էր որ պիտի երևար բարձր դասակարգի ընկերութեան մը մէջ և պիտի ներկայանար պալատական անձնաւորութեանց։ Սարսափ կը զգար մանաւանդ այն մտածումով թէ հոն իր մուտքը տեղի պիտի ունենայ իշխան Օրմանոֆի անողոք ակնարկին տակ։

Եւ յիրաւի, ո՜րքան նուազ դժուարին պիտի ըլլար իրեն, եթէ ատիկա տեղի ունենար ներողամիտ և բարեացակամ մենտորի մը առաջնորդութեամբ։

Սէրժ իր ամէնէն աննշան մանրամասնութեանց մէջ կարգադրեց այն արդուզարդը, զոր իր կինը պիտի կրէր բաղդատաբար մտերիմ այն հաւաքոյթին մէջ։ Եւ իրիկունը, երբ Տաշա և Սոնիա, հագուեցուցին իրենց մանկամարդ տիրուհին, եկաւ վերին քննադատի վերջին նայուածք մը ձգելու։

Այն անգամ ըսելիք բան մը չգտաւ։ Լիզ իտէալ երևոյթ մը առած էր բաց վարդագոյն ռոբ տը շինէ չրջազգեստին մէջ որ փափուկ երկայն ծալքերով կ'իյնար իր նուրբ հասակն ի վար։ Քօռսաժին բացուածքէն կ'երևար ձիւնաթոյր սպիտակութեամբ պարանոցը որուն վրայ կը փայլէր հազուադէպ խոշորութեամբ մարգարիտներու շարք մը։ Սև ու գեղեցիկ կերպով յարդարուած մազերուն մէջ կը շողար աստղ մը խոշոր յակինթներու՝ իշխան Օրմանոֆին նախասիրած թանկագին գոհարեղէնը ուրկէ ունէր անմրցելի հաւաքածոյ մը։ Սէրժ խուզարկու նայուածքովը չրջապատեց մանկամարդ կինը և ըսաւ լակոնաբար։

—Շատ աղէկ։

—Իրա՞ւ, պիտի կարծէի թէ Նորին Վսեմութիւնը գոհ մնացած չէ, մրմնջեց Սոնիա, երբ իշխանը և իր կինը դուրս ելան սենեակէն։ Տարօրինակ երևոյթ մը ունէր ասիկա ըսելու ատենը։ Եւ սակայն կարելի չէ երևակայել աւելի հիանալի բան մը քան մեր իշխանուհին, մանաւանդ այս իրիկուն։ Երբէք իշխանուհի Օլկա այսպէս եղած չէր. և սակայն իշխանը այսքան պաղ չէր վարուեր անոր հետ։ Ճիշտ է որ ան ալ այնպէս գգուող և այնպէս հմայիչ էր։ Կը յիշե՞ք, կնքամայր, որքան խոնարհ դէմքով մը և գլուխը վեհերոտութեամբ անոր ուսին կրթնցնելով կ'ըսէր.«Աղէկ եմ այսպէս իմ սիրելի տէրս»։ Հետևաբար իշխանն ալ խիստ ըլլալու պէտք չունէր. ինչո՞ւ բարկանալ միշտ զուարթ, ժպտուն և համակերպող կնոջ մը առջև։ Բայց իշխանուհի Լիզ տխուր է, և աչքերուն մէջ կը կարդացուի դիմադրութեան ոգին։

—Դժբախտ պարագայ մը իրեն համար, հառաչեց Տաշա, վար ծռելով՝ առնելու համար մանրիկ կոշիկ մը որ նախանձը պիտի գրգռէր Սանտրիյոնի(*)։

Լիզ այդ իրիկունը հիացիկ համակրութեան անհուն յաջողութիւն մը ունեցաւ։ Մեծ՝ դքսուհին բարեացակամութեան արտայայտութիւններով ողողեց զայն, մեծ դուքսը երկարօրէն խօսեցաւ հետը,և անոր ուղղեց փափկանկատ ներբողներ որոնք սաստիկ կարմրութեամբ պատեցին իր դէմքը, ինչ որ աւելի գեղեցկացուց զայն։ Բոլոր հրաւիրեալները իրարու հետ կը մրցէին, հռչակելու համար անոր շնորհալի, պարզունակ և վերապահ գեղեցկութիւնը, և աշխարհի ամէնէն երջանիկ մարդը կը նկատէին իշխան Օրմանոֆը, որուն անզգած դէմքէն հնար չէր հասկնալ թէ ի՞նչ զգացումներ կ'ունենար կնոջը յաջողութեանը վրայ։ Ամէնուն և մասնա-

---

(*) Բէռոյի մանկավէպերու մէկ հերոսուհին։

ւորապէս մեծ - դուքսին և մեծ-դքսուհիին կարծեօք, որոնք քիչ մը աւելի երկարօրէն խօսած էին Լիզի հետ, նոր իշխանուհին ամէն տեսակէտով, հակառակ իր շատ մանկամարդ ըլլալուն, կը գերազանցէր Օլկան, մանաւանդ իր մտացիութեամբ։

Այն կառքին մէջ որ զինքը Լիզի հետ դէպի բնակարանը կը տանէր, Սէրժ լուռ մնաց վայրկեան մը, դիտելով մանկամարդ կնոջ որ աչքերը գրեթէ կը գոցէր, որովհետև իրեն համար անսովոր այս երեկոյթը յոգնեցուցած էր զինքը և կ՚ըզգար որ քունը եկած է սաստիկ։

—Պատմեցէք, սիրելիս, թէ ի՛նչ ըսաւ մեծ-դուքսը, հարցուց իշխանը յանկարծ։

Լիզի այտերը ծիրանի գոյն մը առին՝ իր համեստութեանը մէջ կը վրդովուէր իրեն ըսուած փաղաքշական բառերը կրկնելու գաղափարին առջև։

—Օն, կը սպասեմ, կրկնեց իշխանը, տեսնելով որ Լիզ լուռ կը մնայ։

Մանկամարդ կինը չփոթեցաւ և սակայն գործադրեց իրեն եղած հրամանը. որովհետև հիմա գիտէր թէ երբեք կարելի չէ դիմադրել իշխան Օրմանոֆի պահանջումներուն։

—Այդ խօսքերը հաճոյք պատճառեցի՞ն ձեզի։

Այս ըսելու պահուն իշխանը ծռած էր քիչ մը և նայուածքը կը թափանցէր մանկամարդ կնոջ նայուածքին մէջ։

—Ո՛հ, բնա՛ւ երբէք, պատասխանեց Լիզ անմիջապէս։

Իր խոշոր, յստակ, լուրջ աչքերը չէին խոնարհեր բնաւ իշխանին հրամայական նայուածքին տակ, թէև Լիզ կը գիտակցէր թէ այդ նայուածքը երբեք աւելի առեղծուածային և աւելի վրդովիչ եղած չէր։

—Լա՛ւ, ըսաւ իշխանը հանդարտօրէն. թողէք որ միշտ այսպէս ձեր աչքերուն մէջ կարդամ, Լի՛զ, և բա՛ն մը մի ծածկէք ինծմէ։

Մանկամարդ կինը զգաց որ թև մը մեղմիւ կը շրջապատէր իր պարանոցը և շրթունքներ կը հպէին մազերուն ու կը հանգչէին քունքին վրայ։ Զարմացումէն ապշահար նայուածքը հանդիպեցաւ յանկարծ շատ կապոյտ աչքերու, որոնց նմանը երբեք տեսած չէր։

Ձեզմէ գոհ եմ, Լի՛զ, ըսաւ քաղցր ձայն մը։

Մանկամարդ կինը քանի մը րոպէ անգիտակից մնաց գրեթէ, զարմանքէն ու յուզումէն անկարող ըլլալով խօսելու։ Յետոյ յանկարծ մտածում մը ունեցաւ. յարմար ժամանակն էր խնդրանք մը ուղղելու որուն համար քանի օրէ ի վեր ի զուր առիթի կը սպասէր։

Բայց կառքը կը հասնէր Վիլլա Օրմանոֆի առջև։ Սէրժ թևը քաշեց և մեղմիւ մէկդի ըրաւ այն հիանալի գլուխը որ րոպէ մը առաջ իր ուսին կրթնած էր։ Լիզ զայն դիտելով սրտի սեղմումով մը նշմարեց թէ անոր դիմագծութիւնը երբե՛ք աւելի ցուրտ այլափոխութիւն մը չէր կրած։

Ոչ, տակաւին ժամանակ չէր անոր հետ կարգադրելու այն կրօնական խնդիրը, որու մասին իշխանը բնաւ բերանը բացած չէր այլևս։ Եւ սակայն երկու օրէն կիրակին կու գար և Լիզ կ՚ուզէր կատարել իր կրօնական պարտականութիւնը։

Շաբաթ օրը երկար խորհելէ ետքը սա որոշման վրայ կանգ առաւ. առտուան պատարագի մը պիտի երթար Վիլլային շատ մօտը նշմարած մէկ եկեղեցին, պիտի ջանար քահանայի մը խորհուրդ հարցնել իր հետևելիք ընթացքին վրայ, և յետոյ տուն պիտի դառնար, կազմ և պատրաստ դիմադրելու այն յարձակումին, որ կը զգար թէ սոսկալի պիտի ըլլար։

Այս մտածումն իսկ սարսուռ պատճառեց իրեն, Լիզ չէր գիտէր թէ ինչի՛ կարող է այն սոսկալի սփինքսը որ իշխան Օրմանոֆի կը կոչուի. բայց որոշած էր ինչ որ ալ ըլլար կատարել իր պարտականութիւնը.

Կիրակի առտու դողդղալով և աղօթելով հագուեցաւ աճապարանքով և ժամը Ըին դուրս ելաւ Վիլլայէն։ Սպասաւորները որ մաքրութեան սկսած էին արդէն, աննկարագրելի սարսափով մը դիտեցին անոր անցքը. նոյնիսկ անոնցմէ մէկը մրմնջեց.

—Խենդ ըլլալու է այս խեղճ իշխանուհին. բնաւ չպիտի ուզէի իր տեղը ըլլալ այս պահուս։

Քանի մը վայրկեանէն Լիզ եկեղեցին էր արդէն. ճիշդ այն պահուն քահանայ մը կը մտնէր խոստովանարան։ Լիզ սիրտը բացաւ անոր. մանրամասնօրէն պարզեց իր կացութիւնը, և հաւաստիք ստացաւ թէ ի՛նչ որ ալ ըլլայ պէտք է դիմադրէ յաւակնութեանցը ամուսինի մը, որ կը հարկադրէր հաւատուրացութեան ենթարկել զինքը։

Պատարագին ներկայ գտնուելէ և հրեշտակային բարեպաշտութեամբ մը սուրբ խորհուրդին մասնակցելէ ետքը վերադարձաւ Վիլլա Օրմանօֆ,—իր տունը։ Սենեակին մէջ Տաշա իրեն կը սպասէր շփոթած ու սարսափահար։

—Տիկին, ո՜հ, իշխանուհի, գոչեց ձեռքերը իրար միացնելով։

—Մի՛ մտահոգուիք Տաշա, ինչ որ Աստուած կ՚ուզէ, ան պիտի պատահի։

Մանկամարդ կնոջ հանդարտ, խաղաղ և խրոխտ դէմքը ապշեցուցին և լռութեան մատնեցին Տաշան, որ անշշուկ իր տիրուհիին հագցուց վարդագոյն եթերային շրջազգեստ մը որ այնքան լաւ կը յարմարէր անոր գեղեցկութեան։ Պէտք չէ՞ր որ ամէն ինչ ընէր, մեղմացնելու համար քիչ վերջը պայթելիք սոսկալի փոթորիկը։ Բայց իր գործը կատարելով հանդերձ, Տաշա ինքնիրեն կը հարցնէր թէ ի՛նչ խորհրդաւոր ազդեցութիւն այս երկնային ճառագայթումը առաջ կը բերէր Լիզի նայուածքին մէջ։

Մանկամարդ իշխանուհին Տաշան ճամբեց. իր սրահին մէջ նստելով սկսաւ աղօթել։ Մերթ ընդ մերթ զինք կը ցն-

ցէր սարսուռ մը զոր անկարող էր զսպելու։ Նախորդ իրիկունը Սէրժ առաւել քան երբեք ցուրտ և անհասկնալի դէմք մը ունեցած էր, մերթ ընդ մերթ խոժոռ արտայայտութիւն մըն ալ առնելով։ Արդեօք նախազգացու՞մ մը ունեցած էր պատրաստուող ըմբոստութեան։

Յանկարծ սարսռաց Լիզ, ջղաձգօրէն ձեռքերը իրարու միացնելով։ Դուռ մը կը բացուէր ուրկէ իշխան Օրմանօֆ կ՚երեւար։

Ոեւէ անսովոր արտայայտութիւն չկար անոր դէմքին վրայ։ Միայն աչքերը, մուգ կանանչ, գրեթէ սեւ երանգ մը առած, վերահաս փոթորիկը կը ծանուցանէին։

Դէպի Լիզ յառաջացաւ և անոր դաստակէն բռնելով հարկադրեց որ ոտքի ելլէ.

—Ո՞ւր էիք այս առտու, հարցուց։

—Պատարագի, Սէրժ։

Կամքի հզօր ճիգով մը Լիզ կը յաջողէր զսպել իր դողը, և հանդարտ կերպով մը դիմադրել անոր նայուածքին որ սոսկալի էր սակայն։

—Ո՞ւր։

—Եկեղեցին, հոս մօտը։

—Ուրեմն համարձակեցա՞ք այս կերպով դիմադրել իմ կամքիս. գիտէ՞ք թէ իմ նախնիքներս ի՛նչ կերպով կը վարուէին իրենց անհնազանդ կիներուն հետ։ Խարազանի հարուածներով կը ձաղկէին զանոնք, մինչև որ շնոր՜հ խնդրէին և հնազանդէին իրենց կամքին։

Լիզ սարսռաց, բայց իր աղուոր աչքերը ճառագայթեցին։

—Կրնաք ինծի ընել ինչ որ ուզէք, շատ տկար եմ ձեզի դիմադրելու համար. բայց յօժարակամ պիտի կրեմ ամէն տառապանք քան թէ յանցանք մը գործել։ Եւ արդէն պատրաստ եմ ձեզի հնազանդելու այն ամէն բաներուն մէջ որոնք հակառակ չեն աստուածային օրէնքին։ Աւելին չէք կրնար պահանջել ինծմէ։

Սէրժի մատները մխուեցան Լիզի փափուկ դաստակին ճիշդ այն տեղը ուր կը գտնուէր ոսկի շղթան, և մանկամարդ կինը հազիւ կրցաւ զսպել ցաւի հծծիւն մը, նուրբ օղակներուն՝ միսին մէջ մխուիլը զգալով։

—Ամէ՛ն բան կը պահանջեմ, ձեր ամբողջ հոգին։ Ձեր տէրը և առաջնորդն եմ ես, իրաւունք ունիմ ձեր բացարձակ անվերապահ հնազանդութեան։ Հիմա՛ ներողութիւն պիտի խնդրէք ինծմէ ձեր այս առտուան անխորհուրդ ընթացքին համար, և անմիջապէս ինծի պիտի ընկերանաք մեր եկեղեցին։

—Երբե՛ք. Սէրժ, ես անխախտ կը մնամ իմ հաւատքիս վրայ։

Սարսափազդու բոց մը շողաց Սէրժի նայուածքին մէջ. անհաւատալիօրէն կարծր մատները ճզմեցին Լիզի դաստակը, և այս անգամ ցաւը այնքան սաստիկ եղաւ որ մանկամարդ կինը տժգունեցաւ մինչև շրթունքները և հեծեծանք մը արձակեց։

Սէրժ դեփ դեղին կտրեցաւ և թող տուաւ Լիզի ձեռքը։

—Երբեք այսպիսի ըմբոստութեան հանդիպած չէի. ըսաւ խուլ ձայնով մը, զիս կը հարկադրէք այնպիսի ընթացքի մը որ բոլորովին դուրս է իմ սովորութենէս։ Հիմա՛ պիտի իջնէք ինծի ընկերանալու, ինչպէս ըսի ձեզի։ Այն ատեն ներեմ թերևս։

Եւ առանց պատասխանի սպասելու դուրս ելաւ սենեակէն։

Լիզ թիկնաթոռին վրայ ինկաւ. բարոյական դիմադրութեան ճիգին տակ պրկուած ջիղերը թուլցան և արցունքը սկսաւ հոսիլ դառն, կրակոտ։

Վիրաւորուած դաստակին շուրջը սաստիկ ցաւեր կը զգար։ Ապարանջանը հանեց ու նուազ սաստիկ ցաւեր զգալով որովհետև բիրտ ճնշումին տակ շղթային օղակները խորապէս մտած էին փափուկ մորթին մէջ. քիչ մը պաղ ջուրով սրբեց և անմիջապէս թեւը անցուց նորէն ոսկի շղթան։ Պէտք չէր որ մէկը տեսնէր իշխան Օրմանօֆի բիրտ ընթացքին այս հետքերը։

Սէրժի կողմէ որոշուած ժամանակը հասաւ։ Լիզ լսեց հեռացող կառքին թաւալումը։ Սէրժ մինակը կ'երթար եկեղեցի։ Հիմա ի՞նչ պիտի պատահէր։ Սէրժ ի՞նչպէս պիտի պատժէր իր ըմբոստ կինը։

Լիզ անշուշտ շատ չանցած պիտի իմանար ատիկա։

—Աստուա՛ծ իմ, պաշտպանեցէք զիս. ձեզի կը յանձնեմ ինքզինքս, ըսաւ խելայեղ վստահութեան թափով մը։

Թէև առտուան յուզումներէն և ապագայի երկիւղներէն սաստիկ ընկճուած, Լիզ ճաշի իջաւ սակայն սովորականին պէս։ Իշխանը անոր ներկայութիւնը չնշմարել թուեցաւ։ Տիկին տը Ռիւլպէրկ քանի մը բառեր միայն ուղղեց իրեն նեղկուած դէմքով մը, և Վառվառա սովորականէն աւելի վար կախեց իր քիթը դէպ իր պնակը։

Լիզ յետ միջօրէին անցուց իր յարկաբաժնին մէջ, փորձելով աղօթքով յաղթել իր սիրտը սեղմող անձկութեան։ Իրիկուան ճաշին թեթևացում մը զգաց նշմարելով բացակայութիւնը Սէրժի որ մեծ-դուքսին տունը գացած ըլլալով, անոր կողմէ վար դրուած էր։

Ճաշը աւարտելուն, Լիզ անմիջապէս իր սենեակը ելաւ։ Այնտեղ տեսաւ որ սենեկապանուհիները զբաղումի մէջ էին դարակներուն շուրջ, ծրարներ կապելով և փոխադրելով։ Տաշա իրեն իմացուց թէ իշխանը հրամայած էր ամբողջ գիշերը անցընել՝ իր և իշխանուհիին բեռները կապելով. որովհետև յաջորդ առտուն Բիւլզով պիտի մեկնէին իրենց մասնաւոր ծառաներուն հետ մէկտեղ։

Բիւլզով... ընդարձակածաւալ կալուած մը ուր իշխանը կը տիրէր գրեթէ վեհապետի մը պէս, իր նախնիքներու բնակավայրը, տափաստանի ձիւնապատ առանձնութեան մէջ կորսուած։ Աքսորն էր սակայն, անողոք բռնակալութիւնը որ առանց որեւէ խոչընդոտի կ'իջնէր ըմբոստացած անպաշտպան մանկամարդ կնոջ վրայ, որուն հառաչանքները աւելի դիւրաւ պիտի խեղդուէին այնտեղ։

Վայրկեան մը Լիզ սարսափէն դեղեւեցաւ այս հեռանկարին առջեւ։ Բայց անմիջապէս ինքզինքը գտաւ, և մինչ Աստուծմէ կը խնդրէր անհրաժեշտ ուժը, կարծեց լսել Կապրիէլի քաղցր ձայնը որ կը կրկնէր ինչպէս երբեմն. «Աստուծոյ զօրութիւնը ձեզի հետ է. ձեր պարտքը կատարեցէք և բանէ մը մի՛ վախնաք»։

Թ.

Իշխան Օրմանօֆ և կինը գիշեր ատեն հասան Թիւլգով։ Ամբողջ ճամբորդութեան ընթացքին, Սէրժ բացարձակապէս անհրաժեշտ խօսքեր միայն ըրած էր մանկամարդ կնոջ։ Լիզ անոր ետեւէն մտաւ աւատական երեւոյթով ընդարձակածաւալ բնակավայրին մէջ, որ ելեկտրական ճոխ լոյսով լուսաւորուած էր և արտասովոր չքնաղութեամբ զարդարուած, ժամանակիս ամէնէն խստապահանջ հանգստաւէտութեան բոլոր պայմաններով օժտուած։

—Ահա՛ ձեր բնակարանը, ըսաւ իշխանը՝ առաջին յարկին վրայ կանգ առնելով։ Մինչեւ իմ նոր հրամանս, դուրս չպիտի ելլէք ասկէ և ճաշերնիդ ալ հոս պիտի ընէք։

Լիզ սարսուռ մը ունեցաւ, բայց չբողոքեց։ Ամուսինէն հրաժեշտ առնելու համար գլուխը թեթեւօրէն խոնարհեցնելով, մտաւ այն յարկաբաժինը որ իր բանտը պիտի ըլլար, —ցմիշտ անշուշտ։

Մինչեւ իր նոր մէկ հրամա՛նը... Այս ըսել էր՝ մինչեւ որ առանց վերապահութեան հպատակի իշխան Օրմանօֆի պահանջումներուն։ Այս վճիռը, ուրեմն, մշտնջենական խցարգելութեան կ'ենթարկէր զինքը, մինչեւ մահը։

Մանկամարդ կինը յուսահատութեան կարճ րոպէ մը ունեցաւ, որմէ յետոյ սակայն իր սովորական աղօթքն ընելով Աստուծոյ, գտաւ սրտի հանգստութիւնը... Եւ օրերը սկսան անցնիլ և իրարու յաջորդել անվերջ, ջերմոցներու և կրկնակ ապակիներով պատուհաններու ընծայած եղկ մթնոլորտին մէջ։ Լիզ քանի մը ձեռագործ միայն ունէր ժամանցի համար։ Գիրք և երաժշտութիւն կը պակսէին։ Օդէ զուրկ էր ու կը թառամէր, ախորժակէ ինկած էր բոլորովին, կը զգար թէ կը տկարանար, և հայելիին մէջ կը տեսնէր ծայր աստիճան տժգոյն դէմք մը և աչքերուն շուրջը սեւ ծիրեր։

—Թերեւս շատ չանցած մեռնիմ, մտածեց։

Եւ այս մտածումը քաղցր եկաւ իրեն. ասիկա միակ միջոցն էր ազատուելու Իշխան Օրմանօֆէն, ազատութիւնն և երջանկութիւնն էր այս՝ Աստուծմով որ միայն իրական է և անվերջ։

Ա՛լ չէր տեսած ամուսինը։ Տաշայէն կ'իմանար թէ որսորդութեամբ կ'անցընէ օրերը։ Իմացած էր նաեւ Տիկին տը Ռիւլպէրկի և զաւակներուն, ինչպէս նաեւ Վառվառայի ժամանումը։ Պառոնուհին տխուր բնաւորութիւն մը ունենալ կը թուէր, որովհետեւ դառնապէս կը ցաւէր Բանի հաճոյքներէն և գեղեցիկ կլիմայէն զրկուած ըլլալուն համար. բայց ասիկա յայտնի չէր ըներ եղբօրը առջեւ, ուրկէ կը ստանար եկամուտի կլորիկ գումարներ զոր ինք և զաւակները կը վայելէին. որովհետեւ Պ. տը Ռիւլպէրկ մեռած էր՝ բոլորովին կործանումի մատնելէ ետքը կինն ու զաւակները։

Բայց ոչ Լիտիա և ոչ Վառվառա չերեւցան բանտարկեալ կնոջ յարկաբաժնին մէջ։ Լիզ իր սենեկապանուհիները միայն կը տեսնէր, որ ամէն անձնուիրութիւն և խնամք կ'ընծայէին իրեն, որովհետև մանկամարդ իշխանուհիին զմայլելի բնաւորութիւնն և հրեշտակային բարութիւնը բոլորովին գրաւած էին անոնց սիրտը, մինչ իր քաջութիւնն և համբերութիւնը հիացումի կը մատնէին զանոնք։

—Սքանչելի՜ աղջնակ, կ'ըսէր Տաշա՝ ձեռքերն երկինք բարձրացնելով. և մտածել որ Օլկա իշխանուհին, հինգ տարուան ամուսնութենէ մը ետքը, կը դողար իշխանին յօնքի մէկ պռստումէն իսկ։ Իրաւ որ իշխան Սէրժ եթէ անոր հրամայէր ամէն բան ուրանալ և ա՛լ չհաւատալ Աստուծոյ իսկ, վստահ եմ որ պիտի հնազանդէր։ Բայց ասիկա՛. ահա՛ ճըշմարիտ կին մը, և ոչ թէ իր տիրոջը ակնարկին տակ միշտ խոնարհող ստրուկ մը։

—Աւա՛ղ որ չպիտի կրնայ երկար ատեն դիմանալ, խե՜ղճ փոքրիկ իշխանուհին, կը մրմնջէր Սոնիա՝ տխրութեամբ օրօրելով գլուխը։

Եւ յիրաւի, հազիւ տասնեւհինգ օր անցած, Տաշա սարսափով դիտեց Լիզի դէմքին այլայլումը։ Եւ երբ կէսօրէն ետքը, անոր նուաղումն, գրեթէ անշունչ իր գիրկը իյնալը տեսաւ, ինքնիրեն ըսաւ թէ հարկ է իմաց տալ իշխանին։

Ճիշտ այդ օրը Վասիլիի միջոցաւ իմացած էր որ իշխանը սովորականէն աւելի լաւ տրամադրութեամբ վերադարձած է, արջի արկածալից որսորդութենէ մը ետքը, որու միջոցին մազ մնացեր էր որ վտանգուի իր կեանքը։ Յարմար ժամանակն էր ուրեմն անոր տալու այս տեղեկութիւնը, որ թերևս միտքը պիտի ձգէր իր զայրոյթի առարկայ դարձած բանտարկեալ կինը. և Օրմանոֆի մը զայրոյթը բոլորովին տարբեր է ուրիշ մահկանացուներու այդ զգացումէն, երբ մանաւանդ խնդրոյ առարկայ է այս ընտանիքին մէջ այնքան սոսկալի հանգամանք մը ստացող հպարտութիւնը։

Տաշա այնպէս մը ըրաւ որ նոյն իրիկունը հանդըպեցաւ իշխանին, երբ իր յարկաբաժինէն դուրս կ'ելլէր ընթրիքի պահուն, և քիչ մը դողդղալով — որովհետև նոյնիսկ հին սպասաւորները միշտ վրդովումի կը մատնուէին Սէրժ իշխանին սարսափազդու նայուածքին տակ— ըսաւ թէ մանկամարդ իշխանուհին հիւանդ է։

—Լո՞ւրջ բան մըն է, հարցուց իշխանը, առանց ոևէ փոփոխում յառաջ գալու դէմքին վրայ։

—Այս կէս օրէն ետքը նուաղում մը եկաւ վրան, Վսեմաշուք Տէր, ա՛լ բան մը չուտեր և դէմքը այնքան այլայլած է որ...

--Շատ աղէկ.

Եւ իշխանը շարժումով սպասուհին ճամբելէ ետքը ուղղուեցաւ դէպի սանդուխը։

«Ո՛ւր էր թէ խնամել տար զայն, մտածեց Տաշա, մի գուցէ միտքը դրած ըլլայ որ այս վիճակը չարունակուի... ո՛չ, ո՛չ, սոսկալի պիտի ըլլար այդ... չեմ յուսար։»

Սպասուհին աւելի եւս ինքզինքը յանդիմանեց ունեցած կասկածին համար, երբ յաջորդ առտուն իր տիրուհիին սենեակը մտցուց Տքդ. Վակէտինը, Բիւլդովի ընտանեկան բժիշկը, զոր իշխան Օրմանոֆ ղրկած էր՝ կնոջը տալու համար պէտք եղած խնամքները։

Յիսուն տարեկանի մօտ մէկն էր տոքթորը, ալեխառն մազերով և քաղցր ու համակրելի դէմքով։ Հայրաբար հարցափորձեց Լիզը և յայտարարեց թէ անարիւնութեան ենթարկուած է պարզապէս, և մտահոգուելու բան մը չկայ։

—Ո՛հ, ես չեմ մտահոգուիր, ըսաւ Լիզ՝ տժգոյն և թախծոտ ժպիտով մը, մահէն չեմ վախնար, ընդհակառակն։

Բժիշկը յուզուած ու կարեկից նայուածք մը ձգեց այն զմայլելի արարածին վրայ որ այս խօսքերը կ'արտասանէր այնքան հանդարտութեամբ և ակնայայտ անկեղծութեամբ։ Աղջնակ մըն՝ էր տակաւին, և արդէն իսկ մահը իրեն կը թուէր միակ բաղձալի բանը...

Լիզի յարկաբաժինէն դուրս ելլելէ ետքը, Տքդ. Վակէտին չիտակ Իշխան Օրմանոֆի քով գնաց, զոր իր աշխատութեան սենեակին մէջ գտաւ՝ լրագիրները աչքէ անցընելու զբաղած։

—Ի՞նչպէս է, հարցուց Սէրժ կտրուկ ձայնով մը։

—Իշխանուհին ծայր աստիճան տկարացած է լուրջ անարիւնութեամբ մը որ տակաւին բուժելի է. ջիղերն ալ խնամուելու կը կարօտին. պէտք ունի շատ զօրացուցիչ սընունդի մը, նաև օդի, շատ օդի, պտոյտներու, և յոգնութիւն չպատճառող ժամանցներու։

Ուրիշ բառ մը, «գուրգուրանք» բառը, եկած էր բժիշկին շրթունքին վրայ, բայց չարտասանեց այդ բառը, որովհետև Իշխան Օրմանոֆ չէր կրնար հասկնալ։

—Ա՞յսչափ, հարցուց Սէրժ, որ մտիկ ըրած էր բժիշկին խօսքերուն՝ իր գրասեղանին տալով փոքրիկ չոր հարուածներ ձեռքը բռնած մատիտով։

—Դեղեր տուէ իշխանուհիին... բայց պէտք է ըսեմ որ լուրջ խոչընդոտ մը կանգնած կը տեսնեմ իր բուժման դէմ. հիւանդը բժշկուիլ չուզեր, կը թուի թէ պատրաստուած է մահուան, և նոյնիսկ կը բաղձայ ատոր։

Աննշմարելի դող մը երևցաւ Սէրժի դէմքին վրայ։

—Շատ լաւ կը մտածենք, ըսաւ լակոնական ձայնով մը։

Նոյն օրը դէպի ժամը Երկուքին Տաշա զուարթօրէն մըտաւ իր տիրուհիին սենեակը։ Իշխանը լուր կը ղրկէր տիկնոջը, որ շուտով պատրաստուի, միասին պտոյտ մը ընելու համար բալխիրով։

Այս լուրը ապշահար ըրաւ Լիզը, առանց սակայն հաճոյք պատճառելու անոր։ Իր բռնակալը ապահովաբար հալածանքի նոր կերպ մը կ'երևակայէր։ Իր գտնուած ծայր աստիճան

տկար վիճակին մէջ հանգիստ միայն կը բաղձար Լիզ։ Եւ սակայն մանկամարդ կինը թողուց որ հագուեցնեն զինքը և մուշտակներով պատեն. յետոյ վար իջաւ միանալու իշխանին, որ իրեն կը սպասէր ձմեռնային պարտէզին մէջ։ Սիրտը կը բաբախէր ուժգին, իշխանին հետ դէմ առ դէմ գալու մտածումով. ուստի հարկադրուեցաւ կոչում ընել իր ամբողջ կորովին, զսպելու համար յուզումը, երբ կը մտնէր այն հոյակապ ջերմանոցին մէջ որ Բիւլդովի հրաշալիքներէն մէկն էր։

Լիզ ներս մտնելուն, իշխանը ոտքի ելաւ. և որովհետև անձկութիւնը կը մթագնէր իր աչքերը, մանկամարդ կինը չկրցաւ տեսնել ցաւի և զայրոյթի խառնուրդ այն տարօրինակ արտայայտութիւնը որ կ'երևար իշխանին աչքերուն մէջ, ո՛չ անոր դէմքը պատող գունատութիւնը և ո՛չ ալ թևերը դէպ իրեն երկարելու համար ըրած շարժումը։

Քանի մը րոպէ վերջ Լիզ ցուրտ մարդ մը միայն տեսաւ, որ իրեն կ'երկարէր թևը՝ առանց նայուածք մը ձգելու, և հանդարտ ու կտրուկ ձայնով մը կ'ըսէր.

—Ինծի կրթնեցէք, Լի՛զ, եթէ ինքզինքնիդ տկար կ'զգաք։

Մինչև բալխիրը առաջնորդեց զայն, հոն տեղաւորեց և մուշտակներով ծածկեց, ու ինք ալ քովը նստաւ. յետոյ բալխիրը հեռացաւ պարտէզին ձիւնապատ ծառիկներուն մէջտեղէն, ճառագայթներուն տակ տժգոյն արևուն որ կը լուսաւորէր Լիզի խցարգելութենէ և մանաւանդ բարոյական տառապանքէ ծիւրած դէմքը։

Լիզ ցուրտ և չոր օդը շնչելով կը զգար թէ նոր կեանք մը կ'առնէ. վարդի երանգ մը կուգար իր չափազանց ճերմակ այտերուն վրայ։ Իշխանը չէր խօսեր, եթէ ոչ հարցնելու համար միայն մերթ ընդ մերթ թէ չի՞ մսիր կամ յոգնութիւն չը՞զգար։ Միայն թէ երբ մուշտակները վար կը սահէին քիչ մը, հոգածութեամբ նորէն զանոնք կնոջը ուսին վրայ կը ձգէր։

Վերադարձին, բոլխիրէն իջնելու պահուն, Լիզ գլխու պտոյտ մը ունեցաւ, և գետին պիտի իյնար եթէ Սէրժի թեւերը այնտեղ չըլլային զինքը բռնելու համար:

—Շո՛ւտ, բժիշկը, ըսաւ ծառաներուն որ բոլխիրին զանգակներու ձայնէն վազեր եկեր էին:

Բայց Լիզ արդէն չակուած էր.

—Բան մը չէ... պարզ նուաղում մը. անօգուտ է բժիշկը, մրմնջեց:

Զինքը բռնող թեւերը անջատուեցան, բայց Սէրժ իր ձեռքին մէջ պահեց Լիզի ձեռքը, և զայն առաջնորդեց մինչև իր յարկաբաժինը, ուր յանձնեց Տաշայի խնամքին, հրամայելով անոր որ անմիջապէս տաք թէյ մը պատրաստէ մանկամարդ իշխանուհիին:

—Այսուհետև ճաշի ատեն վար պիտի իջնէք, աւելցուց՝ խօսքը Լիզի ուղղելով. բայց այսօր ձեր անհանգստութեան բերմամբ կրնաք ձեր յարկաբաժինը մնալ:

Իր ցուրտ շեշտը՝ զուրգուրանքի ոևէ արտայայտութենէ հեռու կը թողուր անոր գործերն ու խօսքերը: Կարեկցութիւնը չէր ապահովաբար ապրելակերպի այս փոփոխութեան շարժառիթը: Լիզ խորհեցաւ թէ կը վախնար որ մի գուցէ իր զոհը խուսափի իրմէ խիստ կանուխ, և այս պատճառաւ է որ կ՚որոշէր քիչ մը խնամքի ենթարկել զինքը:

Յաջորդ օրը Լիզ սեղան նստաւ ամուսնոյն դէմ ընդարձակ ճաշասրահին մէջ, ուր եբենոսէ դարաններ շարուած կ՚երեւային, ոսկերչական անբաղդատելի զարդերով զրուագուած: Հոն էին՝ պառաւուհիէն, Վառվառայէն և երկու պզտիկ տղոցմէն զատ, անոնց ուսուցիչը՝ երիտասարդ գերման մը շիկորակ մօրուքով և խուսափուկ նայուածքով, Տքդ. Վակէտինը և Բիւլգովին մատենադարանապետը՝ խոշոր մարդուկ մը ճաղատ գլուխով որ շարունակ ամպերուն մէջ գտնուիլ կը թուէր, բացի երբ խնդիրը դառնար գիրքերու և գրականութեան վրայ. այն ատեն իր աղօտ նայուածք կ՚ոգեւորուէր, իր սովորաբար համր լեզուն կը շարժուէր կարծես հրաշքով, և շատ լաւ պատասխաններ կուտար նուրբ գրագէտին որ իշխան Օրմանոֆ կը կոչուէր:

Տքդ. Վակէտին և Հանս Պաէններ՝ ուսուցիչը, երկուքն ալ շատ զարգացած մարդիկ, կը մասնակցէին խօսակցութեան, որուն ներկայ երեք կիներէն ոչ մէկը կը խառնուէր: Սէրժ իշխանը երբեք չէր թոյլատրեր որ կնոջային իմացականութիւն մը, որուն վրայ իրաւունք մը ունի ինքը, միջամտէ այս կարգի խնդիրներու:

Այս խեցիվճիռը չէր ըմբռնածներ Տիկ. տը Ռիւլպէրկը, որուն իմացական միջակութիւնը կը հրճուեցնէր իր եղբայրը. Վառվառա հաւատարիմ կը մնար աչքերը կիսափակ պահելու իր սովորութեան, այնպէս որ կարելի չէր ըլլար իմանալ թէ ի՛նչ կ՚անցնի կը դառնայ իր մէջը: Բայց Լիզ ծայր աստիճան կը հետաքրքրուէր այս խօսակցութիւններուն: Իր սուր իմացականութիւնը, որուն մշակութիւնը խիստ յառաջացած էր բարի Պ. Պապիլի խնամքին տակ, ընդունակ էր ըմբռնելու և գնահատելու այս գրական խօսակցութիւնները. և մանկամարդ կինը մեծ հաճոյք կը զգար անոնցմէ, մանաւանդ հիմա որ զուրկ մնացած էր ոևէ մտաւոր սնունդէ:

Այս շահագրգռութիւնը յստակօրէն կը կարդացուէր անոր խոշոր, արտայայտիչ աչքերուն մէջ: Իրիկուն մը, մինչ խօսակցութիւնը կը շարունակուէր սրահին մէջ, Տքդ. Վակէտին իրեն ըսաւ ժպտելով.

—Այս խօսակցութիւնները ձեզ ձանձրացնելու երեւոյթը չունին, իշխանուհի:

—Ո՛չ, բնա՛ւ երբեք. ընդհակառակն մեծ հաճոյք կը զգամ, պատասխանեց Լիզ անկեղծօրէն:

Սուր և զայրալից նայուածք մը սեւեռուեցաւ իր վրայ. տոքդորը շրթունքը խածաւ՝ անճարակ անուանելով ինքզինքը ներքնալէս. Ի՞նչ պէտք ունէր ասիկա-դիտել տալու իշխան Օրմանոֆի ներկայութեանը. ո՜ւր էր թէ ասիկա աւելի ըլլար նոր տղաքներու խեղճ փոքրիկ իշխանուհիին համար, որուն յանցանքն էր մտաւորական խօսակցութեան մը չահագրգռուիլը՝ փոխանակ թաքուն կերպով յօրանջելու իր թաշկինակին ետին, հանգուցեալ իշխանուհի Օլկայի նման, կամ մրափելու Տիկ. տը Ռիւլպէրկի պէս։

Բայց իշխան Սէրժ եթէ դժգոհ մնացած էր, իր այդ դըժգոհութեան արդիւնքներուն չենթարկեց իր կինը։ Լիզ արդէն խիստ քիչ անգամ կը տեսնէր զայն, շարունակ որսորդութեան մէջ էր իշխան Օրմանոֆ, կա՛մ մինակը և կամ ընկերակցութեամբ հիւրերու որ կուգային այս առթիւ քանի մը օր անցընելու Բիւլգովի մէջ. իրիկունը միայն ամէնքը կը հաւաքուէին։ Այն ատեն Լիզ իր տանտիրուհիի պարտականութիւնը կը կատարէր շնորհալի կերպով, միևնոյն ատեն ժպտուն և լուրջ արժանապատուութեամբ մը, որուն վրայ կը հիանային իշխան Օրմանոֆի հրաւիրեալները, որքան անոր գեղեցկութեան վրայ։

Հիմա գրեթէ միշտ Տիկ. տը Ռիւլպէրկ է որ կ'ընկերանար իր հարսին՝ քալելով կամ հետիոտն անոր պտոյտներու միջոցին ընդարձակ պարտէզին մէջ։ Սէրժ այս բաղձանքը յայտնած էր Լիտիայի որ անմիջապէս խոնարհած էր անոր հրամանին, ինչպէս ուրիշ բոլոր հրամաններուն առջև։ Եւ այս հրամանը արդէն անհաճոյ չէր իրեն։ Լիզ սքանչելի ընկերուհի մըն էր, և պառաւուհին այնքան թոյլ, անհոգ նկարագիր մը ունէր որ չէր կրնար երկար ատեն ոխ կապել մանկամարդ կնոջ դէմ, որուն ըմբոստութիւնը պատճառ եղած էր իրենց Քանէն մեկնումին։

Երբ ոտքով կը պտտէին, Լիտիայի երկու զուակները՝ Հերման և Սաշա՝ կ'ընկերանային անոնց, նաև՝ յաճախ՝ իշխանին երկու խոշոր ռուսի շուները, հոյակապ կենդանիներ,

որոնք ջերմ սիրով կապուած էին Լիզի։ Սաշայի շատախօսութիւնները աւելի հաճոյք կը պատճառէին մանկամարդ կնոջ, քան Լիտիայի անամէջ և թեթև խօսակցութիւնը։ Լիզ և Սաշա երբեմն գնդակ կը խաղային միասին, և այդ վայրկեաններուն Լիզ տակաւին տղայ կը զգար ինքզինքը և կեանքին կը վերադառնար։

Առողջութիւնը կը վերստանար հետզհետէ, յոգնութիւնը և ակարութիւնները հազուադէպ կ'ըլլային, ախորժակը կուգար կամաց կամաց։ Բայց անոր աղուոր դէմքը մըժգոյն կը մնար, սև աչքերուն շուրջը երեւցող կապոյտ ծիրը հազիւ թէ կը նուազէր, և նայուածքը գրեթէ միշտ կը պահէր խաղաղ տխրութիւն մը։

Լիզ կը տառապէր միշտ. կը տառապէր զբաղումի պակսութենէն, որովհետև իր տրամադրութեան տակ ձեռագործ միայն ունէր որ շուտով կը յոգնեցնէր զինքը, և երաժշտութիւն որուն համար Տքդ. Վակէտին պատուիրած էր որ չափազանցութիւն չընէ, և վերջապէս ընթերցումի համար քանի մը աննշան և թեթև գիրքեր, որոնք հանգուցեալ իշխանուհիին գրադարանէն հանուած էին, և որոնք միայն արտօնուած էին Սէրժի կողմէ։ Մանկամարդ կինը կը տառապէր նաև իր տարօրինակ կացութենէն, ամուսնոյն ցուրտ բանակցութենէն, գուրգուրանքի պակսութենէն, սիրելիներէն ոևէ լուր չունենալէն, որովհետև եթէ Բեռուլաքէն նամակներ եկած էին, ինքը բնաւ տեղեկութիւն ունեցած չէր։

Լիզ կը տառապէր մանաւանդ կրօնքի օժանդակութենէն զրկուած մնալէն։ Իշխանը անգամ մըն ալ խօսած չէր այն խնդրոյն վրայ որ Լիզի աքսորը առաջ բերած էր։ Ապահովաբար աւելի պարզ և գործնական կը նկատէր, փոխանակ պայքարը շարունակելու ըմբոստ աղջկան մը հետ, թողուլ որ ժամանակը իր դերը կատարէ՝ մանկամարդ կինը զրկելով պաշտամունքէն այն կրօնքին որուն համար մերժած էր ընդգրկել իրենը։ Անշուշտ կը յուսար որ վերջ ի վերջոյ Լիզ յոգնութիւն պիտի զգար, և կամ վարած անհոգ և թոյլ կեանքը անտարբերութեան պիտի առաջնորդէր զինքը։ Այն ատեն Լիզ իր կամքին պիտի ենթարկուէր, և ինք՝ իշխանը՝ պիտի կրնար ուզած կաղապարին մէջ ձուլել այս երբեմնի ըմբոստ հոգին։

Բայց Լիզ գիտէր թէ մինակ չէ, և աստուածային զօրութիւնը պիտի ուժաւորէր զինքը այս պայքարին մէջ, և քաջութիւն պիտի տար յաղթականօրէն դիմադրելու Սէրժ Օրմանոֆի անողոք տիրապետութեան։

Նոյնիսկ իշխանին բացակայութեանը մանկամարդ կինը կը զգար միշտ այդ բռնակալութեան ծանրանալը ոչ միայն իր, այլ եւ այն բոլոր կեանքերուն վրայ որ կը բնակէին իշխանական բնակարանին մէջ։ Օրմանոֆներու տան մէջ աւանդութիւն էր երկիւղ ազդել. Նոյնիսկ մարմնական պատիժները գոյութիւն ունէին քիչ մը Բիւլզամի մէջ. Պետական իշխանութիւնները աչք կը գոցէին և շահագրգռուողները կը զգուշանային բողոքելէ. որովհետև եթէ իշխան Սէրժ կը սիրէր երբեմն ծեծի համոզիչ փաստին դիմել ի փոխարէն ծայր աստիճան վեհանձնութիւն մը ունէր և առանց հաշուելու ոսկի կը սփռէր իր շուրջը տեսակ մը անհոգութեամբ ուր արհամարհանքը մեծ տեղ ունենալ կը թուէր։

Եւ սակայն այս պահանջկոտ և վէս տէրը կրցած էր բուռն անձնուիրութիւն ներշնչել իրեն հանդէպ։ Վասիլէն և իշխանին խոհարար եղող Ստէփանէքէն զատ որ իր շնորհները կը վայելէին, Բիւլզամի մէջ կար մէկը որ անոր քայլափոխի հետքերը կը համբուրէր։ Մատիան էր՝ պառաւ դայեակը՝ որ փոքրիկ իշխանը խնամած էր տղայութեանը, և հիմա կ'ապրէր վաղնջական դղեակին մէկ անկիւնը, երկար օրերու համար երջանիկ զգալով ինքզինքը, երբ նրբանցքներուն մէջ իշխանին հանդիպելով կարող կ'ըլլար անոր ձեռքերը համբուրել և լսել անոր կարուկ ձայնը որ կ'ըսէր իրեն.

—Բարի լոյս, Մատիա, ի՞նչպէս ես։

Լիզ կը ճանչնար հիմա այս կինը, զոր Տիկ. տը Ռիւլպէրկ իրեն ներկայացուցած էր. բարձրահասակ ոսկրոտ պառաւ մըն էր, գեղնորակ մորթով, և խորաթափանց նայուածքով։ Ծռելով Լիզի ձեռքը համբուրել ուզած էր՝ մրմնջելով.

—Աստուած ձեզի երջանիկ ընէ, իմ աղուո՛ր իշխանուհիս։

Անկէ ի վեր, մանկամարդ կինը կը հանդիպէր Մատիային, և իր ուշադրութիւնը կը գրաւէր անոր նայուածքին կարեկից և քաղցր արտայայտութիւնը, և ժպիտը որ անոր ակռաներէ զուրկ բերնին կէս մը բացուելուն առիթ կ'ըլլար։

Ժ.

—Բեռնկի՛ն, կը հաճի՞ք թոյլատրել որ ձեզի հետ գամ։

Սաշան էր որ այս խնդրանքը կ'ընէր Լիզի, դղեակին նրբանցքներէն մէկուն մէջ անոր հանդիպելով, երբ պարտէզին մէջ կարճ պտոյտ մը ընելու համար կազմ և պատրաստ էր։

Լիզ հաստատական պատասխան տուաւ, և քիչ յետոյ մանկամարդ կինն և Սաշա ծառուղի մը մտան։ Տղեկը կը շաղակրատէր, կը պատմէր թէ Իվան Պէրկէֆ մատակարարը, առջի իրիկուն պէտք եղածէն աւելի խմեր էր և տեսակ տեսակ տարօրինակ բաներ կ'ըսէր։ Ինքը՝ Սաշա՝ դիպուածով իմացած էր։

—Կը պատմէր որ ինք գաղտնիք մը գիտէ որ կրնայ բանտ նետել տալ իշխան Օրմանոֆի մէկ ազգականուհին։

Բայց իշխանը լաւ հրամայած էր, ու ինք կը հնազանդէր։ Եւ սակայն ինքը գիտէր թէ ո՞վ իրարմէ բաժներ էր հին աշտարակին սանդղաստիճանները, որպէս զի գեղեցիկ զբօսուհին սոսկալի անկում մը ունենայ։ Վայրկեան մը կեցայ ջանալով հասկնալ թէ որո՞ւ վրայ կը խօսի. անուն չէր տար ... ինչ որ ալ ըլլայ, եթէ մօրեղբայրս իմանայ ասիկա, վըստահ եմ որ Իվան դիւրաւ չպիտի ազատի անոր ձեռքէն։

Այսպէս խօսակցելով հանդերձ, բաւական ճամբայ կըտրած էին։

—Բաւական է, ըսաւ յանկարծ Լիզ, ժամանակ է ետ դառնալու։ Նոյն իսկ շատ հեռացած ենք, Սաշա, որովհետեւ ձեր մօրեղբայրը հեռանալը արգիլած էր մեզի, գայլերուն պատճառով որ կը սկսին հաւաքուիլ։

Ետ դարձան. դիմացէն, հակառակ ուղղութեամբ կը յառաջանար իշխան Օրմանոֆի անտառապահներու համազգեստը կրող մարդ մը։ Երբ իշխանուհիէն եւ Սաշայէն հազիւ քանի մը քայլափոխի հեռու գտնուեցաւ, հանեց իր մուշտակէ գլխարկը։

—Ի՞նչ կայ, կոչեց Լիզ։

Մարդուն դէմքին վրայ կարմիր գիծեր կ'երեւային եւ կասկապուտ կտրած կոպերը դժուարաւ կը բացուէին։

—Բան մը չէ, Վսեմափայլ Տիկին։ Առանց ուզելու խըրտչեցուցի իշխանին ձին, որ մազ մնաց վար ձգէր զիս. այն ատեն մտրակի մէկ քանի հարուած ստացայ։

—Ո՜հ, խեղճ մարդ, մրմնջաց Լիզ սարսափի շարժումով մը։

Անտառապահին կապոյտ աչքերուն մէջ խաղաղ համակերպութիւն մը կը կարդացուէր, բայց դառն եւ ցաւագին ծալք մը կ'ուրուագծուէր իր շրթունքին մէկ անկիւնը։

—Եւ սակայն այդքան չնչին բանի մը համար ծանր է այս, մըլտաց։

—Ասիկա չա՞տ ցաւ պատճառեց ձեզի, հարցուց Լիզ՝ իր քաղցր, կարեկից նայուածքով շրջապատելով զայն։

—Այո՛, բաւական. բայց հիմա իմ բնակարանս կ'երթամ, կինս բան մը կը կապէ վրան, եւ շուտով կ'անցնի։

—Զաւակներ ունի՞ք... երկո՞ւք... եթէ կրնայի, կուգայի կը տեսնէի։ Շատ կը սիրեմ տղաքները։ Մօտ օրերս պիտի փորձեմ գալ, եթէ շատ հեռուն չէք բնակիր։

—Ո՛չ, հեռուն չէ, շնորհակալ եմ, վսեմափայլ տիկին, ըսաւ անտառապահը յուզուած ձայնով։

Անտառապահը հեռացաւ, եւ Լիզ յառաջանալ սկսաւ։ Ցաւագին զայրոյթ մը կ'ուռեցնէր իր կուրծքը. ո՜րքան կը բաղձար որ գոնէ կարենայ քիչ մը դարմանել այս անգութ տիրոջ անագորոյն վարմունքը։ Բայց ազատ չէր ինքը, իր տրամադրութեան տակ դրամ չունէր, եւ եթէ օր մը ուզէր այս խեղճ մարդոց տունը երթալ, պիտի հարկադրուէր արտօնութիւն խնդրել, ինչ որ պիտի զլացուէր իրեն։

—Ահաւասիկ մօրեղբայրս, ըսաւ յանկարծ Սաշա։

Լիզ թեթեւ սարսուռ մը ունեցաւ. սոսկում կը զգար զայն տեսնելով, մինչ ինքը՝ տակաւին տպաւորութեանը տակ էր այն զայրալից յուզումին զոր չէր կրնար անոր յայտնել։

Իշխանը կը յառաջանար արագօրէն. անշուշտ դեռ նոր իջած էր ձիէն, քանի որ մտրակը ձեռքն էր տակաւին։ Առաջին ակնարկով Լիզ եւ Սաշա տեսան որ անոր դիմագծութիւնը փոթորկալից էր. տղեկը երկչոտ ձայնով մը մրմնջեց.

—Բան մը ըսելու չէ, քեռեկի՛ն, մեզ ալ կը ծեծէ։

—Ձեզի արգիլած չէ՞ի այսքան հեռանալ, Լի՛զ, ըսաւ իշխանը ցրտութեամբ՝ կանգ առնելով իր կնոջ քով։

—Իրաւունք ունիք, Սէ՛րժ, սխալեցայ. կը վստահեցնեմ որ ասիկա ըրինք առանց մտածելու։

—Եւ ի՞նչ կ'ընէիք այդ մարդուն քով կեցած։

—Իրեն հարցուցի թէ դէմքը ի՞նչ եղած է... և ըսաւ թէ... ո՜հ, Սէ՛րժ։

Իր աղուոր աչքերը՝ տխուր և յանդիմանախառն նայուածքով մը կը յառէին իշխանին։ Եւ այդ աչքերը այնքան վճիտ էին որ կարելի էր անոնց մէջ կարդալ նաև այն բոլոր սարսափը, որ Լիզի հոգին կը լեցնէր այս անգութ արարքին համար։

Փայլակ մը շողաց Սէրժի աչքերուն մէջ.

—Կ'արգիլեմ ձեզ ատոր խառնուելու, ըսաւ ցրտութեամբ։ Կը պատժեմ ո՛վ որ ուզեմ և ինչպէս որ ուզեմ, առանց ոեւէ մէկուն թոյլատրելու որ զիս այպանէ։ Ասկէ զատ, չեմ կրնար հանդուրժել որ այս մարդոց նկատմամբ համակրութիւն կամ գութ յայտնէք։ Ասիկա՛ ալ մէկ ապացոյցն է այն զգայնոտութեան որով չափազանցէն աւելի օժտուած էք... Գնա՛, Սաշա... ո՛չ, սպասէ։ Կ'երեւայ թէ դուն էիր, որ երէկ կտրեր էիր ձմեռնային պարտէզին մէջ գտնուող դեղին չանձուքը (orchidée)։

Տղեկը ծիրանի գոյն առաւ, և գլուխը կախեց մրմնջելով.

—Այո՛, մօրեղբայր։

—Բայց ատոր յանցանքն իմս է մանաւանդ, ըսաւ Լիզ փութկոտութեամբ. քիչ մնաց պիտի իյնայի ու Սաշային կրթնեցայ, որ իր կարգին հաւասարակշռութիւնը կորսնցուց և ինկաւ ծաղիկին վրայ. այսպէս չպատմեցի՞ն ձեզի, Սէ՛րժ։

—Այո՛, բայց միշտ արգիլուած է Հէրմանի և Սաշայի մտնել ձմեռնային պարտէզին մէջ...

—Թաշկինակս կը բերէի ինծի զոր սալոնին մէջ ձգեր էի. վայրկեան մը քովս թողուցի, առանց մասնաւոր նկատումի։

Սէրժ ցուրտ և հեգնոտ շեշտով մը ըսաւ.

—Այս ամէնէն կը հետեւի թէ արդար է որ դուք ալ պատիժ մը կրէք. և սակայն զերծ կը թողում ձեզ այդ պատիժէն զոր պիտի կրէ Սաշա ձեր տեղը...։ Սաշա՛, ներս գնա՛ և Նէկօրի ըսէ թէ այս իրիկուն քեզի գաւազանի քսան հարուած պէտք է տայ։

Սաշա տժգունեցաւ, բայց գլուխը խոնարհեցնելով հեռացաւ առանց բողոքելու։

Զայրալից սարսափի աղաղակ մը թռած էր Լիզի շրթունքէն.

—Սէ՛րժ, ասիկա չպիտի ընէք... շատ անիրաւ և շատ ալ անգութ բան մը պիտի ըլլար։

—Դուք չէք կրնար դատել իմ գործս, ըսաւ Սէրժ ցրտութեամբ, բնաւ չեմ թոյլատրեր ձեզի ասիկա, Լիզ։

Մանկամարդ կինը գրեթէ անգիտակից շարժումով մը իր դողդղացող ձեռքերը դրաւ ամուսնոյն թեւերուն վրայ.

—Մի՛ ընէք ասիկա, Սէ՛րժ. տղեկը ջղայնոտ և փափկակազմ է։ Եւ կը կրկնեմ թէ յանցանքը իմս է. անոր տեղ զիս պատժեցէք... այո՛, պատժել տուէք զիս եթէ կ'ուզէք. տառապանքէն չեմ վախնար... բայց չեմ կրնար հանդուրժել ուրիշին տառապիլը տեսնելու։

Պաղատանքի խորին արտայայտութիւն մը կը ցոլար մանկամարդ կնոջ արցունքոտ աչքերուն մէջ։ Սէրժ գրեթէ բուռն շարժումով մը թօթուեց իր թեւը, ազատելու համար կնոջը զալարուն մատներէն։

—Բաւական է, Լի՛զ, անհանդուրժելի է ձեր զգայնոտութիւնը. կը տեսնեմ թէ պէտք է ատոր ալ վերջ տրուի։ Ներս գացէք հիմա... և մի մոռնաք որ այս կէս օրէն վերջ չմըշկելու պիտի երթանք։

Այս ըսելով Սէրժ մխրճուեցաւ կողմնակի ծառուղիի մը մէջ. Լիզի ականջին հասաւ շաչիւնը անոր խարազանին որով տունկերուն տերեւաթափ ճիւղերը կը հարուածէր. ապահովաբար կը բաղձար միեւնոյն վարմունքին ենթարկել մանկամարդ կինը որ կը յանդգնէր զինքը քննադատել։

Լիզ մեքենաբար դղեակ դարձաւ։ Իր այնքան քաղցր հոգին կը պոռթկար յուզումէն, զայրոյթէն և տրտմութենէն՝ խեղճ փոքրիկ Սաշա. թէև քիչ մը անխոհեմ բայց ո՜րքան բարի և ո՛րքան ուղղամիտ էր. արդէն իր մայրը յայտնապէս նախապատուութիւն կուտար Հէրմանին որ այնքան դանդաղ էր, մտացիութենէ զուրկ, ամսեղուկ ու կեղծաւոր. հիմա մօրեղբայրն ալ գէշ աչքով պիտի նայէր անոր։ Արդեօք ասիկա անո՞ր համար կ'ընէր որովհետև Լիզ Սաշայի կը համակրէր, և կամ զայն չարչարելով կ'ուզէր զի՞նքը տառապեցնել. Ի՜նչ անգութ մարդ էր, ուրեմն այս իշխան Օրմանոֆը։

Մանկամարդ կինը այցելութեան հագուստները հանելէ ետք ուղղուեցաւ դէպի վերի յարկը։ Տաշա իրեն իմացուցած էր թէ Մատիա հիւանդ է և կ'ուզէր անոր այցելութիւն մը տալ։ Գթութեան այս պարտականութիւնը գոնէ քիչ մը պիտի ընդհատէր իր ցաւագին մտահոգութիւնները և այն անձկութիւնը որով համակուած կը մնար Սաշայի անիրաւ կերպով պատժուելու մտածումէն։

—Ո՜րքան բարի էք գիս գալ տեսնելով, անուշիկ իշխանուհի, ըսաւ պառաւը անոր ձեռքերը համբուրելով. բայց շատ տժգոյն էք... և տխուր կ'երևաք։ Կարծես լացեր էք։

Մանկամարդ կինը չպատասխանեց և փորձեց ժպտիլ։ Բայց Մատիա գլուխն օրօրեց.

—Ո՛չ, չէք կրնար... իշխանուհի Օլկա միշտ կը ժպտէր անոր առջև։ Թէև երբեմն կուլար երբ մինակ մնար, բայց ոչ այնքան յաճախ... այդպէս եղաւ մանաւանդ փոքրիկ Վոլոտիայի ծնունդէն ետքը. կ'ուզէր պզտիկով զբաղիլ, ինչպէս կ'ընեն ուրիշ մայրեր։ Բայց Օրմանոֆներու տան մէջ տղան եթէ մանչ է, անմիջապէս հեռու կը տարուի մօր ազդեցութենէն։ Օլկա օրը անգամ մը միայն զաւակը տեսնելու արտօնուած էր. չէր կրնար խնամել զայն երբ հիւանդ ըլլար։ Բարեբախտաբար այնքան զգայուն չէր. բայց նորէն քիչ մը

կը տառապէր, որովհետև շատ կը սիրէր իր պզտիկ տղեկը, թէև ոչ՝ իր ամուսնոյն դիմադրելու աստիճան, որովհետև Օլկա ամէն բանէ աւելի ամուսինը կը սիրէր։

—Մանաւանդ թէ կը վախնար անկէ, մրմնջեց Լիզ դառնութեամբ։

Սիրել այս անողոք բռնակա՛լը, այս մարմարէ սի՛րտը... ո՞վ կրնար ընել ատիկա։

—Ո՜հ, այո՛, կը վախնար անկէ. բայց ան բարի էր իրեն նկատմամբ... ինչո՞ւ ասանկ ինծի կը նայիք, վսեմափայլ տիրուհի։ Այո՛, կը հաւաստեմ թէ բարի էր անոր հանդէպ և Օլկա տառապած չէ ինչպէս պիտի կարծէիք դուք. իր բնաւորութիւնը շատ լաւ կը յարմարէր կրաւորական հպատակութեան և այն տեսակ մը սիրոյն զոր ամուսինը կ'ընծայէր իրեն։ Երբեք Օլկա չպիտի ձեռնարկէր ամենաանշան բանի մը ինքնաբերաբար. միշտ ամուսնոյն աչքերուն մէջ կը փնտռէր անոր հաւանութիւնը. լաւ այր և կին մըն էին, վսեմափայլ իշխանուհի։

Այս պառաւը ինչո՞ւ այս ամենը կը պատմէր իրեն, ինքը ի՞նչ պէտք ունէր գիտնալու թէ Սէրժի առաջին կինը կատարեալ գերի մըն էր. ինքը՝ Լիզ՝ երբեք պէտք չէր տեսնէր անոր նմանելու. միշտ պատրաստ էր ամուսնոյն հանդէպ պարտական եղած հպատակութեան, բայց պահելով հանդերձ իր կնոջային արժանապատուութիւնը և կատարեալ խղճի ազատութիւնը։

—Մնաք բարով, Մատիա, ժամանակ է որ երթամ հագուիմ ճաշի համար։

—Այո՛, գացէք իշխանուհիս. ո՜րչափ գոհ եմ ամբողջ օրուան համար, որովհետև ձեզ տեսայ։ Երկինքը ունիք աչքերնուդ մէջ, աղուո՜ր իշխանուհիս... բայց մի՛ արցունքոտէք զանոնք, մի՛ վրդովուիք... մտիկ ըրէք որ ձեզի գաղտնիք մը ըսեմ. պառաւ Մատիան շատ բաներ գիտէ, շատ բաներ տեսած ու լսած է...։ Մեր իշխանին մեծ հայրը սոսկալի մարդ մըն էր, ծայր աստիճան նախանձոտ, և մեր երկրին բոլոր սառոյցներուն չափ կարծր։ Իր կինը վիշտէն մեռցնելէ ետք, աղջիկներն ալ հարկադրեց իրենց անհաճոյ ամուսնութիւններ կնքելու, և տառապեցուց իր Վլատիմիր զաւակն ալ. որովհետև այս վերջինը, որ բարի էր և փափկասիրտ, (ինչ որ Օրմանոֆները չեն ըլլար ընդհանրապէս) իր կնոջ կարեկցութիւն կը ցուցնէր։ Իշխան Վլատիմիր շատ երիտասարդ մեռաւ և անոր հայրը ինքն իսկ մեծցուց փոքրիկ իշխան Սէրժը. զայն դաստիարակեց իր գաղափարներուն համաձայն. այսինքն ամէն բանէ առաջ սորվեցուց անոր՝ ունենալ սրտի կարծրութիւն, իր անձական գերակշռութեան հպարտութիւնը և կրնոջ արհամարհանքն ու սորկութիւնը։ Խեղճ մայրը շատ քիչ անգամ իր զաւակը տեսնելու կը թոյլատրուէր, և այս՝ միշտ մեծ հօրը ներկայութեանը և երբէք չէր կրնար շոյել զաւակը։ Ահա՛ այս կերպով է որ անոր բնածին հպարտութիւնը զարգացաւ, այս կերպով է որ կարծրացաւ անոր սիրտը... անոր սիրտը որ բնականէն բարի էր և նոյն իսկ գորովագութ, վսեմափայլ տիկին։

Լիզ չկրցաւ զսպել բուռն բողոքի շարժում մը և աղաղակ մը։

—Ո՛հ, Մատիա։

Պառաւին փոքրիկ բաց կապոյտ աչքերը բացխփուեցան, և խորհրդաւոր ժպիտ մը երևցաւ շրթունքին վրայ։

—Մեռած չէ, իշխանուհիս, պիտի կենդանանայ. այո՛, այո, կը հասկնամ, ձեր ազնուութիւնը յիմարի տեղ կը դնէ զիս. բայց ես բանս գիտեմ. լաւ կը ճանչնամ իմ գեղեցիկ իշխանս. և նոյնիսկ միայն ե՛ս եմ որ զինքը կը ճանչնամ հոս։ Քաջ եղէք և պիտի տեսնէք։

Մատիայի աչքերը կը շողային, և Լիզ խորհեցաւ թէ պառաւը սաստիկ տենդի մը հետևանքով է որ կը զառանցէ։

Հեռացաւ քովէն, ըսելով թէ յաջորդ առտուն պիտի գայ նորէն զինքը տեսնելու։ Դրան քով հասնելուն լսեց որ պառաւը կը մրմնջէ տակաւին։

—Դուք իշխանուհի Օլկան չէք, ո՜հ, ո՛չ։

Լիզ յանկարծական շարժումով մը ետին դարձաւ.

—Ինչո՞ւ ասիկա կ'ըսէք, և ճի՛շդ Օրիորդ Տուկլօֆի չեշտալը։

—Ո՛հ, ա՜ն ալ ըսաւ. այո՛, ան ալ անմիջապէս նշմարած ըլլալու է։ Իշխանը ամբողջ տարուան մէջ տասը բառ չուղղեր անոր, և սակայն ան ալ գրեթէ ինծի չափ կը ճանչնայ զինքը։ Իր կիսափակ արտևանունքներուն տակէն ան ամէն բան կը տեսնէ, ամէն բան կը գուշակէ։ Իմ անուշի՛կ պզտիկ իշխանուհիս, ան ապահովաբար արդէն գիտէ գաղտնիք մը, զոր դուք կ'անգիտանաք տակաւին, գեղեցիկ գաղտնիք մը որ երջանկութիւնը պիտի տայ ձեզի։ Բայց ճիշտ այս պատճառով զգուշացէ՛ք. Վարվառա արդէն կ'ատէր Օլկա իշխանուհին, ի՞նչ զգացում պիտի ունենայ ձեր մասին։

—Ինչո՞ւ պիտի ատէ զիս, գոչեց Լիզ ապշահար։ Բնաւ բան մը ըրած չեմ իրեն, և նոյնիսկ կը խօսիմ հետը՝ ամէն անգամ որ կրնամ, որովհետև զինքը շատ տխուր կը տեսնեմ, անշուշտ աղքատ ազգականուհի մը ըլլալով անտեսուած մնալուն համար։

—Եւ շատ աղէկ կ'ընես, ըսաւ Մատիա ձեռքը երկարելով. եթէ ես տիրոջը տեղը ըլլայի շատոնց ուրիշ տեղ ղրկած պիտի ըլլայի զինքը. տեսէ՛ք, ես մտածում մը ունիմ... բայց չեմ կրնար ըսել, որովհետև պարզ մտածում մըն է միայն... ինչո՞ւ կ'ատէ ձեզի. որովհետև գայլ մըն է ան և դուք բարի Աստուծոյ մէկ գառնուկը. որովհետև, մանաւանդ... իշխան Օրմանոֆի կի՛նն էք դուք։ Զգուշացէ՛ք անկէ... և Սէրժէն շատ մի՛ վախնաք։ Հաւատացէ՛ք պառաւ Մատիային, իշխանուհիս. երբ իրմէ բան մը խնդրելիք ունենաք, համարձակօրէն ըրէք և ամէն բան պիտի ստանաք։

Ապահովաբար Մատիա սաստիկ տենդ ունէր, կամ լաւ ևս անոր ուղեղը խանգարուած էր, ինչ որ զարմանալի չէր, նկատի առնելով իր յառաջացեալ տարիքը։

—Տքդ. Վօկէտինի պիտի խօսիմ, խորհեցաւ Լիզ՝ իր յարկաբաժինը երթալու ժամանակ։

Այս միջոցին Բիւլզօվի մէջ երկու հիւրեր կային.—Աւստրիացի դիւանագէտ մը որ մոլին էր որսորդութեան և Օրմանօֆ իշխանին հեռաւոր մէկ ազգականը՝ կոմս Միշէլ Տարովսքի՝ հեծեալ պահակազօրաց հարիւրապետ։ Ճաշի միջոցին երկուքն ալ դիտեցին թէ մանկամարդ իշխանուհին,—որուն հանդէպ փութկոտ հաճոյակատարութիւն մը և թագուն հիացում մը ունէին—տժգոյն դէմք մը ունէր այս առտու, և խորունկ կապոյտ գիծ մը, առաւել քան երբէք տխուր գեղեցիկ աչքերուն շուրջը։ Նոյնպէս անկարելի եղաւ իրենց, չնշմարել իշխան Սէրժի մռայլ դիմագծութիւնը և ճակտին վրայ երևցած խիստ ծալքը։ Խօսակցութիւնը դանդաղ կ'երթար, հակառակ ամենուն և մասնաւորապէս Լիզայի ջանքերուն, որ քիչ մը կը թօթուէր իր սովորական պաղութիւնը, ի պատիւ իր Միշէլ զարմիկին։ Իշխանը խօսակցութեան կը խառնուէր դժկամակութեամբ և լակոնական կարճ բառերով, և ասիկա իսկ բաւական կ'ըլլար ցրտութիւն մը ձգելու բոլոր հրաւիրեալներուն մէջ։

—Անշուշտ նորէն չարչարած ըլլալու է այս հրաշալի փոքրիկ իշխանուհին, մրմնջեց դիւանագէտը՝ կոմս Տարովսքիի ականջին, սիկառ մը վառելով, մինչ ամենքը ճաշէն վերջ կը հաւաքուէին ձմեռնային պարտէզին մէջ։

—Շատ հաւանաբար. պժգալի՜ բան է. վշտացնել այնքան զմայլելի արարած մը, մանկամարդ. գրուիչ... տեսէք, դիտեցէք. և սակայն իշխանուհին ըսաւ անցեալ օր իշխանին ներկայութեամբ, թէ ծխելը անհաճոյ էր իրեն։

Սէրժ սիկառ մը վառելով կնոջը կը ներկայացնէր։ Լիզ մերժումի շարժում մը փորձեց. բայց իշխանը հանդարտօրէն դրաւ զայն իշխանուհիին վարդագոյն փոքրիկ շրթունքներուն մէջտեղ։ Եւ Լիզ չհամարձակեցաւ մէկդի ընել զայն, նոր տեսարանի մը առիթ չտալու համար։ Ամէն անգամ որ Սէրժ այս քմահաճոյքը կ'ունենար, կինը կը հարկադրուէր տեղի տալ, դիմադրութիւնը վերապահելով աւելի լուրջ շարժառիթներու։ Բայց ամէն անգամ որ կը հարկադրուէր այս բռնակալ քմահաճոյքին համակերպիլ, ըմբոստութեան զգացում մը կը ծրարուէր իր ներսիդին։

Այդ օր իշխանը չերկարեց իր ձանձրացուցիչ ներկայութիւնը. սիկառէթը հազիւ մէկ քանի անգամ քաշելէ ետքը ոտքի ելաւ ըսելով թէ չմշկելու համար հագուելու ժամանակը եկած է։ Անմիջապէս ամենքը ոտքի ելան։ Լիզ և իշխանը ամենէն վերջը մեկնեցան սրահէն, և միասին վեր ելան սանդուղէն։

Առաջին յարկը հասնելնուն, Սէրժ դէպ իր յարկաբաժինը ուղղուեցաւ։ Լիզ վայրկեան մը անշարժ մնաց շփոթած, սըրտատրոփ։ Յիմար, բայց անդիմադրելի գաղափարը կ'ունենար անգամ մըն ալ շնորհ խնդրելու Սաշայի համար. այո՛ յիմար գաղափար մը, առաւօտուն իրեն հետ ունեցած վարմունքէն և ճաշի միջոցին ալ բռնուած ընթացքէն ետքը։ Լաւագոյն պիտի ըլլար սա քարէ պատերուն աղաչել քան թէ այս անողոք մարդուն։

Եւ սակայն, սակայն... Մատիայի տարօրինակ բառերը կը բզզային իր ականջներուն մէջ։

Յանկարծ յառաջ նետուեցաւ, և հասաւ իշխանին, ճիշտ այն պահուն որ իր յարկաբաժնին դուռը կը բանար.

—Սէ՛րժ, ներէ ինծի... բայց պիտի բաղձայի ձեզի աղաչել նորէն Սաշայի համար։

Ետ չընկրկեցաւ բնաւ ո՛չ իշխանին զայրալից նայուածքին ոչ ալ անոր բարկութեան շարժումին առջև։

—Ուրեմն կ'ուզէք որ մինչեւ ծա՞յրը երթամ, Լիզ. կ'ուզէ՞ք որ ձեզ զոհ ձգելու համար կրկնապատկե՞մ պատիժը։

—Սէ՛րժ... ոհ անգութ մի ըլլաք, շնորհ կը խնդրեմ իրեն համար, կը պաղատի՛մ. տեսէ՛ք, ծունկի եկած կ'աղաչեմ։

Եւ արդարեւ ծունկի կուգար գետնի վրայ, դէպի անոր բարձրացնելով իրարու միացուցած ձեռքերը և աղաչողական ու ցաւագին արտայայտութիւն մը ունեցող խոշոր աչքերը։

Իշխանը անմիջապէս գետին ծռեցաւ և Լիզի ձեռքերէն բռնելով վեր առաւ.

—Բաւական է, բաւական, Լի՛զ, ուզածնուդ պէս թող ըլլայ... ամէն ուզածնիդ կ'ընեմ. բայց գացէ՛ք, գացէ՛ք, կը խենդեցնէք զիս։

Ու մեղմիւ հրելով մանկամարդ կինը, իր յարկաբաժինը մտաւ ու դուռը գոցեց։

Քանի մը վայրկեան Լիզ մնաց ապշահար՝ որքան իր տարած յաղթանակէն, նոյնքան ալ Սէրժի տարօրինակ ընթացքէն։ Յետոյ անմիջապէս իր յարկաբաժինը գնաց և Սաշան կանչել տուաւ՝ անոր հաղորդելու համար երջանիկ լուրը։

—Ո՜հ, քեռեկին, ուրեմն համարձակեցա՞ք... Օլկա քեռեկինս այս բանը չպիտի կրնար ընել։ Բայց երբէք չէի յուսար որ մօրեղբայրս տեղի տայ... շնորհակալ եմ, քեռեկին Լիզ, իմ սիրուն քեռեկինս։

Մանկամարդ կինը, երախտագիտութեան այս ցոյցէն զգածուած, ողջագուրեց տղեկը ու ճամբեց։ Յետոյ, սիրտը աւելի թեթեւցած՝ թողուց որ Տաշա զինքը հագուեցնէ։ Այս վերջինը հագցուց անոր ճերմակ ասուիէ շրջազգեստ մը որ երեւան կը հանէր անոր մանրուկ ոտքերը և ճերմակ աղուէսէ մուշտակը զոր կը կրէր ամուսնութեան օրը. նոյն գոյնով գեղեցիկ գլխարկ մը դրուեցաւ գլխուն, և իրաւացի էր որ կոմս Տարովսքի զսպուած հիացումով մը մրմնջեց, օգնելով Լիզի որ բալխիր նստի.

—Ջիններու թագուհին էք, իշխանուհի՛։

Վերջին վայրկեանին, Վասիլի եկաւ իմաց տուաւ թէ իշխան Օրմանոֆ չպիտի կարենայ ընկերանալ այսօր իր հիւրերուն։ Գաղափարի այս յանկարծական փոփոխութիւնը քիչ մը զարմանք պատճառեց, քանի որ ինքն էր չմշկելու առաջարկը ընողը և շուտով հագուելու հրաւիրողը։

—Աղուոր կնոջ մը պէս քմահաճ է մեր հիւրընկալը, ըսաւ Միշէլ Տարովսքի Աւստրիացիին, որ միեւնոյն բալխիրին մէջ կը գտնուէր։

—Այո՛, նոյն իսկ երկուքի պէս, որովհետեւ վստահ եմ թէ իշխանուհի Օրմանոֆ այդ թերութենէն զերծ է։

—Իշխանուհի՜ն, ո՜հ, սրբուհի մըն է ան. աչքերուն մէջ կը տեսնուի. սրբուհի մը և մարտիրոս մը թերեւս։

—Սիրելի՛ կոմս, խորհուրդ մը տամ ձեզի. շատ յայտնի մի ընէք ձեր ասպետական հիացումը։ Արեւելքցիի մը պէս կասկածոտ է իշխան Օրմանոֆ։

—Գիտեմ. բայց ստուգիւ ոչ ոք կրնայ ինքզինքը թշնամանուած զգալ այն յարգալից հիացումէն զոր կը ներշնչէ իշխանուհի Լիզ։

—Կարելի չէ վստահիլ այս նկարագիրը ունեցող մարդու մը. եթէ խելքին փչէ որ...

Ընտրուած տեղը մեծատարած լիճ մըն էր, շրջապատուած՝ ձիւնապատ եղեւիններու անտառէ մը։ Եզերքը կը բարձրանար Նորվեկեան ոճով շինուած շալէ մը ուր սպասաւորները Օրմանոֆ իշխանի տրամադրութեան տակ կը պահէին տաք ըմպելիներ, թէյ և կարկանդակներ։

Երբ Լիզ հագաւ իր չմշկելու յատուկ մոյկերը, կոմս Միշէլ անոր երկարեց իր ձեռքը, և երկուքը մէկէն նետուեցան սառոյցին վրայ։

Մանկամարդ իշխանուհին այնքան դիւրաթեք և թեթեւ՝ հրաշալի կերպով կը չմշկէր։ Վայրկեանի մը համար կը մոռնար իր տխրութիւնը, և պարզօրէն անձնատուր կ'ըլլար այս հոյակապ սառոյցին վրայ սահելու հաճոյքին, անաղարտ սպիտակութիւն մը ունեցող շրջանակին մէջ զոր արևի տժգոյն ճառագայթներ կը լուսաւորէին։

Յանկարծ իր մօտ կանգնեցաւ առնական երևոյթ մը։

—Կարգը իմս է ձեզ ընկերանալու, Լի՛զ, ըսաւ իշխան Օրմանոֆի ձայնը։

Մանկամարդ կինը զարմանքէն սոսկում մը ունեցաւ, և գետին պիտի իյնար, եթէ կոմսը զինք բռնած չըլլար։

—Սէ՛րժ... կը կարծէի թէ չպիտի գաք.

—Ինծի հետ...յայտնի չըլլար։ Մի՛շէ՛լ, գացէք ազատեցէք սա խեղճ Լիտիան որ չի համարձակիր թողուլ կոմս Պէօքէրհայմ կոչուող սա խեղճ չմշկողը. գթութեան գործ մը պիտի ըլլայ այդ։

Կոմս Պարովսքի յօնքի թեթև պռստում ունեցաւ։ Իր զարմիկին հեգնոտ շեշտէն վիրաւորիչ դիտում մը կը նշմարուէր. և սակայն զսպեց շրթունքին վրայ եկած քիչ մը կծու բառը, և Լիզի առջև խոնարհութիւն մը ընելով գնաց դէպի այն տեղը, ուր կը շարժակէին տիկին տը Ռիւլպէրկ և Աւստրիացի դիւանագէտը։

Սէրժ բռնեց կնոջը ձեռքը, և երկուքը մէկէն յառաջացան սառոյցին վրայ։ Լիզ կրցաւ հաստատել անմիջապէս թէ իշխանը անբաղդատելի չմշկող մըն էր։ Անկէ տարուելով իշխանուհին ճշմարիտ քաջագործութիւններ կ'ընէր... և իշխանը զինքը հեռու կը տանէր, շատ հեռու, մինչև լիճին անդիի ծայրը. կարծես թէ կը բաղձար ամէն աչքէ հեռացնել ձիւներու զմայլելի թագուհին։

Լիզ կը զգար թէ շատ յոգնած է, բայց չէր համարձակեր խնդրել որ կանգ առնեն։ Ու սակայն աչքերը կը մթագնէին և յանկարծ գլխու պտոյտ մը ունեցաւ։

—Սէ՛րժ, պիտի իյնամ։

Զմշկելու բուռն թափին մէջ, իշխանին ամբողջ ճարտարութիւնը պէտք եղաւ, գրեթէ անմիջապէս կանգ առնելու համար։ Բնազդական շարժումով մը Լիզ նուաղուն վիճակի մէջ կը կրթնէր անոր կուրծքին, կը կախուէր անոր վիզէն. կեանքին մէջ առաջին անգամ ըլլալով զգայախաբութեան մը կ'ենթարկուէր. համբոյրներ կը զգար դէմքին վրայ, կը լսէր անձկոտ ձայն մը որ կը մրմնջէր. «Լի՛զ... իմ Լիզս»։ Քանի մը երկվայրկեան տպաւորութիւնը զգաց հանգիստի, խաղաղ և վստահալից երանութեան մը. յետոյ ամէն ինչ սուզուեցաւ մութին մէջ և բոլորովին կորսնցուց ինքզինքը։

Երբ ուշաբերեցաւ, մանկամարդ կինը ինքզինքը գտաւ շալէին մէջ, բազմոցի մը վրայ. իրեն վրայ ծռած էր տիկին տը Ռիւլպէրկ, եթերի սրուակ մը ձեռքը... քիչ մը անդին ոտքի կեցած էր իշխան Սէրժ, թևերը խաչաձևած կուրծքին և դէմքը ամենէն գէշ օրերու խիստ երևոյթը առած։

—Ա՛լ շտկուեցաք, ըսաւ Լիտիա սփոփանքի շեշտով մը։ Հիմա գաւաթ մը տաք թէյ և բոլորովին ինքզինքնիդ պիտի գտնէք։

—Զինքը Բիւլդոլ տարէք, Լիտիա։ Բայց, Լի՛զ, ցորչափ չյաջողիք զսպել այս ծաղրելի տկարութիւնները, պիտի հրաժարիք չմշկելէ։

Ու կռնակը դարձնելով դուրս ելաւ «շալէ»էն։

—Շատ դժգոհ է, փսփսաց Տիկ. տը Ռիւլպէրկ։ Մտածեցէք որ ձեզի թևերուն մէջ առած բերել հարկադրուեցաւ լիճին անդիի կողմէն մինչև հոս. որչափ ալ ուժեղ ըլլայ, և որչափ ալ դուք թեթև կշռէք, դարձեալ դժուար է։ Ու յետոյ, իրեն նման հուժկու և կենսունակ մարդու մը համար զայրալից բան է ունենալ այնպիսի կին մը որ ոչինչ բանէ կը նուաղի և անհանգիստ կ'ընէ շուրջը գտնուողները։

Առաջին անգամ է որ Լետիա այս տեսակ խօսքեր կ'արտասանէր։ Ան որ այնքան անզգած էր ընդհանրապէս, այսօր բացայայտօրէն կը զայրանար չմշկելէ հրաժարիլ հարկադրուելուն համար։

Լիզի տժգոյն դէմքը կասկարմիր կտրեցաւ։

—Ոչ մէկը անհանգիստ ընել չեմ ուզեր, ըսաւ ուժգնօրէն, մինակ կը վերադառնամ Բիւլգով և այսուհետև ձեզ կը թողում որ հանգիստ կատարէք ձեր զբօսանքը։ Երբ քիչ մը նուազ տկար զգամ ինքզինքս, ծառան պիտի օգնէ ինծի բալխիր նստելու։

—Եւ Սէրժ սոսկալի տեսարան մը պիտի բանայ գլխուս. լաւագոյն կը սեպեմ զրկուիլ այն հաճոյքէն զոր կ'առաջադրէի վայելել գոնէ ժամ մըն ալ։ Բայց կը մտածեմ թէ Սէրժ ինչո՞ւ փոխանակ ձեզ անմիջապէս ղրկելու չի թոյլատրեր որ հոս հանգստանաք. կարծես թէ կ'աճապարէ ձեզմէ ազատուիլ։

Լիզ պատասխան չտուաւ և կոպերը իջեցուց յոգնած աչքերուն վրայ։ Այս վայրկեանին ինքզինքը այնքան խոնջած և տկար կը զգար, որ կը կարծէր թէ մահը շատ մօտիկ է։ Ո՜հ, պիտի ազատուէր ու մէկը չպիտի լար իր վրայ, բաց ի թերևս Սաշայէն, իր սենեկապանուհիներէն և պառաւ Մատիայէն։ Իշխան Օրմանօֆ անշուշտ առաջինը պիտի ըլլար այս ելքէն ուրախացող, որովհետև անկարելի պիտի նկատէր հիմա՝ իր ճաշակին համաձայն ձուլել այս մատաղատի ըմբոստը, և չպիտի կրնար հանդուրժել հիւանդ կնոջ մը, նոյն իսկ եթէ իր յանցանքովը հիւանդացած ըլլար ան։

ԺԱ.

Կոմս Պարովսքի յաջորդ օրը մեկնեցաւ Բիւլգովէն։ Լիտէա ի զուր անոր շռայլեց իր բոլոր շնորհները։ Այս երիտասարդ, հարուստ և նշանաւոր ազգականին հետ ամուսնութիւն մը շատ հաճելի պիտի ըլլար իրեն, մանաւանդ որ ատոր շնորհիւ պիտի ազատուէր եղբօրը ճնշող խնամարկութեան տակէն։ Բայց Միշէլ բան մը հասկնալ չէր թուեր։ Քանի մը տարի առաջ կորսնցուցեր էր իրեն շատ սիրելի մանկամարդ կինը, և բնաւ միտքէ չէր անցըներ անոր տեղ ուրիշ մը դնել իր ընտանեկան յարկին մէջ, ուր մայրը կը մեծցնէր իրեն մինակ մխիթարութիւնը կազմող երկու պզտիկ զաւակները։

Լիտէա անտեղեակ չէր այն մանրամասնութեանց, բայց ինք այնպէս մտածեց—կամ այնպէս թելադրուեցաւ իրեն մտածել—թէ իր զարմիկին այս անտարբերութեան պատճառը Լիզի ներկայութիւնն էր մասնաւորապէս. այդ անբաղդատելի գեղեցկութեան առջև ամենէն ազուոր կիները աչքի չէին զարներ։ Անկէ յառաջ կուգար խուլ ատելութիւն մը մանկամարդ իշխանուհիին հանդէպ, ատելութիւն մը որ կը յայտնուէր պզտիկ խայթոցներով, ամենօրեայ, մանր չարութիւններով և անբացատրելի ցրտութիւններով։ Տիկին տը Ռիւլպէրկ հակակրութեան ուրիշ պատճառ մըն ալ ունէր. գաղտնապէս վայրոյթ կը զգար իր հարսին Սաշայի նկատմամբ ցուցուցած նախապատուութենէն, և Հէրման նախանձէ մղուած այդ ուղղութեամբ կը գրգռէր զինքը։ Ուսուցիչն ալ հակակիր էր Սաշայի, որուն համարձակ վարմունքը անհաճոյ կուգար իր անուղիղ հոգիին, և զայն կը պատժէր ամենաչնչին բանի մը համար։ Խեղճ տղան՝ իր մօրը, եղբօրը և Հանս Գաւիննէրի միջև՝ շատ հեռու էր երջանիկ ըլլալէ։ Իր տխրութիւնները կուգար կը պատմէր Լիզի, որ կը մխիթարէր զայն քաղցր խօսքերով. ուրիշ բան չէր կրնար ընել արդէն. ինք ալ ենթակայ էր թագուն հակակրութեան մը, որուն հետզհետէ աճիլը կը զգար իր շուրջը և որ կ'աւելցնէր իր սիրտը արիւնոտող արտմութիւնը։ Ուսուցչին կեղծաւոր հիացումն անգամ կուգար աւելցնել իր վիշտերը։

Միակ անձը որ կրնար ազատել Լիզը և Սաշան այս խուլ հալածանքէն, բացարձակ անտարբերութեան մը մէջ ըն–

կզուած էր, ջախջախիչ ցրտութեան մը մէջ, որսորդութենէ վերադարձին, որուն կը նուիրուէր հիմա ամբողջ օրը յամառ կատաղութեամբ մը, այն աստիճան որ իր կեանքը վտանգի կ'ենթարկէր ամէն վայրկեան, ինչպէս կը հաւաստէին իրեն ընկերացող թիկնապահները։

Վարվառա Տուկլօֆ՝ միշտ մեկուսացած ու լուռ՝ շուքի մը պէս կը սողոսկէր իշխանական բնակարանին մէջ։ Ոչ ոք կը հետաքրքրուէր թէ ի՛նչ կ'ընէ, ի՛նչպէս կ'ապրի։ Լիզ միայն փորձեր էր շահագրգռուիլ իրմով. բայց փակ դուռն մը ընդհարեր էր։ Վարվառա յամառօրէն իր հոգիին գաղտնիքը կը ծածկէր խոնարհած կոպերուն ետին։

Լիզ Լիտիայի միջոցաւ տեղեկացած էր թէ Վարվառա զաւակն էր Օրմանոֆներու մէկ զարմուհիին, որ հակառակ անոնց կամքին ամուսնացեր էր երկրորդական աստիճանի ազնուականի մը հետ, որ վեց տարի ամուսնական կենակցութենէ մը վերջ այրի թողուցեր էր զինքը՝ առանց ապրուստի միջոցի։ Աղջկանը հետ գէշ աղէկ ապրուեր էր մինչեւ այն օրը, երբ իմանալով Սէրժի մեծ հօրը՝ Սիրիլ իշխանին մահը, եկեր էր օգնութիւնը խնդրելու երիտասարդ իշխանին, յուսալով որ անիկա նուազ խստասիրտ կը գտնուի քան իր մեծ հայրը։ Սէրժ զուրկ էր կարեկցութեան զգացումէ, բայց վեհանձն բնաւորութիւն մը ունէր։ Այրին և իր աղջիկը արտօնուեր էին մնալ Բիւլզով, բայց շատ աղէկ հասկցեր էին թէ իրենց ներկայութիւնը պիտի թոյլատրուէր հոն այն պայմանաւ որ ինքզինքնին մոռցնել տան։ Անշուշտ ասկէ առաջ կուգար Վարվառայի քաշուած դիրքը և աղօտ ու սողոսկուն շուքի մը ընթացքը։

Երեք տարիէ ի վեր մայրը մեռեր էր, բայց Վարվառա միշտ շարունակեր էր վարել լուռ և քաշուած կեանք մը, հետեւելով Լիտիայի, որ ինքն ալ կ'ապրուէր իշխան Օրմանոֆի շուքին տակ, շուրջը ունենալով պերճանքի շող մը որ

կը տիրապետէր միշտ իշխանական բնակարաններուն մէջ, և երբէք յայտնի չընելով իր հոգին յուզող զգացումները, այն է երախտագիտութիւն, կամ լաւ եւս՝ սրտի դառնութիւն, նախանձ։

Լիզ որ այնքան բարի էր և փափկասիրտ, կը խորհէր թէ խեղճ աղջիկը կը տառապի անշուշտ մակաբոյծի այս կացութենէն։ Մէկէ աւելի անգամներ միտքէն ըսած էր որ եթէ ինք Վարվառայի տեղը ըլլար, երիտասարդ և քաջառողջ, լաւագոյն պիտի սեպէր աշխատիլ, պահպանելու համար իր արժանապատուութիւնը և անկախութիւնը։ Ի՞նչ կրնար ընել, իր սենեակին մէջ, միշտ մինակը. ինչո՞վ կը զբաղէր այս երկար օրերուն։ Լիտիա՝ անգամ մը իր հարսին այս մասին ուղղած հարցումին ի պատասխան՝ ուսերը թօթուելով ըսեր էր.

—Կը խոստովանիմ որ բնաւ չգիտեմ. այդ խեղճ աղջիկը այնքան աննշան է որ...

Լիզ այդ կարծիքէն չէր. ներքնապէս հարկադրուած էր խոստովանիլ թէ Վարվառա բնազդային հակակրութիւն մը կը ներշնչէր իրեն առանց պատճառը գիտնալու։ Բայց ճիշդ իր այս զգացումին - պատճառաւ որուն համար ինքզինք կը յանդիմանէր—պարտաւոր կը զգար լաւ վարմունք մը ունենալու անոր հանդէպ։

Ասկէ առաջնորդուելով է որ օր մը ճաշի միջոցին իմանալով թէ Օր. Տուկլօֆ հիւանդ է—այս միջոցին կրիպի հով մը կար Բիւլզովի մէջ — ուղղուեցաւ անոր սենեակը, որ դղեակին հեռաւոր մէկ անկիւնը կը գտնուէր։ Կիսաբաց դուռն մը առջեւ կանգ առաւ վարանոտ. ձայն մը խուլ զայրոյթի շեշտով հարցուց ներսէն.

—Դո՞ւն ես վերջապէս, Նատիա։

Այն ատեն Լիզ դուռը հրեց բացաւ և ներս մտաւ ըսելով.

—Ո՛չ, Վարվառա ես եմ, Լիզը։

Մահճակալին թանձր վարագոյրներուն սփռած ստուերին մէջէն մանկամարդ կինը տեսաւ Վարվառայի խորանաչ գըլխուն վեր բարձրանալը։

—Դո՛ւք, դո՛ւք, ըսաւ խեղդուկ ձայն մը։

Լիզ յառաջացաւ մինչև մահճակալը. առաջին ակնարկով տեսաւ թէ Վարվառա տենդ ունէր, որովհետև կաս-կարմիր կտրած էր, և իր աչքերը՝ իր տարօրինակ դեղին աչքերը՝ կը շողային։

—Ձեզ տեսնելու եկայ, Վարվառա՛, քիչ առաջ իմացայ թէ հիւանդ էք։

—Բան մը չէ, ընդմիջեց Վարվառա ուժգնօրէն, կը ցաւիմ որ անհանգիստ եղած էք. այս հիւանդութենէն վարակուելու վտանգին կ'ենթարկուիք։ Օլկա բոլորովին տարբեր կերպով հոգ կը տանէր իր առողջութեան։ Կ'ենթադրեմ որ եթէ իշխան Օրմանօֆ գիտնար ձեր հոս գալը, շատ դէշ վայրկեան մը պիտի անցընէիք։ Բայց բնականաբար դուք իրմէ արտօնութիւն չուզեցիք։

—Ատիկա իմ գիտնալիք բանս է, ըսաւ չոր շեշտով մը Լիզ, որ վիրաւորուած էր այս տարօրինակ ընդունելութենէն և հեգնական շեշտէն։

—Անշուշտ. բայց բնաւ չեմ ուզեր որ զարմիկս կարծէ թէ ձեզ հոս վար կը դնեմ. ուստի մեծապէս շնորհակալ ըլլալով հանդերձ, պիտի խնդրեմ որ քաշուիք։ Անկիրթ երեւոյթ մը ունիմ, բայց կը վստահացնեմ որ ձեր օգուտին համար է, իշխանուհի՛։

Կոպերը ինկեր էին նորէն աչքերուն վրայ, և Վարվառա հիմա կը խօսէր շատ քաղցր շեշտով մը։

Լիզ ապշահար նայուածքով մը շրջապատեց զայն. և այս նայուածքը յետոյ շրջան մը ըրաւ սենեակին մէջ, որ շատ ընդարձակ էր, լաւ կահաւորուած, բայց խիստ անկարգ վիճակի մէջ։ Գրադարանի մը մէջ շարուած էին բազմաթիւ գիրքեր, և շատ մը գիրքեր ալ հիւանդին մօտիկը սեղանի մը

վրայ դրուած էին՝ ջուրի շիշի մը և պարապ գաւաթի մը քով։

—Կարծեմ կը չափազանցէք, Վարվառա՛, վարակիչ բան մը չունիք. կը յուսամ որ լաւ կը խնամեն ձեզ։

—Լաւ խնամե՞լ. բայց լքուած եմ Նատիայէն, որ խելքը կորսնցուցեր է, Իվան Պօռկէֆի տղուն հետ նշանուելէն ի վեր. վստահ եմ որ անպիտանը կտրած է ելեքտրական թելերը այնպէս որ ի զուր կ'ուզեմ հնչեցնել զանգակը, և տեղէն շարժող չկայ։ Երբ որոշէ երեւալ, ապահովաբար պիտի ըսէ թէ զանգակը աւրուած է. մինչ այդ. կաթիլ մը ջուր չունիմ և ծարաւը կը տոչորէ զիս։ Բայց Վարվառա Տուկլօֆ այնքան աննշան է որ... ի՞նչ օգուտ դժգոհելէն։

—Բայց ոչ, պէտք է հոգ տանին քեզի. ես կը խօսիմ Նադաշային. և մինչև իր գալը ձեզի կը ղրկեմ Սօնիան որ շատ բարի աղջիկ մըն է, ճարպիկ և դիւրաթեք։

Վարվառա շրթունքին վրայ հեգնութեան թեթև ծալք մը ունեցաւ։

—Նադաշա և միւսները իշխան Օրմանօֆի դիտողութիւններուն և հրամաններուն կարեւորութիւն կու տան միայն, դուք ինչ որ ըսէք մեռեալ տառ կը մնայ։

Քիչ մը կարմրութիւն պատեց Լիզի այտերը։ Ճիշտ էր. ինք ոչ մէկ կարեւորութիւն ունէր այն բնակարանին մէջ ուր ամէն ինչ կը կատարուէր տիրոջը հրամաններուն համաձայն։

Վարվառայի քովէն հեռացաւ անհաճոյ տպաւորութեան տակ։ Իրաւ է որ այդ աղջիկը իրեն համակրելի չէր երեւցած, բայց ատիկա չէր կրնար արգիլել որ անոր օգնութեան փութայ։

Սօնիան ղրկելէն ետքը որ թէյ տանի հիւանդին, կանչել տուաւ վերակացու կինը։ Անմիջապէս համոզուեցաւ թէ Վարվառա ճիշտ գուշակած էր։ Նադաշայի բարեկիրթ և քաղաքավար վարմունքին տակ ընդհարեցաւ հանդարտ անչարժութեանը կնոջ մը, որ գիտէ թէ ոչ մէկուն հաշիւ տալու պարտաւոր է, բացի դղեակին միակ հեղինակութիւնը եղող անձէն: Ինչպէս հանգուցեալ իշխանուհիին, Օրմանօֆ իր երկրորդ կնոջ ալ ոեւէ իշխանութիւն տուած չէր. իր ընտանեկան յարկին տակ Լիզ հրաւիրեալի մը երեւոյթը ունէր, կամ լաւ եւս թանկարժէք տունկ մըն էր զոր կը խնամեն, առանց տանտիրոջ կողմէ մասնաւոր հոգածութեան առարկայ ըլլալու, և որ կը նկատուի պարզ զարդ մը միայն:

Օլկա կրցած էր չտառապիլ այս կացութենէն. բայց նոյն բանը չէր Լիզի համար, որուն փափուկ և հպարտ բնաւորութիւնը խորապէս կ'ազդուէր այս վիրաւորանքներէն:

Երբ Նադաշա քաշուեցաւ գնաց՝ չրթունքին ծայրովը ըսելէ ետքը թէ պիտի երթայ Նատիայի խօսելու, Լիզ հագուեցաւ և վար իջաւ, բոլխիրով պտոյտ մը ընելու համար Սաշայի հետ որ հիմա իր սովորական ընկերն էր: Զմշկելու առեն պատահած միջադէպէն ետքը, Լիտիա կը զգուշանար յաճախ դուրս ելլելէ իր հարսին հետ: Սէրժ ամէն օր կը բացակայէր, որով բանէ մը տեղեկութիւն չունէր, և բացայայտ էր որ Լիզ, որուն փափուկ բարեսրտութիւնը իշխանը կը հարկադրուէր խոստովանիլ, այդ մասին բան մը չէր խօսեր իրեն:

Այդ օրը Լիզ և Սաշա քիչ մը երկարեցին իրենց պտոյտը. վերադարձին, երբ բոլխիրէն կ'իջնէին, ականատես եղան անսովոր իրարանցումի մը... և Տիկ. տը Ռիւլպէրկ յանկարծ երեւցաւ, և թեւերը վեր բարձրացնելով ըսաւ.

—Սէրժ աղէկ ազատեցաւ. հազիւ դուք մեկնած էիք, երբ զինքը բերին գրեթէ անշունչ վիճակի մէջ, ձախ ուսը և թեւը արջի մը ճիրաններէն փեռեկտուած վիճակի մէջ: Տքդ. Վակէտին կը հաւաստէ թէ ծանր չեն վէրքերը: Իշխանը մերժեց անկողին մտնել. Օրմանօֆ մը այդ ծայրայեղութեան կենթարկուի մահուան հանդէպ միայն, և ան ալ ոչ միշտ: Իր աշխատութեան սենեակը առանձնացաւ, արգիլելով ոեւէ մէկուն գալ զինքը տեսնելու... մազ մնացեր էր որ արջը զայն խեղդէր: Բարեբախտաբար իշխանը յաջողած է իր որսի դանակը անոր սիրտը մխել:

Անկեղծ յուզումով մը համակուեցաւ Լիզ. թէև չէր կրնար իր ամուսնոյն հանդէպ գուրգուրանք ունենալ. բայց իր հոգիովը այնքան խորապէս Քրիստոնեայ էր և համակուած այնքան փափկանկատ բարութեամբ, որ չէր կրնար չկարեկցիլ տառապանքին հանդէպ նոյնիսկ այն մարդուն որ զինքը իր անողոք բռնակալութեան տակ կը պահէր:

Տալոջմէն քանի մը մանրամասնութիւններ ալ առնալէ ետքը, Լիզ իր սենեակն ելաւ: Հոնտ ելու պահուն սկսաւ մելամաղձութեամբ խորհիլ իր տարօրինակ կացութեան վրայ: Չէր կրնար ինքնաբերաբար իր վիրաւոր ամուսնոյն քով երթալ և անոր ընծայել իր խնամքները. ան զինքը անօգուտ դառնալու հարկադրած էր, իր ամուսնի դերը վերածելով պերճանքի առարկայի մը դերին, զոր վայրկեանին տպաւորութեան համաձայն կ'անգիտանար կամ կը խաշտանգէր:

Տխուր մտածումներու մէջ ընկղմած, Լիզ սենեակը կը մնար, ճակատը կրթնցուցած այն պատուհաններէն մէկուն ապակիին, որոնց կրկին շրջանակներուն ետին կը բացուէին հազուագիւտ ծաղիկներ: Յանկարծ Տաշա սենեակը մտաւ և իմացուց Լիզի թէ իշխան Օրմանօֆ զինքը կ'ուզէ:

Լիզ թեթև սարսուռ մը ունեցաւ. ուրեմն ըսուածէն աւելի՞ հիւանդ էր:

Արագ քայլերով յառաջացաւ դէպի ամուսնոյն յարկաբաժինը:

Ստեփանէք, ծառան, կ'սպասէր միշտ այդ յարկաբաժինը առաջնորդող նրբանցքին մէջ, որ զարդարուած էր գեղարուեստական անգնահատելի առարկաներով և ընտանեկան յիշատակներով: Ծառան լռիկ բացաւ դրան մը մէկ փեղկը, և Լիզ մտաւ իրեն տակաւին անծանօթ սենեակ մը, խիստ ընդարձակ սրահ մը, որ կահաւորուած էր Բօլտովայի հիանալի կաշեպատ կարասիներով, և լուսաւորուած էր վաղնջական ապակիներով զարդարուն լուսամուտներով։ Նոր ժամանակներու պերճանքի նրբութիւնները կը խառնուէին այստեղ բոլորովին արեւելեան պերճանքին, որուն վայրագ գոյն մը կու տային սև ու ճերմակ հրաշալի մորթեր։ Ջերմիկ մթնոլորտին մէջ կը ծածանէր տարօրինակ բոյր մը, որ կազմուած էր տանտիրոջ նախասիրած անուշահոտութիւններէն, ռուսական կաշիներու տարածած հոտէն, թուրք սիկառէթներու նուրբ ծուխէն և ամէն կողմ ցրցքնուած ծաղիկներու գինովցընող բոյրերէն։

Սէրժ գրասեղանին առջև նստած էր, ճակատը ձեռքին կրթնցուցած։ Ոտքերուն տակ պառկած էին իր երկու որսի շուները, որոնք ոտքի ելան և դէպի մանկամարդ կինը փութացին, ցատկռտելով անոր շուրջը և շոյանքներ փնտռելով։ Լիզ մեղմիւ մէկդի ըրաւ զանոնք, և յառաջացաւ դէպ իր ամուսինը, որ անդէն չէր շարժած բայց նայուածքը իր կողմը դարձուցած էր։

—Հետաքրքիր չէ՞ք, Լիզ, գալու տեսնելու թէ ի՛նչ ըրաւ ինծի պարոն արջը, ըսաւ ցուրտ և թեթեւապէս հեգնոտ շեշտով մը։

—Ձեր քոյրը ըսաւ թէ ոչ մէկը կ՚ուզէիք տեսնել, կակազեց մանկամարդ կինը՝ չիկնելով ամուսնոյն խօսքէն որ կարծես յանդիմանութիւն մըն էր։

—Ուրեմն դո՛ւք ալ ինքզինքնիդ այս արգելքէն ենթարկուած նկատեցիք. կը մոռնա՞ք որ իմ կինս էք, և իբր այն պէտք է խնամք տանիք ինծի։

—Բայց ես ալ ճիշդ այդ բանին կը փափաքիմ, ըսաւ Լիզ անմիջապէս. կազմ և պատրաստ եմ, Սէ՛րժ։

—Շնորհակալ եմ, այդ փափաքդ բաւական է ինծի... բայց... կեցէ՛ք, քանի որ հոս էք, ինծի ՐիՑիՆ տուէք. կ՚ըզ-

գամ որ տենդը կը սաստկանայ. հոդ, սա կարասիին վրայ պիտի գտնէք, տօքդորը ամէն բան պատրաստեց։

—Շատ կը տառապի՞ք, հարցուց Լիզ վեհերոտութեամբ, դէպի ցուցուած կարասին յառաջանալով։

—Այո, շատ, բայց պէտք եղած ուժը ունիմ այս ցաւին դիմանալու. Օրմանոֆները երբեք չեն վախնար ֆիզիքական ցաւէ։

Մինչ իշխանը կը կլլէր պատրաստուած դեղը, Լիզ դիտեց որ անոր դէմքը շատ այլայլած էր և ցաւի սարսուռներ կ՚անցնէին անկէ, բայց նայուածքը կը պահէր միշտ իր խրոխտ կորովը։

—Հիմա հոս նստեցէ՛ք, ըսաւ՝ իր մօտը աթոռ մը ցուցնելով, և պատմեցէք թէ ինչո՞ւ Լիտիա ձեզի չէր ընկերանար այսօր։

Մանկամարդ կինը շիկնեցաւ քիչ մը.

—Տրամադրութիւն չունէր ... գիտէք թէ յաճախ յոգնած կ՚ըլլայ։

—Ո՛չ ձեզմէ աւելի, ապահովաբար, և պտոյտներն ալ մաս կը կազմեն բժիշկին իրեն պատուիրած ապրելակերպին։ Յաճախ կը պատահի՞ որ չուզէ ձեզի ընկերանալ։

—Երբեմն... մրմնջեց Լիզ շփոթելով, բայց կը հաւաստեմ որ ես շատ բնական կը գտնեմ ատիկա։

—Դուք՝ թերեւս, բայց ես՝ ոչ. պէտք է որ այս վիճակը փոխուի... սակայն թերեւս դուք լաւագոյն կը համարիք Սաշայի ընկերակցութիւնը քան իր մօրը, առանց դժուարութեան տրամադիր եմ ընդունելու որ քոյրս շատ շահագրգռական մէկը չէ։

Եւ իշխանին բերանը արհամարհանքի ծալք մը ունեցաւ։

—Ես այդպէս չեմ ըսեր... բայց շատ կը սիրեմ Սաշան որ գորովալից և զուարթ է։

—Լա՛ւ, զանիկա ձեզի ընկերակից ըրէք։ Լիտիա ուզածին չափ կրնայ ծոյլ ծոյլ նստիլ, կարենալ մարսելու համար այն յանդիմանութիւնները զոր իրեն կը պատրաստեմ։

—Իրեն բան մի՛ ըսէք իմ պատճառովս, կ'աղաչեմ, մրմնջեց Լիզ աղաչողական ձայնով մը։

—Ձեր պատճառո՞վը... բայց ո՛չ, սիրելիս, խնդիրը պարզապէս իմ կողմէ յայտնուած բաղձանքի մը վրայ է զոր քոյրս չեղեալ նկատած է. ես եմ որ ինքզինքս թշնամանուած կը զգամ։

Լիզ կաս կարմիր կտրեցաւ. ի՞նչ բանի վրայ կը մտածէր իրապէս։ Սէրժի ի՞նչ հոգը թէ իր կնոջ հանդէպ աւելի կամ նուազ համակիր վերաբերում մը ցոյց կը տրուի, կամ թէ անիկա կը տառապի իրեն եղած գէշ վարմունքէն։ Միակ աններելի յանցանքը իր կամքին հնազանդութիւն ցուցուած չըլլալն էր։

Իշխանը աչքերը փակած էր և լուռ կը մնար։ Տենդը քիչ մը կը գունաւորէր անոր այտերը։ Անոր մօտ Լիզ անշարժ կը մնար, դիտելով այն հրաշալի գեղարուեստական առարկաները որոնց մէջտեղ կը գտնուէր։ Այս սենեակին ջերմութիւնը և բուրումները տարօրինակ կերպով կը ճնշէին վրան, բայց ապահովաբար աւելի կը ճնշէր զինքը ներկայութիւնը անոր որ զինքը տառապեցնել կրցած էր միայն։

—Լի՛զ։

Մանկամարդ կինը գլուխը վեր առաւ, և տեսաւ թէ Սէրժի նայուածքը իր վրայ յառած էր։

—Ի՞նչ պիտի զգայիք եթէ արջը զիս բոլորովին բզքտած ըլլար։

Լիզ կաս կարմիր կտրեցաւ և աչքերը անդին դարձուց։ Ի՞նչ պատասխանէր։ Ուղղամտօրէն սա պատասխանը միայն պիտի կրնար տալ. «Խորունկ յուզում մը պիտի զգայի, ինչ որ պիտի զգայի նմանօրինակ պարագայի մէջ ուրիշ ոեւէ մէկուն համար. բայց ձեր վրայ այլապէս չպիտի լայի, եթէ ոչ իբրև Քրիստոնեայ մը»։

—Ինծի նայեցէք, Լիզ։

Եւ իրեն յատուկ հրամայական բայց միևնոյն ատեն քաղցր շարժումով մը իշխանը տենդէն այրող իր ձեռքը կը դնէր Լիզի ծոծրակին վրայ, և զայն կը հարկադրէր գլուխը իր կողմը դարձնելու։

—Թողէք որ ձեր աչքերուն մէջ կարդամ պատասխանը, որովհետև ձեր շրթունքները պիտի մերժեն յայտնել ձեր մտածումը, այո՛, արջը մազ մնաց որ ազատութիւնը պիտի վերադարձնէր ձեզի, Լի՛զ։

—Սէ՛րժ, մրմնջեց մանկամարդ կինը, աւելի կարմրելով։

Հեգնոտ ճառագայթ մը անցաւ իշխանին նայուածքին մէջէն.

—Ո՛հ կը հաւատամ թէ մազ մնաց, եթէ թեւս նուազ ամուր ըլլար և դաշոյնը քիչ մը շեղէր... դուք այրի պիտի մնայիք։ Եւ վերջապէս ասիկա լաւագոյն պիտի ըլլար... ինծի համար։

Եւ Լիզի գլուխը թողուց, անհամբեր շեշտով մը մրմնջելով.

—Թողէ՛ք հիմա զիս... գացէ՛ք, գացէ՛ք, Լիզ։

Մանկամարդ կինը ոտքի ելաւ և դէպի դուռը ուղղուեցաւ։ Դուռը բանալու միջոցին իր անուան արտասանուիլը լսել կարծեց. քիչ մը ետին դարձաւ, բայց Սէրժ անշարժ էր, և աչքերը կիսափակ՝ խարտեաշ յօնքերուն տակ։

Այն ատեն դուրս ելաւ Լիզ և գնաց իր յարկաբաժինը։ Այդ իրիկունը սոսկալի գլխու ցաւ մը ունեցաւ, որ անշուշտ արդիւնք էր Սէրժի սենեակին բուրումնաւէտ մթնոլորտին։ Եւ քունի հազուադէպ և ցաւագին երազներով լեցուն վայրկեաններուն մէջ, իրեն այնպէս թուեցաւ թէ նորէն կը լսէ իշխանին ձայնը՝ պաղատագին և միևնոյն ատեն հրամայական, որ կը մրմնջէր.

—Լի՛զ... Լի՛զ...։

ԺԲ.

Հակառակ տենդոտ և տառապալից գիշեր մը անցուցած ըլլալուն, իշխան Օրմանօֆ յաջորդ առտուն իր մօտ կանչել տուաւ քոյրը, և խօսակցութեան տեւողութիւնը կազմող տասը վայրկեանները լաւ կերպով օգտագործուեցան իր կողմէ. որովհետև Լիտիա սենեակէն դուրս ելած՝ դէմքը այլայլած և աչքերը արցունքով լեցուն, զորս հազիւ կրցած էր բռնել, և որոնք սակայն՝ անոր սենեակէն դուրս ելլելէն ետքը առատօրէն սկսան հոսիլ: Իր յարկաբաժինը մտնելու պահուն Վառվառային հանդիպեցաւ, որ ճշմարիտ ուրուականի մը պէս կը սողոսկէր անսահման նրբանցքներուն մէջէն՝ մտազբաղ և ամէն բանի անտարբեր դէմքով: Եւ սակայն այս անգամ նշմարեց պառաւուհիին այլափոխուած դիմագծութիւնը և հարցափորձեց զայն:

—Ի՞նչ ունիք, Լիտի՛ա:

Տիկ. տը Ռիւլպէրկ բացուելու տեղ կը փնտռէր: Պատմեց անոր թէ Սէրժ ամենածանր յանդիմանութիւններ ուղղած էր իրեն՝ կնոջը հանդէպ պէտք եղածին չափ սիրալիր ընթացք մը ունեցած չըլլալուն համար. և երբ կակազելով չքմեղանքներ կ'ընէր. ըսելով թէ այսուհետև պիտի ընկերակցի հարսին, իշխանը պատասխանած էր. —«Այդ յոգնութեան պէտք չպիտի ունենաք. Լիզ ձեզմէ աւելի Սաշային ընկերակցութիւնը կը նախընտրէ. բայց չպիտի մոռնամ թէ ի՛նչ կերպով կը հասկընաք յարգանքը իմ կողմէ ձեզի յայտնուած բաղձանքներուն:»

—Կը տեսնէ՞ք, Վառվառա՛, այս սուրբ կարծուածը համարձակած է դրդել ամուսինը: Օլկա այս բանը չպիտի ընէր. բարի աղջնակ մըն էր ան, շատ աննշան. ուրիշ ոչ մէկ բան և ոչ մէկ անձ հոգը չէր բացի իր ամուսինէն: Անկէ ոչ մէկ դժգոհութեան առիթ ունեցայ, բայց ասիկա՛... տեսէք, այնքան երես տուած է Սաշային, և Սէրժ անմիջապէս կը հրամայէ որ այսուհետև ան պիտի ընկերանայ իրեն...: Վառվառա՛, չէ՞ք կարծեր որ տարօրինակ հաճոյակատարութիւն մը կը ցուցնէ Սէրժ իր կնոջ հանդէպ:

Այս ըսելու ատեն Լիտիա ձայնը կը ցածցնէր:

Վառվառայի կոպերը թեթևօրէն բացխփուեցան.

—Այո՛, թերևս... խորհուրդ կու տամ ձեզի զգուշանալ այդ կնոջմէն, Լիտի՛ա:

—Զգուշանա՞լ, ինչո՞ւ:

—Ամէ՛ն բանի համար... վախցէք որ իշխան Օրմանօֆի մօտ ձեզ չվարկաբեկէ, վախցէք Հերմանի համար զոր չի սիրեր:

—Բայց երա՞զ կը տեսնէք, Վառվառա՛, Լիզ երբեք ամենաաննշան, ամենաչնչին ազդեցութիւն մը չունի և չպիտի ունենայ Սէրժի վրայ, ինչպէս ուրիշ ոևէ կին աշխարհի մէջ:

Տեսակ մը կարճ խնդուք սահեցաւ Վառվառայի շրթունքէն.

—Ո՛չ, չպիտի ունենայ... կ'երազեմ, Լիտի՛ա: Սէրժ Օրմանօֆ իր կնոջ իշխանութեան տա՛կ. ծիծաղելի մտածում մը արդարև:

Ու նորէն խնդալով Վառվառա հեռացաւ լուռ քայլերով, Լիտիան թողլով զարմացումի և քիչ մըն ալ չփոթութեան մէջ:

Ինչ որ ալ ըլլային այն զգացումները զոր Տիկ. տը Ռիւլպէրկ ունէր իր հարսին հանդէպ, Սէրժի յանդիմանութիւններէն ետքը՝ սիրալիր և փութկոտ գտնուեցաւ մանկամարդ կնոջ հանդէպ: Պզտիկ չարութիւնները դադրեցան... բայց Լիզ շարունակեց իր շուրջ զգալ հակակրութեան շունչ մը որ շատ ցաւառիթ էր սիրով զեղուն իր բնաւորութեան համար։

Անձկութեամբ կը հարցնէր ինքն իրեն թէ պէ՞տք է ամուսնոյն քով դառնայ առանց կանչուելու։ Նախորդ իրիկունը զինքը ճամբած էր այնքան տարօրինակ կերպով...։ Բայց, ժամը երկուքին միջոցները, իր բոլոր վարանումները ցնդեցան Վասիլիի երեւումով, որ կուգար տեղեկացնել թէ իշխանը զինքը կ'ուզէ։

Շատ տժգոյն էր Սէրժ, յայտնապէս յոգնած և ջղայնացած՝ կրած տառապանքէն։ Կարճ պատասխաններ տալէ ետքը իր վիճակին վրայ Լիզի ըրած վեհերոտ հարցումներուն, հարցուց անոր.

—Ինչո՞վ կ'զբաղէիք երբ ձեզ կանչել տուի։

—Ճատրակ կը խաղայի Սաշայի հետ որ այսօր տկար է քիչ մը։

—Լա՛ւ, ուրեմն Ստեփանէքը կանչեցէք և ըսէք իրեն որ երթայ Սաշան հոս զրկէ շարունակելու ճատրակի այդ խաղը։

Լիզ այս անակնկալ քմահաճոյքէն սաստիկ զարմանալով հանդերձ, անմիջապէս հնազանդեցաւ առանց խորհրդածելու։ Սաշա եկաւ պահ մը ետքը, և քեռեկին ու քեռորդի նստան Սէրժի մօտ, որ հետեւեցաւ խաղին դարձուածքներուն, խորհուրդներ տալով իր կնոջը. այնպէս որ Սաշա, որ արդէն հանգիստ չէր մօրեղբօրը ներկայութեանը խաղալով, կորսնցուց խաղը։

Յետոյ Լիզ հրաւիրուեցաւ մերձակայ սրահը անցնելու, ուր դաշնակ մը կը գտնուէր. որովհետեւ ամուսինը կը բաղձար քիչ մը երաժշտութիւն մտիկ ընել։

Վաղանցուկ քմահաճոյք մը չեղաւ այս։ Յաջորդ օրերը Սաշա նորէն հրաւիրուեցաւ քեռեկնոջը հետ ճատրակ խաղալու. յետոյ իշխանը կը զրկէր զայն՝ դասերը սորվելու կամ խաղալու որսի բարակներուն հետ, սենեակին

մէկ անկիւնը, մինչ Լիզ ձեռագործով կը զբաղէր իր լուռ ու մտածկոտ ամուսնոյն մօտ, և կամ դաշնակին առջև կ'անցնէր, որովհետեւ, կ'ըսէր իշխանը, երաժշտութիւնը կը հանդարտեցնէր տենդը և տառապանքը։

Այսպէս, կը թուէր թէ Սէրժ հոգ կը տանէր միշտ տղեկը դնելու իր և Լիզի միջև։

Առաջին օրերուն, վէրքերը բաւական մտահոգութիւն առթած էին Տքթ. Վակէտինի, որ ի զուր փորձեր էր իշխանը անկողին մտցնելու. բայց հիմա վէրքերը լաւ ճամբու մէջ կը մտնէին, տենդը կը նուազէր, և իշխանը որ սկիզբները ամբողջ օրը անգործ կը մնար և քիչ մըն ալ ընկճուած՝ հակառակ իր կորովին, կը սկսէր այժմ զբաղիլ, կարդալ, ափսէներու մէջ դիզուած թղթակցութիւնները բանալ, և իր քարտուղարներուն տուն տալ գրուելիք պատասխանները։

Օր մը, յետ միջօրէին, սեղանին վրայ դիզուած Հանդէսներու և լրագիրներու մէջէն գիրք մը գտաւ, որուն վրայ աչք մը պտտցուց, և յետոյ Լիզի երկարեց ըսելով.

—Առէ՛ք, կարդացէք թուղթերը, Լի՛զ։

Ֆրանսացի արդէն իսկ նշանաւոր երիտասարդ բանաստեղծի մը քերթուածներու հատորն էր։ Թուղթերը կարդալու պահուն՝ ներդաշնակ տողեր կ'անցնէին մանկամարդ կնոջ աչքերուն առջեւէն։ Լիզ կը հառաչէր, թախծութեամբ մտածելով թէ Տանտալոսի(*) չարչարանք մըն էր այն որուն իշ-

---

(*) Տանտալոս՝ Լիւդիոյ թագաւորն էր։ Ըստ Յոյն դիցաբանութեան, օր մը աստուածներու այցելութիւնը ընդունելով, իր հարազատ զաւկին՝ Պելոպսի մարմնոյն անդամները իբրեւ համադամ ներկայացուց անոնց աստուածութիւնը փորձելու համար։ Արամազդ՝ Տանտալոսը (դըժոխքին ստորերկեայ նկուղը) գահավիժեց զայն, եւ դատապարտեց շարունակ ենթարկուած մնալու պապակեցնող ծարաւի եւ անօթութեան: Տանտալոս կը ներկայացուի գետի մը մէջ որուն ջուրը կը խուսափի, ամէն անգամ որ շրթունքը կը մօտեցնէ, եւ պտղալից ծառերու տակ որոնցմէ երբ պտուղ քաղել փորձէ, ճիւղերը վեր կը բարձրանան իր հասողութենէն: **Տանտալոսի տանջանքը**՝ տառապանքն է այն անձին որ հարկադրուած է զուրկ մնալու գրեթէ ձեռքին տակ գտնուած բաներէն կամ յայտնելու բաղձանքներ որ իրագործուելու վրայ կը թուին, բայց միշտ խաբուսիկ են եւ խուսափուկ: **Ծ. Թ.**

խան Օրմանօֆ կ'ենթարկէր այս երիտասարդ իմացականութիւնը, զայն զրկելով մտաւորական ոեւէ սնունդէ։

—Լմնցա՞ւ, հարցուց իշխանը՝ երբ Լիզ գիրքը անոր կարկառեց. լա՛ւ, քիչ մը կարդացէ՛ք ինծի բարձրաձայն։

Լիզ, զսպելով խոր զարմանքը զոր իրեն կ'առթէր այս նոր քմահաճոյքը, հնազանդեցաւ անմիջապէս։ Շատ գեղեցիկ առոգանութիւն մը ունէր, որովհետեւ իր ուսուցիչը՝ Պ. Գապիլ՝ մասնաւոր ուշադրութիւն կ'ընծայէր արտասանութեան, Լիզ կը կարդար մանաւանդ մտացի կերպով, յուզումով, նոյնանալով բանաստեղծին ամենաբարձր զգացումներուն հետ. եւ իր յստակ ձայնը խորունկ եւ քաղցր հնչականութեամբ կը բազմապատկէր այն բանաստեղծական տողերու նուրբ հրապոյրը։

—Բաւակա՛ն է, պէտք չէ ձեզ յոգնեցնել, ըսաւ յանկարծ իշխան Օրմանօֆ։ Հոս դրէք գիրքը եւ հանգչեցէք. վաղը կը շարունակէք ընթերցումը։

Ասիկա ամէն օր յետ միջօրէի սովորութիւն մը եղաւ, եւ Լիզի համար օրուան լաւագոյն վայրկեաններէն մէկը։ Իշխանը, այս գիրքը մասնաւոր կերպով փնտռած ըլլար կամ ոչ, այս ընթերցումները, անոր կողմէ ընտրուած, ճիշտ այնպիսի կտորներ էին, որ ամէնէն աւելի կը պատշաճէին իր մանկամարդ կնոջ տարիքին, գաղափարներուն, եւ մտաւորական զարգացման աստիճանին։ Լիզ մեծ հաճոյք կը զգար անոնցմէ, ինչ որ կը յայտնուէր անկեղծօրէն, անմեղութեամբ եւ լոյսով լեցուն իր աղուոր աչքերուն մէջ, զորս Սէրժ կը կարդար դիւրութեամբ։ Եւ ենթադրելով նոյն իսկ —ինչ որ անհաւանական կը թուէր — թէ Սէրժ բաղձանքը ունեցած ըլլայ ճանչնալու կնոջը տպաւորութիւնները, պէտք չունէր զայն հարցափորձելու, նայուածքը կը խօսէր իրեն տեղ։

Ուրիշ անգամ մը հին նկարներ երեւան հանուեցան գրադարանապետ Նիքօլա Վերսքիի կողմէ։ Սէրժ ինքն իսկ ցուցուց զանոնք Լիզի՝ անոր միացնելով հմտալից բացատրութիւններ որոնք մեծապէս շահագրգռեցին մանկամարդ կինը։

Լիզ կ'ըմբռնէր այս փոքրիկ եւ խիստ անակնկալ գոհացումները, մեծապէս զարմանալով հանդերձ այդ մասին։ Բացայայտ էր որ իշխան Օրմանօֆի մտքին մէջ փոփոխութիւն մը կար իրեն հանդէպ. գուցէ տակաւին աւելի ցուրտ էր ան՝ քան նշանախօսութեանը ժամանակ, կամ իրենց ամուսնութեան առաջին օրերուն. բայց իր բռնակալութիւնը նուազ զգալի էր հիմա, եւ կ'երանգաւորուէր կարգ մը զիջումներով, զորս Լիզ երբեք չպիտի կրնար յուսալ. որովհետեւ կը թուէր թէ քիչ մը կը վերնար այն արգելքը որուն իշխանը ենթարկած էր իր կինը՝ մտաւորական զբաղումներու համար։

Հիմա նուազ երկիւղով էր որ Լիզ կը մտնէր ամէն օր ամուսնոյն սենեակը, եւ կը հաստատուէր բարձր յենարանով մեծ թիկնաթոռին մէջ, որուն մթին խորքին վրայ այնքան գեղեցկօրէն կը ցոլանար իր հիանալի դէմքը եւ նուրբ եւ բացգոյն կերպասէ շրջազգեստը զոր ընդհանրապէս կը կրէր տան մէջ։ Ամէն բան ներդաշնակութիւն էր Լիզի անձին վրայ. իր ամէնէն աննշան մէկ շարժումը բնական աննման շնորհ մը ունէր, եւ զարմանալի չէ որ իշխան Օրմանօֆի նման գեղարուեստագէտ մը աչքերը չէր հեռացներ վրայէն, մինչ Լիզ՝ լռին՝ սամավարին շուրջը կը դառնար թէյ պատրաստելու համար, եւ կամ շոյանքներ կ'ընծայէր որսի բարակներուն որոնք իրարու հետ կը մրցէին՝ այդ շոյանքներուն արժանանալու համար, երբեմն նոյնիսկ մանկամարդ կինը գետին ձգելու վտանգով, ինչ որ պատճառ կ'ըլլար իրենց տիրոջը խիստ միջամտութեան, հակառակ Լիզի բողոքներուն։

Իրիկուն մը այդ բարակներէն մէկը, Ֆոլքօ, անակնկալ կերպով մանկամարդ կնոջ վրայ ցատկելով, լայն ակրդուք մը պատճառեց անոր դաստակին։ Սէրժ անմիջապէս զանգակը զարնելով կանչեց Ստեփանէքը, եւ հրամայեց անոր որ պատժէ յանցաւորը։

—Ո՛չ, կ'աղաչեմ, խեղճ անասունին յանցանքը չափազանց սիրելն է, մի՛ պատժել տաք զայն, Սէ՛րժ, ըսաւ Լիզ աղաչողական ձայնով մը։

Սէրժ ծռեցաւ և մատներուն մէջ առաւ կնոջը դաստակը որուն վրայ կը փայլէին արիւնի քանի մը կաթիլներ։

—Անկեղծօրէն, ասիկա պատիժի մը արժանի է, Լիզ…

Յանկարծ Սէրժ խօսքը կտրեց՝ շրթունքը խածնելով, և Լիզ կարմրեցաւ, որովհետև հասկցաւ թէ ամուսինը կը խորհէր այն ցաւագին վարմունքին վրայ որուն ենթարկած էր անգամ մը նոյն սիրուն դաստակը, և յաջորդ օրը նշանը կըրցած էր տեսնել. որովհետև միսերը ուռեցած ըլլալով մանկամարդ կինը չէր կրցած դնել ապարանջանը։

—Ցոիքան տար բայց մի՛ պատժեր զայն, ըսաւ ծառային, որ կ'երթար արդէն՝ քաշելով անասունը, որովհետև բացարձակապէս անօգուտ էր սպասել մանկամարդ տիկնոջ աղաչանքի արդիւնքին, որոնք կը մտածէր թէ բան չպիտի փոխէին տիրոջը որոշումէն։

Երբ Ստեփանէք այս դէպքը պատմեց դուրսը, ամէնքն ալ մեծ զարմացում մը ունեցան. միայն Նատիա ժպտեցաւ նշանակալից կերպով իր կոպերուն գթթումին տակ ծածկելով հեգնի՛կ նայուածք մը։

Իշխանը հիմա կը գրաւէր իր տեղը ճաշասեղանին վրայ. քրոջը հանդէպ ծայր աստիճան պաղութիւն կը ցուցնէր, հակառակ Լիտիայի խոնարհ և զղջացող ընթացքին, և յայտնի ըլլալով հանդերձ Հերմանի հանդէպ անոր ցոյց տուած նախապատուութիւնը, անոր ներկայութիւնը չնշմարելու կը զարնէր, մինչ անսովոր ուշադրութիւն մը կ'ընծայէր Սաշայի, և նոյն իսկ ներողամտութիւն՝ անոր անկարևոր չարաճճիութիւններուն, զորս անողոք կերպով պիտի պատժէր քիչ ժամանակ առաջ։

Լետիա կը կրծէր իր սանձը և լրջօրէն կը մտահոգուէր։ Վաւվառայի խօսքերը միտքը կուգային, թէև զանոնք յիմար

գաղափարներ կը նկատէր։ Ստուգիւ, հնար չէր խորհիլ որ այս մանկամարդ կինը, որուն հետ այնքան խիստ վարմունք մը ունեցած էր Սէրժ, կարենայ որևէ ազդեցութիւն ունենալ անոր գործերուն վրայ. և սակայն բացայայտ էր որ իշխանին նոր ընթացքը՝ քրոջը և Հերմանի հանդէպ, և Սաշայի համար ցուցուցած համակրութիւնը կը զուգադիպէին իշխանին և իր կնոջը միջև եղած աւելի յաճախադէպ յարաբերութեանց։

Ասկէ զատ, անուրանալի իրողութիւն մը կար զոր կը նշմարէին բոլորն ալ. իշխանը կնոջը հետ կը վարուէր աւելի՛ քաղցրութեամբ, յայտնապէս նուազ խիստ ընթացքով մը։

Տիկ. տը Ռիւլպէրկ փորձեց խորհուրդ հարցնել Վաւվառայի, բայց այս վերջինը կը խուսափէր միշտ՝ զարմանալի ճկունութեամբ մը։ Ժամանակէ մը ի վեր շատ յոգնած կ'երևար, ո՛չ բնաւ դուրս չէր ելլեր, և հիւանդ մարդոց այլայլած դիմագծութիւնը և կապարի գոյնը ունէր։

Ձիւնի փաթթիկներ արդէն կ'ըլլային Լիզի և Սաշայի պտոյտներուն։ Սէրժ աւելի երկար ատեն քովը վար կը դնէր զանոնք։ Վէրքերը սպիացած էին, բայց թևին տկարութեանը պատճառաւ որսորդութիւնը տակաւին արգիլուած էր իրեն։ Կ'աշխատէր իր քարտուղարներուն և Նիքոլա Վերաքիլի հետ փաշեպատ թղթածրարներ տակնուվրայ ընելով, քանի մը տարի առաջ սկսուած իր գերդաստանին մէկ պատմութեանը համար, կամ աչքէ կ'անցընէր հասնող բազմաթիւ գիրքեր ու հանդէսներ։

Կիրակի մը ճաշի չիջաւ. ասիկա կը պատահէր երբեմն. ո՛վ գիտէ ինչ քմահաճոյքով ճաշը իր սենեակը բերել կուտար։ Ոչ ոք մտքէ կ'անցընէր տակէ դժգոհիլ, որովհետև իր ներկայութիւնը միշտ տեսակ մը նեղութիւն կը պատճառէր սեղանակիցներուն, նոյն իսկ եթէ իր լաւագոյն վայրկեաններուն մէջ ըլլար։ Իրեններուն համար, ինչպէս անոնց համաք որոնց ծառայութիւնը կը վարձատրէր, ընկերային ինչ դասակարգի ալ պատկանէին. Իշխան Օրմանոֆ տէր մը միայն գիտէր ըլլալ և երկիւղալից տէր մը։

Ճաշէն վերջ Լիզ քանի մը վայրկեան սրահը մնաց տալօջի քով, որ ջղային գլխացաւէ կը տառապէր։ Յետոյ դուրս ելաւ սենեակն երթալու համար։ Մեծ սանդուղին վերջին աստիճանին վրայ հասած միջոցին իր առջև կայնած տեսաւ տղոց ուսուցիչին աժգոյն սիլուէթը։

—Իշխանուհի, ներեցէք յանդգնութեանս. բայց թոյլ տուէք ձեր խոնարհ հիացողին...։

Այս ըսելով ծունկի կուգար և կը համբուրէր Լիզի շըրջազգեստը։

Մանկամարդ կինը ետ ընկրկեցաւ, այնքան յանկարծական կերպով, որ մազ մնաց կռնակի վրայ իյնար սանդուղէն վար։

—Ի՞նչպէս կը համարձակիք... ըսաւ Լիզ ապշահար եւ զայրոյթէն խեղդուած ձայնով մը։

Յանկարծ մերձակայ նրբանցքէ մը մէկը նետուեցաւ Հանս Պոէնէրի վրայ, բռնեց զայն և քաշքշելով տարաւ մերձակայ սենեակ մը որուն դուռը գոցուեցաւ բուռն կերպով։ Լիզ սարսափէն քար կտրած, լսեց կատաղութեան և ցաւի աղաղակներ, և ձայն մը որ կը կականէր. «Շնո՛րհ, շնո՛րհ»։

Երանի՜ թէ Սէրժ չմեռցնէր այդ մարդը կամ չվիրաւորէր ծանրապէս. ան այնքան ուժեղ էր և միւսը այնքան տկար։ Պէտք էր որ ինքը, Լիզ, դէպի առաջ վազէր, փորձէր արգիլել դժբախտութիւն մը, նոյն իսկ ամուսնոյն բարկութիւնը իր վրայ դարձնելու վտանգով։

Բայց ճիշտ այն պահուն որ դրան կը հասնէր, բացուեցաւ և դուրս ելաւ Իշխան Օրմանոֆ, ուղիղ և հանդարտ, կարծես թէ ամենասովորական բան մը կատարած ըլլար։

Միայն բիբերուն մթին գոյնը կը յայտնէր անոր ներքին զայրոյթը։

—Ո՛հ, ի՞նչ ըրիք, Սէ՛րժ, գոչեց Լիզ՝ սարսափէն նուաղուն ձայնով մը։

—Իրեն արժանի պատիժը տուի։ Ձեր զգայուն սիրտը թող ապահովուի, Լիզ, ողջ է տակաւին, և նոյն իսկ ի վիճակի պիտի ըլլայ այս իրիկուն մեկնելու Բիւլղովէն, տանելով յիշատակը սուր ցաւի մը զոր գոնէ քանի մը օր պիտի կրէ... Օ՛ն, թեւս մտէք, առաջնորդեմ ձեր սենեակը, որովհետև բոլորովին տակն ու վրայ եղած էք այս թշուառական ապուշին պատճառով։

Երբ Լիզ գնաց նստաւ իր սրահին մէջ, Սէրժ ոտքի կեցաւ անոր առջև, աչքերը յառած փոքրիկ ձեռքերուն որ տակաւին կը դողային յուզումէն։

—Այս մարդէն դժգոհելու պատճառ մը ունեցա՞ծ էք նախապէս, Լի՛զ։

—Բայց ոչ... միայն թէ չէր կրցած համակրիլ իրեն, իր շեղ նայուածքին և կեղծ ձեւերուն պատճառով։

—Ինծի ըսելու էիք, զինքը շատոնց ճամբած կ'ըլլայի։

Ու առանց նշմարել թուելու աննկարագրելի զարմացումի նայուածքը որ իրեն կ'ուղղուէր, իշխանը շարունակեց.

—Ուրիշ մէկն ալ կայ որ պէտք է անհաճոյ եղած ըլլայ ձեզի։ Վառվառայի նենգ հոգին ձերինին մօտ ապրելու համար չէ ստեղծուած. ան ալ պիտի մեկնի հոսկէ։

—Վառվառա՞... ո՛հ, Սէ՛րժ, այդ խեղճ, ընտանեզուրկ, աղքատ աղջի՛կը։ Բայց անիկա բան մը չէ ըրած ինծի։ Սոսկալի պիտի ըլլայ զինքը ճամբել առանց պատճառի։

—Ներողութի՛ւն, շատ պատճառներ ունիմ, և ի մէջ այլոց հետեւեալը։ Անակնկալ դիպուածով մը տեղեկացայ այս առտու թէ յեղափոխական գաղափարներով տոգորուած է, և գաղտնապէս կ'աշխատակցի արմատական գաղափարներու ծառայող Հանդէսի մը։

—Կարելի՞ բան է այդ. ա՛յնքան հանդարտիկ, այնքան աննշան կը թուի։

Իշխանին շրթունքին վրայ դիւային ժպիտ մը երեւցաւ։

—Մարդ մաքէ չանցըներ թէ ի՛նչ կայ այդ հոգիին մէջ... բայց կը տեսնէք, Լիզ, թէ չեմ կրնար պահել այստեղ այդպիսի անձ մը։

Մանկամարդ կինը անհամարձակ ձայնով մը մրմնջեց.

—Եւ սակայն եթէ կարելի ըլլար փորձել փոխելու իր գաղափարները, բարիք ընելու իրեն։

Միեւնոյն ժպիտը երեւցաւ նորէն Սէրժի շրթունքին վրայ.

—Ո՞վ պիտի ստանձնէ ատիկա. ոչ ես՝ ապահովաբար, ոչ ալ դուք, Լիզ։

—Ինչո՞ւ չէ, կրնամ փորձել։

—Կը կարծէ՞ք ուրեմն որ պիտի թոյլատրեմ ես. և արդէն այս կինը կ՚ատէ ձեզ։

—Զի՞ս, ո՛հ, Սէրժ, դուք ալ Մատիայի պէս կ՚ըսէք. բայց ինչո՞ւ պիտի ատէ զիս։

Սէրժի բարձր հասակը քիչ մը ծռեցաւ և ձեռքերուն մէջ առաւ Լիզի գլուխը.

—Որովհետեւ անիկա չար արարած մըն է... և դուք հրեշտակ մըն էք։

Իշխանին շրթունքները մօտեցան մանկամարդ կնոջ ճակտին, յետոյ յանկարծ ետին դառնալով սրահէն դուրս ելաւ։

ԺԳ.

Քանի մը վայրկեան ապշահար մնաց Լիզ, և ինքնիրենը կը հարցնէր թէ երազ չէ՞ր տեսներ արդեօք։

Բայց ոչ, տակաւին ճակտին վրայ կը զգար այդ համբոյրին ջերմութիւնը։ Եւ, այո՛, Սէրժի շրթունքն էր որ արտասանած էր այնքան անակնկալ այդ խօսքը։

Ի՞նչ կը նշանակէր ատիկա։ Ամուսինը հետզհետէ առեղծուած մը կը դառնար իրեն. պէ՞տք էր խորհիլ որ այդ մարմարէ հոգին կը կակուղնար քիչ մը։

Ո՛հ, եթէ Աստուած թոյլատրէ՜ այս հրաշքը։

Յուզումի սարսուռով մը համակուած էր մանկամարդ կինը։ Նայուածքը ինկաւ սեղանին վրայ իրեն մօտ դրուած աղօթագրքին վրայ, հին հատոր մը որուն մէջ իրմէ առաջ աղօթեր էին ալ Սիւպռան ընտանիքէն մէկ քանի տիկիններ։ Բացաւ զայն, և մատներուն մէջ առաւ պատկեր մը զոր իրեն համար գծած էր Կապրիէլ տէ Ֆօրսիլ, և որուն ետին սա բառերը գրուած էին. «Իմ սիրելի փոքրիկ բարեկամուհիիս՝ Լիզ տը Սիւպռանի, իր անձնուէր՝ Տիրոջմով, Կապրիէլ»։

Պատկերին կողմը, շուշաններով և մանիշակներով շրջապատուած լուսաւոր խաչի մը տակ, ոսկեզօծ նուրբ գիրերով կը կարդացուէր հետեւեալ սփոփարար խօսքը. — «Արցունքով ցանողը ուրախութեամբ պիտի հնձէ»։

—Կապրիէ՛լ, աղօթէ՛ որ գթած և ողորմած Աստուածը իմ արցունքներս հասցնէ այս հոգիին վրայ, որպէս զի զայն կակուղցնէ և իրեն մօտեցնէ, մրմնջեց մանկամարդ կինը։

Այս միջոցին դրան զարնուեցաւ և Լիզ չկրցաւ զսպել զարմանքի շարժում մը՝ երբ Վառվառան տեսաւ։

—Ներեցէք որ ձեզի անհանգիստ կ'ընեմ։ Բայց թշուառ մը ձեր ներկայութիւնը կը խնդրէ։ Ահա՛ թէ ինչ է խնդիրը.
— Մառանապետ Իվան Պօուկէֆ երէկ գինովցած ըլլալով իմաց տուեր է իշխան Օրմանօֆի որ հրամայեր է անմիջապէս մեկնիլ։ Այս խեղճ մարդը — շատ հին ծառայ մը — այնքան զգածուեր է ասկէ որ կաթուածահար եղեր է։ Տքդ. Վակէտին կը հաստատէ թէ հազիւ 2—3 օրուան կեանք ունի. քիչ առաջ գացի տեսայ զինքը. լեզուն ծանրացած է և դժուարաւ կը խօսի, բայց կրցաւ ինծի հասկցնել թէ ձեզ տեսնել և խօսիլ կը բաղձայ։

—Զի՞ս, ըսաւ Լիզ զարմանալով, բայց և այդ խեղճ մարդը չեմ ճանչնար։

—Կ'ըսէ թէ խիստ կարեւոր բան մը ունի ձեզի յայտնելիք։ Կամքը ձերն է, ինչ որ կ'ուզէք այն ըրէք. բայց ինծի այնպէս կուգայ թէ գթութեան պարտք մըն է որ այդ թշուառին խնդրանքին պատասխանէք։

—Իրաւունք ունիք, կ'ուզէ՞ք ինծի ճամբան ցուցնել, Վառվառա։

Օր. Տուկլօֆի կը հետեւէր Լիզ՝ ծայր աստիճան շահագրգռուած։ Ի՞նչ կ'ուզէր իրմէ այս ծառան, զոր տեսած ըլլալն անգամ չէր յիշեր, քանի որ սպասաւորներն այնքան բազմաթիւ էին Բիւլգովի մէջ։

Վառվառա՝ մանկամարդ կինը թողուց Իվանի սենեակին դրան առջեւ։ Մառանապետ, եօթանասուննոց ծերուկ մը, որ տակաւին նախորդ իրիկունը կայտառ և ուժեղ էր, անշարժ տարածուած էր հիմա անկողինին վրայ։ Իշխանուհիին ներս մտնելու պահուն իր մշուշապատ աչքերը քիչ մը կեանք առնել թուեցան, և ձեռքերէն մէկը որ միւսէն նուազ ենթարկուած էր կաթուածի հարուածին, թեթեւ մը վեր բարձրացաւ։

—Հետս խօսի՞լ կը փափաքիք, ըսաւ Լիզ մեղմօրէն՝ անոր անկողնին վրայ ծռելով։

—Այո՛, Վսեմափայլ տիկին... ինծի ըսին թէ պէտք է յայտնեմ ձեզի... թէ պէտք է գիտնաք որ...

Դժուարաւ կը շարժէր լեզուն որ արդէն կաթուածի ազդեցութեան տակ էր։

—...Գիտեմ թէ ո՛վ փորձեց սպաննել ձեր վսեմութեան մայրը։ Տեսայ քակուիլը աշտարակի սանդղաստիճաններուն հին քարերուն, որոնցմէ վեր ելած էր կոմսուհի Բանեի... դէպքէն առաջ այս բանը ըսի Միխիլ իշխանին, նաեւ Սէրժ իշխանին։ Ինծի հրամայեցին որ գաղտնապահ ըլլամ...։ Բայց այս անգամ հաւատացուց ինծի թէ պէտք է ձեզի իմացնեմ մեռնելէ առաջ։

—Ի՞նչ... մայրս ոճրափորձի՞ մը զոհ եղած է, գոչեց Լիզ սարսափով։

—Այո՛... Կոմսուհի Գոթէրին կը նախանձէր իր զարմուհիին, որովհետեւ ինք ալ կը սիրէր Պ. տը Սիւպանը...

—Կոմսուհի Գոթէրի՞ն, կակազեց Լիզ։

—Ա՛ն էր քարերը քակողը... աչքերովս տեսայ. կ'երդնում այս սուրբ պատկերներուն վրայ։

Լիզ ցնցուեցաւ, և մահճակալին կրթնեցաւ չիյնալու համար։

—Կարելի՞ բան չէ... ո՛հ, ո՛չ, ո՛չ։

—Բայց այո՛, ճիշտ է ըսածս... որքա՜ն նեղուեցայ այս գաղտնիքը իմ մէջս պահելով։

Տակաւին քանի մը անհասկանալի բառեր մրմնջեց հիւանդը և յետոյ լռեց։ Լեզուն կարծես կը մերժէր այլեւս իրեն հնազանդիլ։

Վառվառա այս միջոցին ներս մտաւ և կողմնակի նայուածք մը ձգելով հանդերձ մանկամարդ կնոջ այլայլած դէմքին վրայ, Իվանի կողմը ծռեցաւ և սրբեց անոր տամուկ ճակատը...

—Հանգչեցէք, Իվան, անպատճառ խօսիլ ուզեցիք, հակառակ Տքդ. Վակէտինի արգելքին, բայց ո՛չ բաւական է, շատ է նոյն իսկ։

Լիզ, բառ մը իսկ արտասանելու անկարող վիճակի մէջ, դուրս ելաւ և գնաց ապաստանեցաւ իր սենեակը, ուր սարսափէն դողդողալով ծունկի եկաւ իր խաչելութեան պատկերին առջև։

Կարելի՞ էր որ այս սոսկալի բանը ճիշդ ըլլար, որ իր մօրուն...

Ո՛չ, ո՛չ, ո՛չ, այս մարդը սուտ խօսած էր... լաւ եւս ցնորած էր... այո՛, այսպէս էր ապահովաբար. արեան համախումբէն առաջ եկած աւերները զառանցել կուտային իրեն...

Բայց ինքը շատ պարզ միջոց մը ունէր ճշմարտութիւնը գիտնալու. պէտք է երթար իշխան Օրմանոֆին, և մառանապետին ըսածները յայտնէր անոր։

—Առաջին բառերուն իսկ պիտի ըսէ ինծի թէ յիմարութիւն է վայրկեան մը իսկ ուշադրութիւն ընծայել ատոր, կը մտածէր մանկամարդ կինը։

Ոտքի ելաւ... Բայց այն ատեն յիշողութեանը առջև պարզուեցան հազարումէկ դէպքեր, որոնք մինչև այն ատեն անկարևոր թուած էին իրեն, ինչպէս՝ տիկին տը Սիւպուանի յուզումը՝ երբ Սէրինեքի որսորդութեան ժամանակ երեւցած էր իշխան Օրմանոֆ, Սէրժի բարեկիրթ բայց ցուրտ ընթացքը, ծայր աստիճան նեղուած վիճակը որուն մատնուած էր իր զարմուհին... այդ վայրկեաններուն կարծես յանցաւորի մը դիրքն ունէր ան։

Լիզ կը յիշէր յանկարծ թէ երբեք տեսած չէր Սէրժի և Գաթէրինի իրարու ձեռք սեղմելը։

—Ո՛չ, ո՛չ... ո՛հ, սոսկալի բան է այս գաղափարին առջև կանգ առնելն իսկ, կը մրմնջէր՝ ձեռքերը գալարելով։

Այդ վայրկեանին լսուեցաւ դրան մը բացուելու ձայնը,

մերձակայ սրահին մէջ։ Ո՞վ էր եկողը։ Սէրժ միայն կրնար մտնել հոն՝ առանց նախապէս իմացնելու։

Ի՞նչ կ'ուզէր ան իրմէ, քիչ առաջ անոր արտասանած բառերուն և համբոյրին վերյուշումը, որ իրեն եղած ահաւոր յայտնութեան հետևանօք հեռացած էր, մէջտեղ ելաւ նորէն և սիրտը քիչ մը աւելի արագ բաբախել տուաւ։

Եւ Սէրժ յարմար ատենին կուգար։ Պիտի երթար անմիջապէս և պիտի խօսէր անոր՝ մառանապետին խոստովանութիւնը։

Մանկամարդ կինը յառաջացաւ արագօրէն և սրահը մտաւ։

Սէրժ ոտքի վրայ էր, փոքրիկ սեղանին մօտ որուն վրայ բաց կը գտնուէր Լիզի աղօթագիրքը... և մատներուն մէջ կը բռնէր Կապրիէլի գծած պատկերը։

Իշխանը աչքերը վեր առաւ, և Լիզ անշարժ մնաց կեցած տեղը, անոր մռայլ նայուածքին տակ։

—Մօտեցէ՛ք, Լի՛զ, և ըսէք ինծի թէ ինչպէս համարձակած էք պահել ատիկա, հակառակ ձեզի տուած բացորոշ պատուէրիս, թէ պէտք է մոռնաք ամբողջ ձեր անցեալը։

Անսովոր դող մը կը նշմարուէր Սէրժի դիմագծութեանը վրայ, որ սովորաբար այնքան անզգած էր, և իր ձայնին թրթռացումները չունէին այն սառուցիկ ցրտութիւնը որ սովորական էին անոր բարկութիւններուն ատենն իսկ։

Մանկամարդ կինը, անոր շեշտէն ազդուած, անշարժ կը մնար միշտ. ուստի Սէրժ քանի մը քայլ յառաջացաւ.

—Պատասխանեցէ՛ք, ինչո՞ւ պահեցիք այս պատկերը. տակաւին այս օտարականին վրա՞յ կը մտածէք.

Մանկամարդ կինը քիչ մը գտած էր ինքզինքը. և Սէրժի խիստ շեշտը իր մէջ կ'արթնցնէր յանկարծ ըմբոստութեան զգացում մը։

—Անշո՛ւշտ կը մտածեմ, ըսաւ հաստատուն ձայնով մը. սովորութիւն չունիմ բարեկամներս մոռնալու, անոնք որ զիս սիրած են և զորս ես կը սիրեմ։

Լիզ երբեք չէր տեսած ամուսնոյն աչքերուն մէջ մռայլ զայրոյթի արտայայտութիւնը որ յանկարծ կը փոխակերպէր Սէրժի դիմագծութիւնը։ Իշխանը աւելի՛ յառաջացաւ, և ձեռքը դնելով կնոջը ուսին որ գրեթէ ցնցուեցաւ այս հպումէն, դէմքը մօտեցուց անոր դէմքին։

—Սիրա՞ծ էք զայն, և ատիկա յիշատա՞կ մըն է անկէ… սիրելի՞ յիշատակ մը. լաւ, ահա՛ թէ ես ի՛նչ կ'ընեմ ատիկա։

Եւ բուռն շարժումով պատռեց պատկերը, ու հեռուն նետեց անոր կտորուանքը։

—Ահա այս բախտին կը վիճակին բոլոր այն բաները որոնք անցեալը կը յիշեցնեն ձեզի, ըսաւ ձայնով մը որ կը սուլէր գոց ակռաներուն մէջէն։ Դուք պարտաւոր էք զի՛ս միայն սիրել և ուրիշ ոչ ոք, ազգական կամ բարեկամ, և անցեալին ոեւէ մէկ վերյիշումը պէտք չէ թափանցէ ձեր սրտէն ներս, ուր ե՛ս միայն պէտք է տիրեմ։

—Ձեզ սիրե՜մ… ձե՜զ, ձե՜զ, իմ դահի՜ճս. ձե՛զ որ այնքան կը տառապեցնէք զիս, և նոյն իսկ կը յաւակնիք, —կրօնքի մխիթարութիւններէն զրկելէ ետքը—արգիլել նուիրական յիշատակը սուրբի մը բարեկամութեան, սուրբի մը որ մեկնած է այս աշխարհէն։

Մանկամարդ կինը սէգ կեցուածք մը ունէր ամուսնոյն առջև, յանկարծական կերպով բարձրացած՝ զայրոյթի և ցաւի ազդեցութեան տակ, աչքերը շողշողուն, գեղեցիկ՝ անբերկիւղ քրիստոնեայի մը գերբնական գեղեցկութեամբ։ Այս վայրկեանին ա՛լ երկչոտ աղջնակ մը չէր ան, այլ կին մը, ըմբոստացած՝ անիրաւութեան, բարոյական բռնակալութեան դէմ որ կը յաւակնէր ծանրանալ իրեն վրայ։

—… Շատ բաներ կրնաք պահանջել ինձմէ, բայց երբեք բաներ կան զորս չէք կրնար պարտադրել ինծի. Իմ հաւատքիս լքումը, իմ ընտանեկան և բարեկամական սիրելիներուս մոռացումը… և սէրը հանդէպ անոր որ չէր ուզած զիս նըկատել անհոգի խեղճ առարկայ մը՝ իր ուզած կաղապարին վերածուելու կազմ և պատրաստ։

Լիզ յանկարծ ետին դարձաւ և իր սենեակն ուղղուեցաւ. կը զգար թէ ուժասպառ եղած էր, և չէր ուզեր տկարանալ Սէրժի առջև։

Այս վերջինը դէպ առաջ շարժում մը ըրաւ, կարծես անոր միանալու համար։ Բայց յանկարծ ետ դարձաւ, և, դէմքը կծկուած, խիստ նայուածքով, դուրս ելաւ սրահէն։

Ստեփանը, որ անոր առջևէ բացաւ աշխատութեան սենեակին դուռը, մտահոգ և զարմահար մտածեց.

—Վա՜յ անոր որ սխալ մը կ'ընէ այսօր։

Սէրժ քանի մը վայրկեան սկսաւ ընդհատ քայլերով չափչփել ընդարձակ սրահը։ Յանկարծ կանգ առաւ, կրունկին տակ ճզմելով արեւելեան հիանալի գորգը։

—Վա՜տ… վա՜տ մըն եմ ես, մռլաց խուլ կատաղութեան շեշտով մը։ Եթէ մեծ հայրս տեսնէ զիս գերեզմանէն, պիտի մտածէ թէ ի՛նչ խեղճ արիւն կը հոսի երակներուս մէջ։ Եւ ըսե՛լ թէ մազ մնաց որ ոտքերուն փարէի, ինծի ապարէզ կարդացող այդ աղջկան, որուն ամուսինը, տէ՛րն եմ ես. կը խենդեցնէ զիս… բայց պիտի կրնամ ինքզինքիս յաղթել… և կատարեալ հպատակութեան հարկադրել զինքը։

Նորէն սկսաւ քալել. յետոյ վերստին կանգ առաւ, ճակատը կնճռոտած.

—Զինքը չարչրկել նորէ՛ն… ո՛չ, ա՛լ չեմ կրնար, մրմնջեց խեղդուկ ձայնով մը։ Արդէն, քիչ առաջ…։ Յանցանքը այդ Կապուչինին է… այն բարեկամին զոր չի մոռնար, որ սիրած է զինքը… և ինք ալ զայն սիրած է… և գուցէ այսօր ալ կը սիրէ. և ես կ'ատե՞մ զայն…։Ինչպէս պաշտպանեց անոր յիշատակը…։ Իսկ զի՛ս… զիս կ'արհամարհէ՛…

Պահ մը լռեց Սէրժ, տեսակ մը հեգնոտ, բռնազբօսիկ ծիծաղ արձակելով.

—Հո՛գս, յարեց ի վերջոյ. բաւական է որ ինձմէ վախնայ և հնազանդի։ Օրմանօֆ մը չի մտահոգուիր սիրուած ըլլալուն կամ չըլլալուն համար... Ո՛ն, պէտք է վերջ տալ տանտական ուղեղի մը անյարմար այս երազանքներուն։ Այս իրիկուն կատարելիք գործ մը ունիմ։

Զանգակը զարկաւ, և Ստէփանէքի հրամայեց ըսել Օր. Տուկլոֆի թէ հետը տեսնուիլ կ'ուզէ։

Երբ Վառվառա ներս մտաւ, Սէրժ իր գրասեղանին մօտ ոտքի վրայ կեցած էր. թեթեւ մը գլուխը խոնարհեցուց, ի պատասխան այս ստրուկ զարմուհիին բարեւին, և ցուրտ ձայնով մը ըսաւ.

—Կ'ուզէի ես ինքս ձեզի տեղեկացնել թէ ձեր հասցէին ուղղուած ծրար մը սխալմամբ բանալով... ասիկա գտած եմ։

Այս ըսելով գրասեղանին վրայէն առաւ տժգոյն դեղին մը վրայ կարմիր երիզներ ունեցող կողքով Հանդէս մը, և Վառվառայի երկարեց։

Օր. Տուկլոֆի դէմքը մոխիրի գոյն առաւ, և ձեռքերը դողալ սկսան յանկարծ։

—Ասիկա ձերն է, այնպէս չէ՞։

—Այո՛, իմս է, Սէրժ Վլատիմիրովիչ, պատասխանեց Վառվառա խուլ ձայնով մը։

—Շնորհաւորութիւննե՜րս, ձեր ծարաւը կ'անցընէք քիչ մը... հրաբխային աղբերակներէ, Վառվառա՛ Բէզբրաժնա։ Քիչ մը հրձիգի հանգամանք ունեցող այս հրատարակութիւնը թղթատելով, կրցայ հաստատել նոյն իսկ թէ անոր խմբագրութեան մէջ գործօն մասնակցութիւն մը ունիք։ Ձեր վրայ օրինական ոեւէ իրաւունք չունենալով, սակայն ստիպուած եմ հաստատելու թէ կատարեալ ազատութիւն ունիք այս մասին.

բայց ցորչափ ես տէրն եմ այս տեղին, Քիւլգով չի կրնար ապաստան ընծայել յեղափոխականներու,—և մանաւանդ շըրջազգեստաւոր յեղափոխականներու, որ տեսակին մէջ ամէնէն վատթարն են։ Անշուշտ պիտի հաճիք միջոցներ ձեռք առնել, ամսագլուխէն առաջ գտնելու համար ձեզի—իմ կալուածներէս դուրս ուրիշ յարկ մը, այնտեղ խաղաղօրէն պատրաստելու համար ապագայ մարդկային ընկերութեան ծրագիրը։

Վառվառա մտիկ կ'ընէր անշարժ, կարծես կախարդուած. իր երկար և թաց արտեւանունքները կը ծածկէին նայուածքը, բայց յօնքերը կ'երերտային ջղաձգօրէն, և Սէրժի ձեռքէն առած Հանդէսին վրայ՝ մատները կը պրկուէին, ճմռթկելով անոր տարօրինակ կողքը։

Իշխանին վերջին բառերուն վրայ տեսակ մը հեծեծանք արձակեց.

—Զիս կը վռնտէ՞ք։

Ծունկի եկաւ, դէպի Սէրժ վեր առնելով կիսարաց աչքերը՝ պաղատագին նայուածքով։

—Սէ՛րժ, գթութի՛ւն, ներեցէ՛ք իմ յիմար գաղափարներուս, արդէն իսկ անհետացած համակրութեանս՝ այն վարդապետութիւններուն հանդէպ զորս կը դատապարտէք։ Երբե՛ք այդ գաղափարները ա՛լ չպիտի գտնէք իմ մօտ։ Զառանցանքի ենթարկուած ուղեղի մը ձափառուքներն են անոնք, որոնցմէ վայրկեան մը տարուեցայ ես, խեղճ մեկուսացեալս։ Ներեցէ՛ք ինծի, Սէ՛րժ. զիս մի՛ վռնտէք ձեր տունէն, մի հեռացնէք ձեր ներկայութենէն։ Իմ կեանքս հոս է, հովանիին տակ անոր, զոր խոնարհ Վառվառա կը յարգէ Աստուծոյ մը պէս, և որուն պիտի ուզէր ծառայել ծնկաչոք։

Ցած և դողդղացող ձայնով մը կը խօսէր, գլուխը խոնարհած և ձեռքերն իրարու միացուցած։

—Այդքան տաք անձնուիրութիւն մը ի՞նչ պիտի ընեմ ես, ըսաւ Սէրժի խայթիչ ձայնը. կրնաք ուրիշ տեղ աւելի օգտակարապէս գործածել զայն, Վաւվառա՛ Բէզրուքեա... յեղափոխութեան դատին, օրինակի համար: Ստուգիւ, ո՞վ մտքէ պիտի անցրնէր թէ այսպիսի բոցեր կը ծածկէիք այսքան համեստ երեւոյթի մը տակ: Իմ վրայ չեմ խօսիր, բնականաբար, որովհետեւ երկար ատենէ ի վեր գուշակած էի ձեզ: Ձեր խոնարհած աչքերը բնաւ չեն խաբած զիս:

Վաւվառա գլուխը վեր առաւ, և այս անգամ դեղին բիբերը ամբողջովին երեւցան ու շողեր արձակեցին աժգոյն յօնքերուն թեթեւ ստուերին տակ:

—Ուրեմն կ՚ըսէք թէ՝ եթէ զիս ընտրած ըլլայիք, իմ անձիս մէջ պիտի գտնէիք ձեր երազած գերին, որուն հոգին ձերը պիտի ըլլար ամբողջովին, և որ իր խղճին ամենայետին մասնիկն իսկ ձեզի տրամադրել չպիտի վարանէր:

Աննկարագրելի արհամարհանքի ակնարկ մը ընկճեց Վաւվառան.

—Գերիի հոգի՞ մը. ոսկիով կրնայի գնել զայն: Բայց մաքուր և կորովի հոգի մը գեղեցիկ, զոր պերճանքի և մնափառութեան հրապոյրը չի կրնար նուաճել, որ կը դիմադրէ ամենազօր ուժին, և կը նախընտրէ մեռնիլ քան թոյլատրել որ իր խղճմտանքը բռնաբարուի, ահա՛ ինչ որ չի կրնար գնուիլ, ինչ որ կը յարգեմ, և որմէ կ՚ակնածիմ ամէն բանէ վեր:

Վաւվառա ոտքի ելաւ յանկարծ, դէմքը դեփ դեղին կտրած.

—Այդ հոգին ձեզ չի սիրեր, Սէ՛րժ Օրմանոֆ, ըսաւ խպոտ ձայնով մը:

Սէրժի ճակտին վրայ աննշմարելի կծկում մը երեւցաւ.

—Ինչէ՞ն գիտէք, պատասխանեց հպարտ շեշտով մը. բայց որդէն կարծեմ ձեզի վերաբերութիւն չունի: Դուք մոլորած էք շաւիղներու մէջ որոնք մեզ կը հեռացնեն մեր

նիւթէն... այսինքն ձեր մեկնումէն: Կը խորհիմ թէ պատրաստ պիտի կրնաք ըլլալ ութ օրէն Փիւլգովէն մեկնելու: Պիտի կրնաք գտնել վանք մը ուր ձեզ առժամաբար պիտի ընդունին,—եթէ երբեք յեղափոխական ընկերուհի-քոյր մը չյօժարի ձեզի ապաստան ընծայել իր յարկին տակ:

Վաւվառա ընդոստ ցնցում մը ունեցաւ. սպիտակ դէմքին վրայ տարածուեցաւ աժգոյն դալուկ մը, հասնելով մինչեւ շրթունքները: Յամրօրէն կոպերը իջան աչքերուն վրայ, ուրկէ կ՚անցնէր տարօրինակ ցոլք մը,—յուսահատութեան, կատաղութեան կամ ատելութեան և գուցէ այս ամէնուն մէկէն:

—Աւելի՛ առաջ պիտի մեկնիմ, Սէրժ Վլատիմերովիչ, ըսաւ հանդարտ ձայնով մը:

Դէպի դուռը գնաց, բայց դրան բանալու պահուն, ետ դարձաւ նորէն.

—Այս անգամ յաղթեցա՛ք, իշխա՛ն Օրմանոֆ:

Եւ դուրս ելաւ այս խօսքին վրայ, չար հեգնութեամբ մը նետուած իշխանին. որ սարսուռ մը ունեցաւ:

—Յաղթուա՛ծ, յաղթուա՛ծ... և աղջնակէ՛ մը, մրմնջեց՝ թիկնաթոռին վրայ իյնալով: Օրմանո՛ֆ մը... չա՛տ աղէկ գուշակից այս իմը. ո՛հ, իմ նախնիքներս պիտի յուզուին իրենց գերեզմաններուն մէջ, իրենց վերջին սերունդին այս վատութեանը համար: Անոր հոգին է որ զիս իրեն կը քաշէ, որ զիս կը յուզէ մինչեւ սրտիս խորքը, և ես զայն կը չարչարեմ: Այս վայրկեանին անիկա կուլայ անշուշտ, կը տառապի... և իմ կողմէ բառ մը—զոր այնքան տենդագին կը բաղձամ իրեն ըսել—պիտի չորցնէր արցունքները անոր զմայլելի աչքերուն, զորս կը սիրեմ ամէն բանէ աւելի, որովհետեւ իր հոգին կը ցոլացնեն: Թերեւս պիտի տեսնէի անոր ժպիտը,— ոչ թէ բռնադատեալ և վհերոտ ժպիտը զոր միշտ ունի իմ առջեւ, այլ ժպիտը սիրուած և վստահութեամբ լեցուն կնոջ մը...

Ոտքի ելաւ այնքան յանկարծական կերպով որ իր ծանր թիկնաթոռը գետին տապալեցաւ, ընդոստ արթնցնելով երկու բարակները։

—Կը զառանցե՞մ. խե՜լքս կը թռցնէ Լիզ... Ստէփանէ՛ք... սա թիկնաթոռը վերցուր և ըսէ որ այս իրիկուն ճաշս հոս բերեն։

Դուռ մը բացաւ. թանձր գորգով պատած սանդուղէ մը անցաւ և գնաց մատենադարանը ուր հին թուղթերու քննութեան մէջ խորասուզուեցաւ։

ԺԴ.

Ձիւնի փոթորիկը դադրած էր յաջորդ օրը, և երկինքը այնքան պայծառ էր, արեւը այնքան քաղցր, որ Լիզ ժամը 10ին որոշեց կարճ պտոյտ մը ընել պարտէզին մէջ, կազդուրելու համար անքուն անցուած գիշերէ մը ետքը աւրուած դէմքը։

Սաշա կուրծքի հարբուխ եղած էր, և Լիզ չէր կրնար անոր ընկերակցութիւնը խնդրել. և արդէն այդ օրը կ'ուզէր առանձին մնալ։ Ծանր տխրութիւն մը կը ճնշէր իր սիրտը։ Նախորդ իրիկուան տեսարանը ծայր աստիճան տակնուվրայ ըրեր էր զինքը, մանաւանդ որ իշխան Օրմանոֆի ժամանակէ մը ի վեր ունեցած ընթացքը թեթև յոյս մը կը ներշնչէր իրեն, թէ ան քիչ մը կը մեղմացնէ իր վարմունքը։ Բա՛ն մը փոխուած չէր սակայն. իշխանը միշտ նոյն անողոք բռնակալն էր, որ կը յաւակնէր ոչնչացնել իրեն մէջ բարոյական ամէն ազատութիւն, գութէ և արդարութենէ զուրկ արարածն էր միշտ ան, որ հաճոյք կը զգար անպաշտպան մանկամարդ կնոջ մը տառապանքը տեսնելով, կասկածոտ բնաւորութեան տէրն էր ան, որ չէր վարանիր մեռեալի մը յիշատակին դէմ իսկ յարձակում գործել։

Ի՞նչ պիտի ընէր անիկա այսօր. ի՞նչպէս պիտի պատժէր յանդուգն աղջնակը որ համարձակեր էր, երէկ, այդպիսի խօսքեր նետել անոր երեսին։

Լիզ այդ խօսքերը յիշելով կը հարցնէր ինքնիրեն թէ ի՛նչպէս կրցած էր զանոնք արտասանել... և թէ, մանաւանդ, ի՞նչպէս եղած էր որ ան զինքը պատժած չէր նոյն պահուն իսկ։

Լիզ, սպասելով բան մը չէր կորսնցներ. խնդիր չէր թէ քիչ մը պակաս կամ աւելի պիտի տառապէր... իր կեանքին բաժինն էր լուռ վիշտը, անողոք սրտի տէր բռնակալին մօտ որ զինքը իշխանութեանը տակ պիտի պահէր մինչև այն օրը որ Աստուած զինքը ազատէր մահուամբ։

Լիզ յամր քայլերով կը յառաջանար, աչքերը առջին յառած, միտքը բոլորովին գրաւուած տխուր խոկումներով։ Այդ միջոցին քայլափոխի մը ձայնը առնելով, մանկամարդ կինը գլուխը ետին դարձուց։ Վառվառան էր՝ մուշտակապատ ցփսիի մը մէջ պլլուած.

—Պտոյտ կ'ընէք, իշխանուհի, ըսաւ այս վերջինը՝ սեղմելով իշխանուհիին կարկառած ձեռքը։ Ես կ'երթամ սա մօտիկը գտնուող խեղճ ընտանիք մը տեսնելու։

—Աղքատներով կը հետաքրքրուի՞ք։

—Քիչ մը, որքան կը ներեն իմ ունեցած տկար միջոցներս։

—Ես ալ նոյնը ընել պիտի փափաքէի, ըսաւ Լիզ հառաչանքով մը, բայց կարծեմ անօգուտ է ատոր վրայ խորհիլ։

—Այո՛. անշուշտ, իշխան Օրմանոֆ պիտի չթոյլատրէր ձեզի արդէն... անոր հոգը չեն դժբախտները։ Անոնք որոնց այցելութեան կ'երթամ, իր հրամանովը թշուառութեան մատնուած են, ոչինչ պատճառով մը։

Լիզի սիրտը զայրոյթի ցնցում մը ունեցաւ. արդարև Սէրժէն կը յուսար այդպիսի ընթացք մը։

Վառվառա դանդաղօրէն յառաջանալ կը սկսէր, և Լիզ կը հետեւէր անոր, մտիկ ընելով անոր արգահատալից ձայնին, որով՝ սրտաչարժ յուզումով մը կը պատմէր նոյն թըշուառ մարդոց տառապանքը...

—Բայց շատ կը հեռանամ, ըսաւ յանկարծ մանկամարդ կինը. պէտք է վերադառնամ...

—Չէ՞ք ուզեր մինչեւ այս խեղճերուն տունը գալ. արդէն շատ մօտեցած ենք. և ասիկա մեծ մխիթարութիւն մը պիտի ըլլար իրենց համար։

Լիզ վայրկեան մը վարանած մնաց... բայց, վերջապէս, ինչո՞ւ չէ։ Այս կերպով իր կարեկցութեամբ պիտի կրնար քիչ մը դարմանել իշխան Օրմանոֆի կարծրասրտութիւնը։

Ուստի հետեւեցաւ Վառվառայի, այս անգամ մարդագետինէն դուրս ելլելով։ Օր. Տուկլոֆ հաստատ քայլերով կը յառաջանար, իբրև այնպիսի մէկը որ գիտէ իր նպատակակէտը։

Յանկարծ ոռնոց մը լսուեցաւ։

Լիզ ընդոստ կանգ առաւ։

—Ի՞նչ է աս։

—Գայլե՛ր, ըսաւ Վառվառա հանդարտ ձայնով մը։

—Գայլե՜ր, կականեց Լիզ՝ սարսափէն դեփ դեղին կըտրած։

—Փոթորիկը զանոնք անտառ մղեր էր. այսօր դուրս կ'ելլեն և կը մօտենան բնակուած վայրերու, որս մը փնտռելու. բայց մի՛ վրդովուիք, ժամանակ պիտի ունենանք մերձակայ իզպա (հիւղակ) մը հասնելու։

Լիզ, այս հանդարտութենէն ապահովուած, հետեւեցաւ իր ընկերուհիին, որ աճապարանքով կը յառաջանար։ Բանի մը վայրկեանէն կը հասնէին ողորմելի երեւոյթով հիւղակ մը։

—Ամայի է, բայց կրնանք հոն պահուիլ, ըսաւ Վառվառա։

Միեւնոյն վայրկեանին ոռնոցները նորէն սկսան լսուիլ, և այս անգամ շատ մօտէն։

Լիզ և Վառվառա ներս նետուեցան և խնամով փակեցին դուռը։

—Ահաւասիկ հոս են, ըսաւ Օր. Տուկլոֆ՝ որ մօտեցած էր նեղ փոքրիկ պատուհանին։

Լիզ իր կարգին յառաջացաւ, և հազիւ կրցաւ զսպել սոսկումի աղաղակ մը։ Եօթն ութ խոշոր գայլեր իրենց դեղին աչքերը կը յառէին հիւղակին վրայ ուր պահուած էր այնքան բաղձացուած որսը։

—Ո՜հ, Վառվառա՛, ինչ պիտի ընենք հիմա։

—Պարզապէս պիտի սպասենք որ գան մեզի ազատեն։ Եթէ միայն ես ըլլայի, ասիկա կրնար երկար տեւել, որովհետեւ Վառվառա Տուկլոֆ այնքան աննշան մէկն է որ իր բացակայութիւնը շուտով չպիտի նշմարուէր։ Բայց այնպէս չէ թանկագին փոքրիկ իշխանուհիին համար, որուն մահը յուսահատութեան պիտի մատնէր խեղճ Սէրժը...։ Ինչո՞ւ այսպէս կը նայիք ինծի. չէ՞ք գիտեր որ ան խենդի պէս կը սիրէ ձեզ։

—Կը զառանցէք, կարծեմ, Վառվառա՛, կականեց մանկամարդ կինը։

Հեգնոտ ծիծաղ մը սպրդեցաւ Վառվառայի շրթունքէն դուրս.

—Ո՜հ, խե՜ղճ անմեղունակ, ես զինքը շատ լաւ կը ճանչնամ։ Իմ նայուածքս և մտածումս շարունակ իր վրայ յառելով, ես սորված եմ թափանցել բոլոր տպաւորութիւններուն այդ դիմագծութեան վրայ, որ ուրիշներուն համար առեղծուած մըն է։ Ես հոն իր գաղտնիքը կարդացի ձեր ժամանած օրն իսկ... և առաջուընէ գուշակեցի թէ ո՛վ պիտի ըլլայ յաղթողը այն պայքարին մէջ որ կը մղուէր իր հպարտութեան և իր սրտին միջեւ։ Օր մը տեսայ որ ձեր գօտիէն ինկած ծաղիկ մը վեր կ'առնէր, շրթունքին կը տանէր և յետոյ հեռուն կը նետէր բարկութեամբ։ Կը հասկնաք թէ երբ Սէրժ Օրմանոֆ կը հարկադրուի խոնարհիլ կնոջ մը առջեւ, նոյն իսկ տասնըվեց տարեկան աղջնակի մը առջեւ որ իրեն դէմ կ'ըմբոստանայ, շատ դժնդակ բան մըն է այդ և ընդդիմութիւնը սոսկալի պիտի ըլլայ... բայց յաղթանակն աւելի՛ գգլիչ պիտի ըլլայ, այնպէս չէ՞, իշխանուհի՛։

Լիզ, ապշահար, աչքերը խոշոր խոշոր բացած, մտիկ կ'ընէր, բոլորովին վրդովուած և շփոթած զինքը շրջապատող նայուածքին տակ։

Դուրսը գայլերը կը շարունակէին ոռնալ։

— ... Եւ այդ միջոցին ուրիշ սիրտ մը կ'ենթարկուէր ամէն տեսակ տանջանքներու։ Տասներեք տարի առաջ աղջնակ մը Քիւլդով կուգար իր մօրը հետ, և կը ներկայացուէր իշխան Օրմանոֆի, որ այն ատեն շատ երիտասարդ էր, բայց այսօրուան չափ հպարտ, անթափանց և արհամարհոտ։ Ամենացուրտ և անտարբեր նայուածք մը ձգեց այդ աղջկան վրայ... և սակայն այդ աչքերը որ մեր հիւսիսի լիճերուն փոփոխական և խորհրդաւոր գոյնը ունէին, այդ աչքերը որ իրենց ցրտութեամբն իսկ կախարդիչ էին, առյաւէտ շղթայեցին Վառվառա Տուկլոֆը, որ իր սրտին խորը խորան մը կանգնեց անոր որ երբէք չզիջաւ նշմարել իսկ այս լռին պաշտանքը։ Այն օրն իսկ երբ ան ամուսնացաւ Օլկա Սէրքինի հետ, Վառվառա լրջօրէն խորհեցաւ անձնասպան ըլլալ։ Եւ սակայն շարունակեց ապրիլ, հակառակ այդ ամենուն՝ դառն հաճոյք մը գտնելով զայն դիտելուն, անոր ձայնը լսելուն և հեռուէն անոր կեանքի շաւիղին հետեւելուն մէջ։ Բայց բնականաբար կ'արհամարհէր Օլկան... և օր մը նպաստաւոր առիթ մը ներկայանալուն, ան «օգնեց» այն արկածին որ Սէրժ Օրմանոֆի կնոջ և զաւկին մահուան պատճառ եղաւ։

Լիզ սարսափի աղաղակ մը արձակեց, ետ ետ ընկրկելով.

— Վա՛ռվառա... ի՞նչ սոսկալի պատմութիւն կը պատմէք ինծի, կակազեց։

Դիւային շող մը փայլեցաւ Վառվառայի աչքերուն մէջ.

— Ա՛հ, ճշմարի՛տ պատմութիւն մըն է այդ։ Խեղճ արհամարհուածը կը յուսար որ իր զարմիկը այրիանալէ ետքը թերեւս պիտի մտաբերէր նշմարել թէ հոն իր մօտը արարած մը կը գտնուի, որուն միակ բաղձանքն է կրել այն շղթան, որով իր բանակալութիւնը շղթայած էր առաջին կինը, և թէ այդ աղջնակը Օլկայէն լաւագոյն կերպով իրեն պիտի ընծայէր ամբողջ հոգին, որպէս զի ուզածին պէս կաղապարէ և փոխակերպէ զայն։ Աւա՛ղ, ձե՛զ տեսաւ... և այս անգամ Օլկան չէ՛ր, այն աննշան արարածը որ գեղեցկութիւն միայն ունէր, բայց կակուղ խմոր մըն էր, իմացականութենէ զուրկ արձան մը զոր Սէրժ երբէք սիրած չէր իրապէս։ Դուք հոգի մըն էիք, և ձեր հոգի՛ն էր որ իրեն յաղթեց։ Իր կամքին հանդէպ ցուցուցած ձեր ընդդիմութեամբ դուք այս հպարտ սրտին սէրը կորզեցիք։ Յաղթանակեցէ՛ք, ուրեմն, իշխանուհի... աճապարեցէք ըմբոշխնել այն գաղտնիքը զոր ձեզի կը յայտնեմ, որովհետեւ արհամարհուածը իր վրէժը պիտի լուծէ։

Սարսափի դողով մը ցնցուեցաւ Լիզ։ Ատելութեան ահաւոր արտայայտութիւն մը կը կարդացուէր Վառվառայի կիրքէն պրկուած դէմքին վրայ...։ Եւ մինա՛կ էր այդ կնոջ հետ, ապահովաբար իրմէ աւելի ուժեղ, հակառակ իր կարճ հասակին։

— ... Կ'ուզեմ վրէժս լուծել Սէրժէն, որ զիս վռնտեց երէկ, և ձեզմէ զոր կ'ատեմ։ Քիչ վերջը ընտանիքին մէջ ոճրագործ մը պիտի աւելնայ։ Ի՞նչ կ'ըսէք այն կերպին մասին որով ձեր մօրուն կը ջանար ազատուիլ իր զարմուհիէն։ Ձեզի հաճոյք պատճառեց այդ փոքրիկ գաղտնիքը իմանալը, այնպէս չէ՞։ Ես այդպէս մտածեցի, և ատո՛ր համար է որ անգամ մը իմանալով Իվան Պոռկէֆի գինովութեան վայրկեանի մէջ ըրած խօսքերը. մղեցի զինքը որ ձեզի իմացնէ այդ գաղտնիքը։ Գաթէրին ալ նախանձոտ էր ինծի չափ... բայց իր ընտրած միջոցը հաճելի չի թուիր ինծի։ Լաւագոյն կը սեպեմ աւելի՛ համարձակ գործել։ Նախ ասիկա պատրաստած էի...

Այս ըսելով Վառվառա հագուստին տակէն երկայն դաշոյն մը հանեց.

— ...Բայց պարագաները եկան ինծի լաւագոյն միջոց մը ցուցնելու. հիմակուընէ կը նշմարեմ թէ ինչ սոսկալի գիշերներ պիտի անցընէ Սէրժ, աչքին առջեւ բերելով իր սիրեցեալ Լիզը որ ողջ ողջ կը յօշոտուի վայրի գազաններու ժանիքներուն տակ, և լսել կարծելով անոր օգնութիւն կանչող ցաւագին ճիչերը: Ո՛հ, ի՛նչ քաղցր բան է վրէժ լուծելը, իշխանուհի՛։

Այս ըսելով Վառվառա այլանդակօրէն կծկուած դէմքը կը մօտեցնէր մանկամարդ կնոջ որ կը կ՚ընկրկէր սարսափահար, դողալով անոր նայուածքին տակ որ յար և նման էր դուրսը ոռնացող և իրենց որսը պահանջող գազաններու նայուածքին։ Վառվառայի ձեռքերը արդէն կը պրկէին իր ձեռքերը, և անոր մէջ կը մխէին սուր եղունգները։

Լիզ հասկցաւ թէ կորսուած է՝ եթէ հրաշք մը չազատէ զինքը։ Վերահաս սոսկալի մահուան մտածումին տակ զգաց որ սարսափէն կը նուաղի և սրտին խորէն յուսահատ ճիչ մը թռաւ դէպի երկինք...

Վառվառա թեւերուն մէջ առնելով դէպի դուռը քաշկռտեց զայն։ Լիզ փորձեց պայքարիլ. բայց, ինչպէս կը խորհէր, Օր. Տուկլօֆ օժտուած էր ջղային ծայրայեղ ուժով մը, որ տասնապատկուած էր այս վայրկեանին՝ իր կատաղի կիրքովը։

Վառվառա մէկ ձեռքովը կիսովին նուաղած մանկամարդ կինը սեղմելով, միւսովը արագօրէն բացաւ դուռը, և դուրս քշեց իր զոհը որ ինկաւ գետնին վրայ։

Գազանները, զարմանքի մատնուած, ընկրկումի շարժում մը ունեցան. յետոյ խոյացան այս զոհին վրայ որ այնքան յեղակարծօրէն կ՚ընծայուէր իրենց։

Հրացէնի քանի մը հարուածներ թնդացին։ Երեք գայլեր ինկան... միայն անոնցմէ մէկը, որ միւսներէն աւելի սովալլուկ էր կամ նուազ վախկոտ, Լիզի վրայ նետուեցաւ և սուր ակռաներուն մէջ առաւ մանկամարդ կնոջ թեւը։

Բայց գնդակ մը գետին պառկեցուց զայն ալ, և քանի մը մարդիկ երեւցան հրացանը ձեռքերնին, ու միւս գիշակերներուն գործը լմնցուցին. երկուքը միայն կրցան փախչիլ վիրաւորուած վիճակի մէջ։

Այդ մարդոցմէն մէկը, որ ժամանակաւ Օրմանոֆ իշխանէն պատժուած անտառապահն էր, մօտեցաւ և ծռեցաւ մանկամարդ կնոջ վրայ։

— Բայց, իշխանուհի՜ն է, ըսաւ սարսափահար։

Թեւերուն մէջ առաւ և ուզեց բանալ հիւղակին դուռը. բայց ներսէն գոցուած էր։

— Ի՞նչ կը նշանակէ այս... Փիօ՛դր, խորտակէ սա դուռը։

Փիօդր, հերակլեան ուժով մէկը, ուսովը հրեց դուռը որ խորտակուեցաւ ու բացուեցաւ։

Այն ատեն հիւղակին խորը մարդիկը տեսան Վառվառան, աժգոյն և աչքերը կատաղութենէն շողշողուն.

— Ազատուա՜ծ... անէ՛ծք ինծի, մռլտաց։

Եւ արագ շարժումով մը դաշոյնը հանելով կուրծքը մխեց և գետին ինկաւ։

Երբ Փիօդր անոր վրայ ծռեցաւ, աչքերը ապակիի երանգ մը առած էին, և արիւնը կը հոսէր առատօրէն։

— Կարծեմ լմնցած է... բայց, ըսէ՛, Միշէ՛լ, բան մը կը հասկնա՞ս։

—Հասկնալ ջանալու ատենը չէ. խեղճ իշխանուհին թեւէն վիրաւորուած է և մեռելի մը պէս անշարժ կը մնայ. շուտ պէտք է զինքը դղեակ տանիլ. գալով ասղիլինին, ա՛լ բանի մը պէտք չունի. իշխանը պիտի ըսէ թէ ի՛նչ պէտք է ընել զայն։ Ամէնէն շտապողականը իշխանուհին խնամելն է։

Եւ Միշէլ իր ընկերներուն օգնութեամբ տարաւ մանկամարդ կինը, որուն թեւը՝ գիշատիչ գազաններու ակռաներէն վիրաւորուած՝ կ'արիւնէր առատօրէն։

Մարգագետին հասնելու միջոցին տեսան Սէրժ իշխանը որ արագ քայլերով կը յառաջանար։ Իր մարդոց բերած բեռը տեսնելով յառաջ նետուեցաւ, և անտառապահները բնազդօրէն կանգ առին այս այլայլած դէմքէն սոսկալով։

—Ի՞նչ պատահեցաւ, հարցուց Սէրժ խռպոտ ձայնով մը.

—Իշխանուհին մազ մնաց որ գայլերէն գիշատուի... ճիշդ ժամանակին հասանք...

Սէրժ արդէն թեւերուն մէջ առեր էր մանկամարդ կինը, զոր մինակը տարաւ մինչև դղեակ: Կը վազէր գրեթէ, կարծես բնաւ չզգալով կրած բեռին ծանրութիւնը։

Ճամբուն վրայ հանդիպած սպասաւորներուն տուած մէկ հրամանին վրայ, մինչ ասոնք կը վազէին Տքդ. Վակէտինը կանչելու, ինքը հասաւ կնոջը յարկաբաժինը և Լիզը զետեղեց շէզ-լօնկի մը վրայ։ Տաշա, տժգոյն և դողդոջուն, հանեց անոր վրայի մուշտակները և երեւան եկաւ իշխանուհիին գեղեցիկ թեւը զոր խածեր էր գազանը։

—Եւ այս ձեռքե՜րը, այս խեղճ պզտիկ ձեռքե՜րը, ո՞վ այս վիճակին մէջ ձգեց զանոնք, կակազեց սենեկապանուհին յուզուած դէմքով։

Բայց յանկարծ նա ընկրկեցաւ, մինչ իր դիմագծութիւնը կատարեալ սարսափ կ'արտայայտէր։ Իշխան Օրմանոֆ ծունկի կուգար շէզ-լօնկին քով և համբոյրներով կը ծածկէր Վալվառայի սուր եղունգներով պատռտուած ձեռքերը։

Ինչպէս վէրքերը կը յայտարարէր սենեկապանուհին, երբեք չէր կրնար մտածել որ իշխանին նման անզգած մէկուն դէմքը այս աստիճան անձկութիւն և ցաւ արտայայտէ։

Տքդ. Վակէտին եկաւ գրեթէ անմիջապէս։

Թեւին վէրքը կապեց, յետոյ զբաղեցաւ վերջ տալու նուաղումին որ կ'երկարէր։

Սէրժ, միշտ ծունկի եկած, թեւերովը կը շրջապատէր Լիզի պարանոցը և կուրծքին կը կրթնցնէր անոր անշարժ գլուխը: Երբ մանկամարդ կինը աչքերը բացաւ, ամէնէն առաջ անոր դէմքն էր որ տեսաւ, և կիսովին անգիտակից վիճակին մէջ, ուր կը գտնուէր տակաւին, սարսափի բնազդական շարժում մը ունեցաւ։

Խանդակաթ ձայն մը մրմնջեց անոր ականջին.

—Մի՛ վախնար, Լի՛զս, ի՛մ պզտիկ թագուհիս։ Կը սիրեմ քեզ և դուն զիս պիտի ընես ինչ որ ուզես։

Զարմացում մը նշմարուեցաւ խոշոր սեւ աչքերուն մէջ։ Բայց Լիզի վրայ յառած նայուածքը պերճախօս կերպով կ'ամբողջացնէր անակնկալ բառերը։

Լիզի տմոյն դէմքը թեթեւօրէն կարմրեցաւ, երկար սեւ յօնքերը սարսռացին, մանկամարդ կնոջ ամբողջ դիմագծութիւնը երջանկութեան ցոլքով մը ճառագայթել թուեցաւ։

—Սէ՛րժ։

Այս բառը միայն կրցաւ ըսել Լիզ, որովհետեւ իր տկարութիւնը այն աստիճանին հասած էր որ կը զգար թէ խօսելու անկարողութեան մէջ կը գտնուի։ Բայց մինչ իշխանը զայն աւելի ուժգին կը սեղմէր սրտին վրայ, Լիզ ճակատը հանգչեցուց անոր ուսին, վստահութեամբ լեցուն տղու մը շարժումով որ հզօր պաշտպանութեան մը կ'ապաւինի։

—Պէտք է որ իշխանուհին անմիջապէս անկողին դրուի, ըսաւ Տքդ. Վակէտին. այդ միջոցին ես կ'երթամ դեղերը պատրաստելու։

Անշուշտ՝ այս վայրկեանին՝ սոսկալի տեսարանին յիշատակը արթնցաւ Լիզի ուղեղին մէջ, որ կ՚ազատուէր ենթարկուած նուաղումին հետեւանօք զինքը պատող մշուշէն։ Դող մը ունեցաւ և սարսափի արտայայտութիւն մը այլայլեց իր դէմքը։

—Ո՜հ... այն աչքե՜րը... գա՛յլ մըն է, Սէ՛րժ, վռնտեցէք զայն։

Եւ ոտքէն մինչեւ գլուխը դողալով, ամուսնոյն ճիտին կը փաթթուէր։

—Բան չկայ, սիրելի՛ս, քու սենեակիդ մէջ ես, տե՛ս, ես հոս եմ, բնաւ մի վախնար, աղաւնեա՛կս։

Այս գգուանքներուն տակ, Լիզի երկիւղը փարատիլ թըւեցաւ։ Բայց այն ատեն նշմարեց որ թեւը վիրաւորուած է, և նայուածքով հարցափորձեց ամուսինն և տօքթորը։

—Իյնալու ատենդ քիչ մը վնասուած էիր, ըսաւ Սէրժ, ուստի հարկ եղաւ կապել թեւդ. բայց ոչինչ բան է։

Լիզ յետոյ սկսաւ ձեռքերը դիտել... և նորէն դէմքը սարսափի արտայայտութիւն մը առաւ։

—Վարվառա՜ն... իր եղունգնե՜րը... նայեցէ՛ք...

Ու կ՚երկարէր իր բզքտուած ձեռքերը, այս փոքրիկ ձեռքերը՝ այնքան սպիտակ ու այնքան փափկօրէն գեղեցիկ՝ որոնց վրայ Վարվառա թափեր էր իր կատաղութիւնը, զա՜յն դէպի դուռը քաշքշելու ատեն.

—Վարվառա՞... ի՞նչ ըսել կ՚ուզես...

Բայց բժիշկին մէկ շարժումը գոցեց անոր բերանը։

—Օ՛ն, օ՛ն, իշխանուհի՛, այս վայրկեանին համար մոռցէք այդ բոլորը, ըսաւ Տքդ. Վոլկէտին՝ մեղմիւ իր ձեռքին մէջ առնելով այդ յօշոտուած ձեռքերը։ Դուք հոս հանգիստ էք, ձեր ամուսնոյն քով, մե՛ր քով որ այնքան անձնուէր ենք ձեզի։ Թողէք որ խնամենք ձեզ...

—Եւ սիրենք, աւելցուց Սէրժ՝ զայն ողջագուրելով։

Հիմա Տաշա և Սօնիա պիտի պառկեցնեն քեզ, և այս միջոցին ես պիտի երթամ կարգի դնելու քանի մը ստիպողական գործեր, և յետոյ քովդ պիտի վերադառնամ, ի՛մ Լիզս։

Երբ իշխանը սենեակէն դուրս ելաւ, անձկութեամբ հարցուց.

—Ըսէ՛ տեսնեմ, ի՞նչպէս է, Վակէտի՛ն։

—Տակաւին բան մը չեմ կրնար ըսել, իշխա՛ն, կը յուսամ որ ջղային պարզ խանգարում մը ըլլայ։ Բայց, նախ և առաջ, ի՞նչ պատահած է։

—Ես ալ չեմ գիտեր. մարգագետնին կողմը զինքը փընտռել գացած ատենս դէպի ուր երթալը տեսեր էին սպասաւորները, երկու անտառապահներու հանդիպեցայ, որ զայն կը բերէին նուաղած վիճակի մէջ. իրենցմէ մէկը գայլերու խօսքը ըրաւ. բայց հարցաքննելու ժամանակ չէր, փութով զինքը այստեղ բերի... հիմա պիտի երթամ տեղեկութիւն քաղելու։

—Լիզ Օր. Տուկլօֆի անունը արտասանեց, մրմռաց Տօքթորը։

—Այո՛... երթամ ստուգեմ թէ այդ մարդիկը բանէ մը տեղեկութիւն ունի՞ն։

Միշէլ և Փիօդր, գուշակելով որ պիտի հարցափորձուին, մինչեւ դղեակ եկած էին, ուր անոնց ընկերներն ալ իրենց միացած էին՝ իրենց գիտցածը հաղորդելու եղերական դէպքին վրայ։ Իրենց տիրոջը ներկայութեան կոչուելով, անոնք Միշէլի միջոցաւ մէկ քանի բառով պատմեցին ինչ որ տեսած էին։

—Լա՛ւ... շնորհակալ եմ, չպիտի մոռնամ թէ դուք էք զինքը ազատողը, ըսաւ իշխանը զանոնք ճամբելով այնպիսի բարեացակամութեամբ մը, որ զանոնք շփոթութեան մատնեց քիչ մը։

Սէրժ Տքդ. Վակէտինի քով եկաւ և համառօտիւ անոր տեղեկացուց ինչ որ պատմած էին անտառապահները։

—Ահա՛ թէ իմ կարծեօք, ի՛նչ պատահած է։ Այդ թրշուառական աղջիկը կը նախանձէր կնոջմէս և կ'ատէր զայն. ես ատիկա նշմարած էի և երէկ կարեւոր պարագայ մը պատճառ բռնելով հասկցուցի իրեն թէ պէտք է հեռանայ իմ բնակարանէս։ Ասոր վրայ, այս վրդովուն և չար հոգին անշուշտ սոսկալի վրէժխնդրութիւն մը նիւթեց... Բայց Լիզ միայն, երբ աղէկնայ բոլորովին, պիտի կրնայ իմացնել մեզի ամբողջ ճշմարտութիւնը, որ կը գուշակեմ թէ սոսկալի պէտք է ըլլայ։

—Այդ կի՛նն ըլլալու է անոր ձեռքերը ծակծկողը, գիտել տուաւ տոքդորը։ Իր եղունգները ճշմարիտ մագիլներ էին։

Սոսկալի բոց մը շողաց Սէրժի աչքերուն մէջ.

—Ո՜հ, եթէ մեռած չըլլա՛ր, եթէ կարենայի զայն ողջ ձեռքիս մէջ ունենա՜լ, ըսաւ բուռն շեշտով մը։

«Անէ՜ծք, կարծեմ շատ աղուոր վրէժ մը պիտի լուծէր, խորհեցաւ տոքդորը. և ճիշդը ըսելով, բացարձակապէս իրաւունք պիտի տայի իրեն, որովհետև ստուգիւ իշխանուհի Լիզի նման հրեշտակի մը վրայ յարձակի՜լ...։»

Երբ Սէրժ և բժիշկը Լիզի քով եկան, մանկամարդ կինը կը քնանար շքեղ մահճակալին մէջ։ Ամբողջ մարմինը կը դողար. բայց սոսկալի յիշատակին անոր աչքերուն մէջ դրած սարսափը անհետացաւ, երբ Սէրժ նստաւ անոր քով, և ձեռքերուն մէջ առաւ անոր պատռուած փոքրիկ ձեռքերը, զորոնք Տաշա ծածկած էր զովացնող սպեղանիով մը, և նուրբ կտաւով մը պատած։

Տոքդորը հանդարտեցնող դեղ մը տուաւ Լիզի, ապահովուեցաւ թէ տենդը սաստիկ չէ, և հեռացաւ՝ ըսելով թէ հիւանդը հանգիստի միայն պէտք ունի։

—Ինծի կ'արտօնե՞ս որ քովդ մնամ, Լի՛զ, ըսաւ Սէրժ աղաչողական ձայնով մը. տեղէս չպիտի շարժիմ, որպէս զի հանգիստդ չվրդովեմ։

—Ո՜հ, այո՛, կեցէ՛ք, կը վախնամ երբ հոս չըլլաք, ըսաւ Լիզ սարսռալով.

—Ուրեմն, ա՛լ չե՞ս վախնար ինծմէ... և թերեւս ինծի պիտի ներես օր մը իմ բռնակալութիւնս, իմ անգթութիւնս քեզի հանդէպ, հրեշտակային հոգի, զոր այնքան տառապեցուցի։ Եւ, երէկուան տեսարա՜նը... Ո՜հ, ինչե՞ր պիտի տայի, կարենալու համար ջնջել անոր յիշատակը քու սրտէդ, պիտի կրնա՞ս ինծի ներել. ըսէ՛, իմ սէ՛րս։

—Այո՛, ո՜հ, այո՛, քանի որ կը ցաւիք ատոր համար... քանի որ կը սիրէք զիս, ըսաւ Լիզի տկար ձայնը։

—Շնորհակա՜լ եմ, ի՛մ սիրելիս։ Բայց ա՛լ պէտք է դարմանեմ անցեալը։ Այսուհետև դուն՝ ես որ պիտի տիրես, և ես քու ծառաներուդ առաջինը միայն պիտի ըլլամ։

Լիզ բողոքի շարժում մը ըրաւ.

—Ո՛չ, Սէ՛րժ, ես հնազանդութիւն պարտիմ ձեզի, բոլոր այն բաներուն համար որ արդար են։

—Փոքրիկ սրբուհի, ըսաւ Սէրժ, յուզեալ և խանդակաթ նայուածքով մը պարուրելով զայն։ Գիտե՞ս թէ ո՛ր վայրկեանէն սկսեալ քեզ սիրեցի ամէնէն աւելի։ Ճիշդ այն վայրկեանին որ դիմադրեցիր ինծի՝ կրօնքդ պահելու համար։ Այդ օրը զգացի թէ դուն հոգի՛ մըն ես, ճշմարի՛տ հոգի մը։ Եւ իմ զայրոյթիս մէջ, կը սքանչանայի քու վրայ, Լի՛զ։ Բայց, ո՛վ իմ խեղճ սիրելիս, ո՜րքան տառապեցուցի քեզ։

—Ասոր վրայ պէտք չէ խօսիլ, մրմնջեց Լիզ՝ ձեռքը դնելով ամուսնին բերնին վրայ։

—Ո՛չ, հոգեակս, անոր վրայ չպիտի խօսիմ, բայց պիտի մտածեմ միշտ։ Հիմա ազատ պիտի ըլլաս դուն և պիտի հետեւիս քու կրօնքիդ, ինչպէս որ կ'ուզես։ Եւ օր մը, թերեւս, տեսնելով իմ զղջումս և իմ սէրս, դուն քիչ մը պիտի սիրես զիս, սիրեցեա՛լ աղջնակ, որուն ատելի բռնակալն եղայ։

Լիզ մեղմիւ գլուխը ծռեց Սէրժի ուսին վրայ՝ մրմնջելով։

—Դուք իմ սիրելի ամուսինս էք։

ԺԵ.

Ինչպէս գուշակած էր Տքդ. Վակէտին, մանկամարդ իշխանուհիին ջիղերը սաստիկ տկարացած էին։ Ուստի, երբ քիչ մը ինքզինքը գտաւ, Սէրժ զինքը հեռացուց Բիւլգովէն որ այնքան տխուր յիշատակներ կը բերէր անոր մտքին առջեւ։ Վերադարձան Բան, ուր գտան պայծառ արեւ մը եւ տաքուկ կլիմայ մը, որոնք առաջին օրերուն իսկ զգալի բարւոքում մը առաջ բերին Լիզի առողջութեան մէջ։

Ուիլպէրկներն ալ անոնց հետեւեցան։ Սէրժի համար խիստ թանկագին էր Սաշա, այնքան չարաճճի եւ զուարթ այդ տղեկը, զբօսցնելու համար իր մանկամարդ կինը... Որովհետեւ հիմա աշխարհի վրայ իշխան Օրմանոֆի միակ մտահոգութիւնն էր Լիզի հանգստութիւնն ու գոհունակութիւնը։

Բոլոր անոնք որ կ'ապրէին իշխանին հովանաւորութեան տակ, իր քրոջմէն եւ Հերմանէն սկսեալ մինչեւ յետին սպասաւորը, գիտէին հիմա թէ քաղցր եւ ամենազօր հեղինակութիւն մը կը խոնարհեցնէր անոր խրոխտ գլուխը։ Իշխանական մականը կրող ձեռքը փոխուեր էր. ան հիմա կը գտնուէր բարեբար ձեռքերուն մէջ մանկամարդ կնոջ, զոր իշխան Սէրժ կը շրջապատէր խորունկ պաշտամունքով մը, եւ անոր ամենափոքր մէկ բաղձանքն իսկ գուշակել կը ջանար՝ գոհացում տալու համար անմիջապէս, դժգոհութիւն յայտնելով միայն՝ կէս կատակ եւ կէս լուրջ շեշտով մը՝ թէ ինչո՛ւ իր կինը քմահաճոյքներ չունէր։

—Դուն շատ բարի ես, իմ Լի՛զս, ըսաւ օր մը անոր. եթէ ուրիշ մը ըլլար քու տեղդ, վրէժ պիտի լուծէր քիչ մը, իր կարգին բռնակալ մը ըլլալով իմ վրայ։

—Վրէժ լուծե՞լ, ո՛հ, տգեղ բառ, պատասխանեց Լիզ

սիրուն ժպիտով մը զոր հիմա կ'ունենար յաճախ։ Բայց, այո՛, ես վրէժ պիտի լուծեմ, կրցածիս չափ ջանալով երջանիկ ընել քեզ, իմ Սէրժս։

Ո՛րքան աւելի կը թափանցէր այնքան փափուկ, գրաւիչ, ուղղամիտ եւ ծայր աստիճան բարի այս հոգիին մէջ, այնքան աւելի կը մեծնար հիացումն եւ յարգանքը Սէրժի սրտին մէջ։ Այս սիրտը որ կարծրացած էր իր մեծ հօր դասերովը, հիմա դուրս կ'ելլէր իր սառոյցի բանտէն, այն պողպատեայ զրահէն, որուն ետին սեղմած էր զայն իշխան Օրմանոֆ, մինչեւ այն օրը երբ աղջնակ մը կրցած էր տիրել անոր՝ իր քաջութեամբն եւ աչքերուն վճիտ պայծառութեամբը։

Բայց ասիկա չէր կատարուեր առանց յետադարձ շարժումի։ Մէկէ աւելի անգամներ Լիզ հարկադրուած էր միջամտել, զսպելու կամ դարմանելու համար Սէրժի խիստ վարմունքը իր քեռորդիներուն—մասնաւորապէս Հերմանի՝ զոր չէր սիրեր—կամ սպասաւորներուն հանդէպ։ Սակայն, անձնապէս Լիզ ամուսնոյն վրայ կը նշմարէր զորովալի բարեկամութիւն մը միայն, առանց նոյն իսկ վերյուշումի մը երբեմնի այն բռնակալութեան, զոր «իմ ոճրապարտ յիմարութիւնս» կը կոչէր։

Հիմա Լիզ ամէն ազատութիւն ունէր թղթակցութիւններ ընելու։ Երկար նամակ մը ուղղած էր տիկին տը Ֆօրսիլի հասցէին, իր երկարատեւ լռութեան պատճառ ցուցնելով հիւանդութիւնը, եւ Սէրժ իշխանին վրայ խօսելով ներբողալից եւ գուրգուրոտ բառերով։ Մանկամարդ կինը նոյն իսկ իր այս ամենամտերիմ բարեկամուհիին չէր ուզեր իմացնել այն տառապանքները, զորս հիմա այնքան լաւ կը դարմանէր ամուսնոյն սէրը։

Բայց խնդիր իսկ չէր կրնար ըլլալ տիկին տը Սիւպռանի գրելու։ Տակաւին Բիւլգով գտնուած ատեն, Լիզ օր մը Սէրժի ուղղած էր երկար ատեն շրթունքին վրայ գտնուած հարցումը, և իշխանը չէր կրցած ծածկել թէ Իվան Գօրկէֆ ճշմարտութիւնը ըսած է։

—Մեծ հայրս և ես բացարձակ լռութիւն պահեցինք, յարած էր իշխանը, և այս շատ դիւրին եղաւ, որովհետև Թանիա շուտով առողջութիւնը գտնել թուեցաւ։ Բայց անկէ ի վեր երբեք ոևէ յարաբերութիւն չունեցայ Գաթէրինի հետ։ Սէրինեններու տունը այդ հանդիպումը առիթ եղաւ որ պատահաբար վերսկսիմ ազգականական յարաբերութիւն մը, և այդ՝ քու պատճառով, Լի՛զ։

Այդ առիթով Սէրժ պատմած էր կնոջը՝ թէ ի՛նչպէս Տիկ. տը Սիւպռանը հարկադրեց հաւանութիւն յայտնելու որ խորթ աղջիկը կնութեան տայ իրեն, և ուղղամտօրէն խոստովանած էր թէ շատ գէշ վարմունք մը ունեցած է այդ առթիւ, իր նախնիքներուն սոսկալի նշանաբանին համաձայն, թէ «Թո՛ղ կործանի ամբողջ աշխարհ, նոյն իսկ իմիններուս պատիւը, բաւական է որ իմ կամքս կատարուի»։

Լիզի սիրտը տառապալից վրդովումի մը մատնուած էր այն մտածումով թէ այդ կինը զոր ինք սիրած և յարգած էր ժամանակաւ, սպաննած էր իր մայրը, և զինքն ալ՝ վատահալից և անփորձ աղջնակ մը՝ յանձնած էր այս ազգականին, որուն գաղափարներուն և սոսկալի բռնակալութեան քաջ տեղեակ էր։

Բայց տղաքը պատասխանատու չէին իրենց մօրը յանցանքին։ Ուստի, Թան հասնելուն, Լիզ նամակ մը գրած էր Անուշքայի, լուրեր ուզելով Լա Պարանէէն։

Աղջնակը պատասխանած էր՝ ջերմ ուրախութիւն յայտնելով որ վերջապէս նամակ մը կը ստանայ իր քրոջմէն, զոր Բէրուլաքի մէջ ամէն ոք վերջնապէս կորսուած կը կարծէր իր ընտանիքին համար։ Կ'ըսէր նաև թէ մայրը շատ հիւանդ է, և անյաղթելի տրտմութեան մը մատնուած։

Լիզ գիտէր, աւա՜ղ, թէ ինչ սոսկալի յիշատակ կը վրդովէր անոր հոգին։

...Ապրիլի առաւօտ մը, մանկամարդ իշխանուհին նստած էր հրաշալիօրէն ծաղկազարդուած մարմարեայ պատշգամը, և կը կարդար նոր հրատարակուած պատմական գիրք մը. —որովհետև հիմա ամէն ազատութիւն ունէր Լիզ ամբողջացնելու իր ուսմունքը, և նոյնինքն Սէրժ ուսուցիչը կ'ըլլար այս թարմ իմացականութեան, զոր գերազանց կը հռչակէր, ճիշտ երբեմնի ուսուցիչ Պ. Պապիլի նման։

Այժմ այլևս ինքզինքը բոլորովին գտած էր ենթարկուած սոսկալի ցնցումէն։ Կը մեծնար, կուժովնար, իր հիանալի դիմագծութիւնները կը վերակազմուէին բոլորովին։ Աղջնակը կին կ'ըլլար։ Բայց իր խոշոր թաւիշ աչքերը կը պահէին իրենց անմեղունակ և հպարտ քաղցրութիւնն և լուսաւէտ խորութիւնը։

—Թղթաբերը եկաւ, քեռեկին, ըսաւ Սաշա, որ պատշգամին միւս անկիւնը նստած դաս կը սորվէր՝ շոյելով հանդերձ անգլիական շնիկ մը զոր Լիզ ընծայած էր անոր տարեդարձին առթիւ։

Այդ պահուն սպասաւոր մը եկաւ ձեռքը ափսէ մը բռնած, զոր իշխանուհիին մօտ դրաւ։

Լիզ մէկդի դնելով ամուսնոյն հասցէին եկած մէկ քանի նամակներ և Հանդէսներ, առաւ իր հասցէն կրող պահարան մը։

—Անուշքայէն է, ի՛նչ կայ արդեօք, մտածեց՝ մէկ կողմէ պահարանը պատռելով արագօրէն։

«Սիրելի քոյրս, կը գրէր աղջնակը, այս երկտողը աճապարանքով կը գրեմ։ Մայրիկը շա՛տ, շատ գէշ է. տոքդորը ըսաւ թէ վայրկեանէ վայրկեան կրնայ անդարձ մեկնիլ։ Ան գիտէ թէ կորսուած է. և վայրկեան մը առաջ ըսաւ ինծի որ քեզի գրեմ, և աղաչեմ քեզի որ գաս, եթէ կարելի է, որովհետև քեզի կ'ուզէ բան մը իմացնել, որպէս զի կարենայ հոգին աւանդել։ Այս ըսած ատենը սաստիկ յուզուած էր... Աշխատէ՛ գալ, Լիզա։ Բայց կը վախնամ որ ամուսինդ չթողու։ Շատ սոսկալի ըլլալու է։ Կը յիշե՞ս, ո՛րքան կը վախնայինք իրմէ, Ալպէրիք և ես...և դուն ալ, շատ աղէկ գիտեմ։ Ուրեմն ինչո՞ւ ամուսնացար հետը։ Եթէ այդպէս ըրած չըլլայիր, հիմա մեր քովիկը պիտի գտնուէիր։

«Մայրիկը կը կանչէ զիս. շուտով երթամ. կը համբուրեմ քեզ։ Եկո՛ւր, սիրելիս, ո՛հ, շատ դժբախտ ենք։ Թուղթին վրայի արատներուն մի՛ նայիր, որովհետև մայրիկին վրայ մտածած ատենս լացի։»

Խեղճ Քոյրիկդ
ԱՆՈՒՇՔԱ.

—Ինծի նամակ կա՞յ, սիրելիս։

Սէրժն էր որ պատշգամին վրայ կ'երևար, ձիով պտոյտ մը ընելէ ետքը.

—Բայց ի՞նչ ունիս, պզտիկի՛ս, գոչեց յանկարծ մտահոգութեամբ, կնոջը աչքերը արցունքով լեցուն տեսնելով.

Լիզ, առանց բառ մը ըսելու, անոր երկարեց Անուշքայի նամակը, զոր Սէրժ աչքէ անցուց արագօրէն։

—Գաթերին քեզի խոստովանութիւն մը ընել կ'ուզէ, Լի՛զ։ Ապահովաբար իր խղճի խայթերը սոսկալի ըլլալու են... Բայց դուն չես կրնար խորհիլ այս հրաւէրին պատասխանելու։

—Չեմ կրնա՞ր։ Ո՛հ, Սէ՛րժ, ընդհակառակն կ'ուզեմ այդ բանը ընել։

—Կ'ուզես անոր քո՞վն երթալ... քու առողջութիւնդ վտանգի՞ ենթարկել նոր յուզումներով։

—Առողջութիւնս շատ լաւ է. իրապէս ոևէ պատճառ չունիմ գոհացում չտալու այդ դժբախտ կնոջ կոչին։

—Դժբախտ մը որ քու մայրդ սպաննած է, և քեզ ալ ամբողջ կեանքիդ մէջ դժբախտ ընելու վտանգին ենթարկած։

Լիզի շուրթունքը սարսուռ մը ունեցաւ։

—Ճի՛շտ անո՛ր համար որ շատ բան ունիմ ներելիք, պէտք է որ անոր քով երթամ, ըսաւ դողդոջուն ձայնով մը։

Սէրժ ծռեցաւ և անոր ձեռքերը բռնելով շրթունքին տարաւ.

—Սիրելի՛ հրեշտակս, գիտես որ բան մը չեմ կրնար մերժել քեզի։ Բայց ճիշդը ըսելով, խելքի գործ չէ այդ... Ե՞րբ կ'ուզես մեկնիլ։

—Այս իրիկուն, եթէ կարելի է։ Մտածէ՛ որ շատ ծանր վիճակի մէջ է, և կրնայ վայրկեանէ վայրկեան հոգին աւանդել, մանաւանդ ա՛յս տեսակ հիւանդութեան մը հետևանքով...։ Եւ յետոյ, խեղճ տղաքը միս մինակ են այսպիսի դժնդակ վայրկեաններու մէջ։

—Ուրեմն այս իրիկուն կը մեկնինք... բայց կը խորհիմ որ այսուհետև Անուշքա այնքան սոսկալի չպիտի գտնէ զիս, աւելցուց Սէրժ քաղցր ժպիտով մը որ հիմա մասնաւոր հրապոյր մը կուտար իր սէգ դիմագծութեան և անուշ ճառագայթում մը իր աչքերուն, որոնք կապոյտ էին միշտ երբ կը յառէին Լիզի վրայ։

Մանկամարդ կինը ոտքի ելաւ եւ իր թևը անոր թևին տակ սահեցնելով ըսաւ.

—Դուն շատ բարի ես, պիտի ըսէ ան, և տակաւին չպիտի կրնայ գուշակել թէ ո՛ր աստիճանի կը հասնի քու բարութիւնդ։

—Դո՛ւն միայն կրնաս այդ կարծիքը ունենալ, իմ ազնիւ փոքրիկ Լիզս, պատասխանեց Սէրժ յուզումով։

Սաշա դիտելով անոնց թև թևի մեկնիլը, սա արդարացի դիտողութիւնը ըրաւ ինքնիրեն.

—Արդարև այլապէս հաճելի է այստեղ, այն ատենէն ի վեր որ իմ սիրուն քեռիկինս կը հրամայէ։ Մօրեղբայրս շատ աւելի հաճոյակատար է, մայրիկն և Հերման ա՛լ չեն համարձակիր գլխնեղել. ամէն մարդ աւելի երջանիկ երեւոյթ մը ունի հոս... Ես երբ ամուսնանամ, իմ կինս է որ պիտի հրամայէ, այնպէս չէ՞ իմ պզտիկ Թիփս, եզրակացուց՝ համբոյր մը դնելով փոքրիկ սեւուկ դունչին վրայ իր չնիկին որ սկսաւ ցատկռտել, ինչ որ Սաչա հաւանութեան նշան նկատեց։

⁂

Նոյն գիշերը իշխան Օրմանոֆ և իր կինը Բերուլաք հասան։ Լա Պառտօնէի կառքը զանոնք առաջնորդեց մինչև այն հին բնակարանը, ուրկէ Լիզ մեկնած էր ժամանակաւ, առանց արտօնուելու իր ամուսնէն որ «մնաք բարով» մը ըսէ։

Անուշքա և Ալպէրիք արցունքոտ աչքերով իրենց քրոջը վզին փարեցան։ Մահամերձը տէր կը մնար իր գիտակցութեան. բայց տխուր վախճանին կը սպասուէր վայրկեանէ վայրկեան։ Նախորդ իրիկունը Լիզի կողմէ ղրկուած հեռագիրը միեւնոյն ատեն թէ՛ յուզած էր զինքը և թէ առժամեայ կազդոյր մը տուած։ Յանձնարարած էր որ անմիջապէս իր քովը հանեն խորթ աղջիկը, երբ հասնի, և անոր կը սպասէր տենդոտ անհամբերութեամբ։

Մինչ Ալպէրիք՝ իշխանը սրահ կ՚առաջնորդէր, Լիզ արագօրէն մտաւ Տիկ. տը Սիւպռանի սենեակը։ Զինքը տեսնելուն պէս, հիւանդին աւերուած դէմքը աւելի այլայլեցաւ։ Ձեռքերը երկնցուց դէպի մանկամարդ կինը որ կը յառաջանար, մինչ հիւանդապահուհին մեղմիւ դուրս կ՚ելլէր։

—Լի՛զ, պէտք է որ քեզի ըսեմ, շուտ...որովհետև պիտի մեռնիմ։

—Բան մը մ՚ըսէք ինծի, ամէն բան գիտեմ, մրմնջեց Լիզ, մեղմիւ իր ձեռքին մէջ առնելով հիւանդին տենդոտ ձեռքերը որ կը դողդղային ջղաձգօրէն։

—Գիտե՞ս... Սէ՞րժ ըսաւ քեզի։

—Ո՛չ, ան չըսաւ, բայց խնդիր չէ, գիտեմ։

—Եւ նորէն կուգա՞ս։

—Այո՛, որովհետեւ հասկնալով թէ կը զղջաք, եկայ իմ ներումս բերելու ձեզի։

—Շնորհակա՜լ եմ, շնորհակա՜լ։ Ո՜հ, եթէ գիտնայիր թէ խղճմտանքս ո՜րչափ տանջեց զիս... բայց ըսէ՛, կ՚աղաչեմ, Լիզ... շատ դժբա՞խտ ես։

—Շատ երջանիկ, ըսել կ՚ուզէք։ Սէրժ ամուսիններուն ամէնէն լաւագոյնը և գորովալին է։

—Կարելի՞ բան է. ո՜հ ինչ բեռ կը վերցնես սրտիս վրայէն։ Քանի՛ քանի անգամներ, անքուն անցուած գիշերներու մէջ, աչքի առջև բերած եմ քու կեանքդ անոր մօտ, ամենամռայլ գոյներով։ Որքա՜ն բարի է Աստուած, որ այս նոր խղճահարութիւնը կը խնայէ ինծի: Հիմա պատրաստ եմ մեռնելու։ Այս առտու քահանայ մը եկաւ, Լի՛զ...

Հիւանդը ընդհատեց խօսքը, ձեռքը կուրծքին տանելով. սոսկալի դող մը պատեց զինքը։ Լիզ դուրս նետուեցաւ օգնութիւն կանչելու։ Երբ Սէրժ, կրօնաւորուհին և տղաքը սենեակ մտան, Քաթերին տը Սիւպռան դադրած էր ապրելէ։

. . . .

Իշխան և իշխանուհի Օրմանոֆ յուղարկաւորութենէն ետքը ժամանակ մը եւս մնացին Լա Պառտօնէի մէջ: Սէրժ կնոջը բաղձանքին վրայ Ալպէրիքի և Անուշքայի խնամակալութիւնը ստանձնած ըլլալով, զանազան գործեր կային կարգադրուելիք։

Լիզ դժգոհ չէր հոն մնալէն. երջանիկ էր գտնուելուն համար այս երկրին, այս հին բնակարանին մէջ, որուն պարզութիւնը փնտռել չէր տար իր տանը մէջ ունեցած պերճանքը, քանի որ իր լուրջ հոգին շատ բարձր էր անկէ։ Կնոջը գոհունակութիւնը ամէն բանէ վեր էր իշխանին համար, որ մեծ հաճոյակատարութեամբ կը զրկէր ինքզինքը հանգստաւէտութեան և պերճանքի նուրբ հաճոյքներէն, որոնք արդէն այնքան չէին փնտռուիր իրմէ, յորմէհետէ Լիզի ազդեցութիւնը կը կրէր։

Արեւոտ առտու մը Լա Պոտոնէէն ելան եւ դէպի գիւղ ուղղուեցան։ Լիզ Պատարագի ներկայ գտնուիլ կ'ուզէր, եւ Սէրժ անոր կ'ընկերանար բստ սովորութեան։ Ինչպէս ժամանակաւ յայտարարած էր Տիկ. տը Սիւպրանի, իր կրօնքը բոլորովին մակերեւութային էր, եւ զայն կը նկատէր պարզապէս իր ունեցած բարձր դիրքին պարտականութիւններէն մէկը։ Սկեպտիկ մեծ հօր մը ձեռքին տակ կրթուած, սկեպտիկ էր ինք ալ, եւ ինքզինքը տուած աշխարհիկ կեանքի, եւ բարձր իմացականութեան ու տիրապետելու զգացումին առթած հպարտութեան, ինքզինքը սովորական մարդոցմէ շատ բարձր խմորէ մը շինուած կը կարծէր անկեղծօրէն, ինչպէս սորվեցուցած էր իրեն ժամանակաւ իշխան Սիռիլ, եւ հետեւապէս երբեք միտքէ չէր անցուցած փնտռելու ճշմարտութիւնը եւ զբաղելու գերբնական մտածումներով։ Հիմակ ալ շատ քիչ կը խորհէր ատոր վրայ։ Իր սէրը կը զբաղեցնէր զինքը ամբողջովին։ Բայց Լիզ այն ընտրեալ եւ սուրբ հոգիներէն էր, զորս Աստուած կը գործածէ երբեմն, հեթանոս հոգիները, — բոլորովին մարդկային զգացումի մը հրապոյրով — բարձրացնելու մինչեւ Գերբնականը, մինչեւ Աստուածային ճշմարտութիւնը։

Ինչ որ Սէրժի հիացում կ'առթէր իր կնոջ նկատմամբ եւ պատճառ կ'ըլլար կրօնական յարգանքով մը շրջապատելու զայն, հոգիի այն թարմութիւնն էր, պարտականութեան եւ իր կրօնքին հանդէպ ցուցուցած այն հաւատարմութիւնն եւ կորովը, զոր կը ստանար կեանքի մէջ գործնականացուցած հաւատքէն։ Իր մեծ հօրը կողմէ տրուած այնքան տարօրինակ դաստիարակութիւնը կրցած էր հպարտ մը, անողոք բռնակալ մը ընել Իշխան Օրմանոֆը, կարծրացնել անոր սիրտը եւ կուրացնել զայն նոյն իսկ իր կարգ մը գործերու խոր անիրաւութեան մասին, եւ սակայն չէր կրցած անոր մէջ քանդել ուղղամտութեան խորք մը եւ տարտամ ձգտում մը դէպի իտէալը, որ զինքը կը քաշէր՝ հետզհետէ որոշ ձեւ մը առնելով, եւ Լիզի ազդեցութեան տակ՝ կը մղէր զինքը դէպի Ան որ արդէն իսկ բոլորովին անծանօթ Աստուած մը չէր իրեն համար։

Եւ այսօր, այն հինաւուրց եկեղեցիին մէջ որ վաղնջական ապակիներու ստուերով մթագնած էր, անսովոր տպաւորութեան մը կ'ենթարկուէր Սէրժ։ Իրեն նման գեղեցիկին զգացումը ունեցող մէկը, գիւղական այս փոքրիկ, խեղճ եւ գրեթէ տգեղ եկեղեցիէն—որ զուրկ էր գեղեցկագիտական արժէքէ—պէտք չէր որ ոեւէ յուզումի ենթարկուէր։ Եւ սակայն խորունկ ջերմեռանդութեան մթնոլորտ մը կը ծածանէր այս համեստ սրբարանին մէջ, հաւատքի եւ աստուածային սիրոյ քաղցր բոյր մը կ'արտահոսէր պաշտամունքի աղօթքներէն եւ ծունկի եկած հաւատացեալներու սիրտերէն, եւ կը թափանցէր մինչեւ Սէրժ Օրմանոֆի թերահաւատ, բայց արդէն իսկ դղրդած հոգիին մէջ։

Պատարագը աւարտելուն, իշխանը եւ իր կինը դուրս ելան փոքրիկ դուռնէն որ դէպի գերեզմանատուն կ'առաջնորդէր, եւ մտան նեղ ծառուղի մը, որուն վրայ արեւը լուսաւոր երիզներ ձգած էր։ Այս նեղ արահետին մէջ իր ճառագայթները դժուարաւ եւ քիչ ժամանակի համար կը թափանցէին, այնպէս որ Բեռուլաքի գերեզմանատունը միշտ մռայլ երեւոյթ մը ունէր, նոյնիսկ այսօրուան նման արեւոտ օրերու մէջ։

Լիզ քանի մը վայրկեան աղօթեց իր ընտանեկան դամբարանին վրայ։ Ոտքի ելլելու պահուն Սէրժ թեւովը շրջապատեց անոր ուսը.

—Եկուր հիմա, աղաւնեա՛կս, ես իսկ պիտի առաջնորդէմ քեզի «անոր» գերեզմանին վրայ, մրմնջեց ականջէն՝ յուզուած ձայնով մը։

Եւ մինչ Լիզ ծունկի եկած կ'աղօթէր այն քարին առջև որուն տակ կը հանգչէին Կապրիէլ Տէ Փօսիլի մահկանացու նշխարները, Սէրժ խորին խղճահարութեամբ մը կը մտածէր իր երբեմնի բիրտ վարմունքին վրայ հանդէպ այնքան փափկազգած և սիրելի այս աղջնակին զոր լացուցեր էր այստեղ իսկ, իր ամենացուրտ և բուռն ընթացքով։ Կը խորհէր թէ յիմար մըն էր ինքը, նախանձի զգացումին ենթարկուելով։

Այո՛, նախանձեր էր մեռելէ մը և այն հրեշտակային գորովէն որ գոյութիւն ունեցած էր երկու տղեկներու միջև։

Ծունկի եկաւ յանկարծ տապանաքարին առջև, Լիզի մօտ, և ծռելով քանի մը ծաղիկ քաղեց։

—Ա՛ռ, Լիզս, ա՛ռ այս ծաղիկները, ըսաւ մեղմ ձայնով, ես ոչնչացուցի «անոր» երկու յիշատակները. պահէ՛ ասոնք իբրև դարմանում մը, և խորհէ միշտ «անոր» վրայ, որ քեզի օգնած է ըլլալու ինչ որ ես։

Լիզ առաւ ծաղիկները և շրթունքին տարաւ։

—Ասոնք կրկնապէս սիրելի պիտի ըլլան ինծի, քանի որ քու կողմէ կու գան, իմ ազնիւ ամուսինս։ Կապրիէլի սուրբ հոգին աղօթած է մեզի համար. ան է որ Աստուծմէ ձեռք բերած է մեր սիրտերու միութիւնը. ան թող պաշտպանէ մեզի միշտ երկինքի բարձունքին մէջ, ուր զինքը պիտի գտնենք օր մը։

Արեւու ճառագայթ մը կ'իյնար Սէրժի և Լիզի խոնարհած գլուխներուն վրայ, զով զեփիւռ մը որ բուրումնաւէտուած էր ծաղիկներու անուշ հոտովը, եկաւ շոյեց անոնց ճակատը։ Հրեշտակային հոգին պատասխանելով Լիզի կոչին, կը թուէր օրհնել իր սխալներուն անդրադարձող ամուսինը և անոր մանկամարդ կինը, որուն քաջարի «ոչ կարեմը» յաղթած էր իշխան Օրմանոֆի։

Гос. Библиотека
ՀՍՍՌ-Арм ССР

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0319179